

Odgovor dr Fehimu Bajraktareviću

Kada sam od nekih prijatelja čuo da je dr Fehim Bajraktarević, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, napisao prikaz Grammatike arapskog jezika za I i II razred klasične gimnazije, bio sam kao njen autor veoma obradovan. Nekoliko mjeseci prije toga bilo je, poslije ocjene stručne komisije, odobreno štampanje Grammatike arapskog jezika za III, IV i V razred klasične gimnazije, rješenjem Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRBiH broj 1011 od 18 juna 1953 godine, koju sam takođe napisao, ali koja se nije počela štampati zato što su arapska slova u štampariji »Veselin Masleša« u Sarajevu bila dotrajala, čekalo se na izradu novih slova. Radovao sam se prikazu profesora Bajraktarevića vjerujući da ću tu naći korisnih sugestija i smatrao sam da imam dovoljno razloga da pretpostavim da će mi tridesetgodišnje nastavničko iskustvo i pedagoško i stručno filološko znanje dra Bajraktarevića pomoći da u gramatici za III, IV i V razred otklonim nedostatke moje prve Grammatike. Ali kada sam pročitao taj prikaz, nisam u njemu našao potvrdu za svoju pretpostavku. Nisam razočaran samo time što u tom prikazu nisam našao pomoć koju sam očekivao od jednog iskusnog nastavnika, nego i onim što sam u prikazu našao — onim tonom potcjenjivanja i omalovažavanja tuđeg truda i znanja (neka mi oprostí profesor Bajraktarević što upotrebljavam riječ znanje kad govorim o sebi), jer to potcjenjivanje i omalovažavanje teško da može biti neka pomoć u ovakvom poslu. Ističući moje neznanje, profesor Bajraktarević nije propustio priliku da istakne svoje veliko poznavajne predmeta o kome govori. Nažalost, ja ni od toga nisam imao baš nikakvu korist. Ja sam samo, zajedno sa mnogim drugim, žalio što nam učeni profesor Bajraktarević kraj tolikog znanja nije napisao u svojoj dužoj nastavničkoj praksi nijednu grammatiku kojeg orijentalnog jezika, koja bi nam omogućila da vidimo kako izgleda ta grammatika po shvatanju profesora Bajraktarevića.

Ima više stvari u kojima se ja ne mogu da složim sa gledištem uvaženog profesora. Tu je, među prvim, njegovo mišljenje da sam pogri-

ješio što sam svoju Grammatiku arapskog jezika za I i II razred klasične gimnazije radio prema grammatikama arapskih autora. Po njegovom mišljenju trebalo je da se pri izradi grammatike arapskog jezika služim grammatikama koje postoje na jezicima velikih evropskih naroda. Ja nisam našao u prikazu da mi profesor Bajraktarević navodi ime makar jednog arapskog autora, ali mi zato daje niz imena evropskih arabista koje ja »ne poznajem ili bar ignorišem«. Meni se čini da i sami Arapi imaju i mogu da nešto kažu o svome jeziku i čini mi se da bih ja imao više prava da postavim pitanje profesoru Bajraktareviću: kako bi izgledala grammatika arapskog jezika koja ne bi vodila računa o modernim arapskim grammatikama napisanim od samih Arapa.¹⁾ Ja sam radio grammatiku arapskog jezika oslanjajući se u prvom redu na arapske autore. Pri tome poslu ja sam se služio i grammatikama napisanim na jezicima velikih evropskih naroda.²⁾

Meni se čini da bi prikaz moje Grammatke bio sasvim drukčiji kad bi profesor Bajraktarević bio bliži uzrastu učenika kojima je ta grammatika namijenjena, kad bi bolje poznavao učenike I i II razreda gimnazije, pogotovo kad i on priznaje ga je obrada grammatike za početnike teža nego za odrasle. Vjerovatno da bi tada otpala bar neka zamjerka profesora Bajraktarevića. Tako, napr., da li bi tada profesor Bajraktarević zahtijevao od mene da unesem u udžbenik spisak literature kojom sam se služio pri izradi grammatike. Isto tako, profesor Bajraktarević smatra da je trebalo dati informativan uvod o arapskom jeziku, njegovoj rasprostranjenosti i glavnim dijalektima arapskog jezika kako je to uradio Kadić u svojoj gramatici.³⁾ Pregledao sam najnovije grammatike njemačkog, fran-

¹⁾ Kada profesor Bajraktarević u svom prikazu govori o arapskim grammatikama, on govori samo o srednjevjekovnim kao da Arapi nemaju danas na stotine srednjih škola i brojne univerzitete i kao da za te srednje škole i univerzitete nisu napisane najnovije arapske grammatike.

²⁾ Napominjem da su grammatike arapskog jezika napisane na velikim evropskim jezicima pisane mahom za nastavu na univerzitetu.

³⁾ Grammatika i vježbenica arapskog jezika koju su sastavili A. Kadić i A. H. Bulić predavala se u svoje vrijeme od III razreda gimnazije.

cuskog i engleskog jezika za sve niše razrede gimnazije i nigdje ne nadoh tog informativnog dijela. Ne branim ja ovdje svoj postupak činjenicom da toga informativnog dijela nema u drugim gramatikama stranih jezika, ovim samo hoću da kažem kako ovo mišljenje profesora Bajraktarevića nema baš mnogo pristalica. Zar su ovi dojučerašnji osnovci koje je i gramatika našeg jezika poštedjela od loga da se upoznaju sa sličnim pojavama u našem jeziku, kao što ih štedi i geografija tih razreda u davanju makar i minimalnih znanja o zemljama u kojima žive Arapi — zar su ti učenici u stanju da prime još i ta saznanja, uključujući tu i ona o literaturi, i to da ih prime preko nastave arapskog jezika? Ne mogu nikako da se složim sa ovim gledištem, čak i kada ga zastupa učeni profesor Bajraktarević.

Profesor Bajraktarević zamjerava što nisam kao i moji prethodnici brzo prešao na gramatička pravila pošto ukratko pređem pravila o čitanju i što sam u svom uvodnom dijelu zaveo metod iz sibjan-mekteba. Profesoru Bajraktareviću je poznato da su moji prethodnici pisali svoje gramatike za učenike muslimane u srednjoj školi, za učenike koji su prije dolaska u srednju školu znali da glatko čitaju i čitko pišu arapski vokalizovani tekst.⁴⁾ Uslov za upis u bivšu Šeriatsku gimnaziju i Gazi Husrevbegovu medresu u Sarajevu, u kojima se učio arapski jezik iz arapskih gramatika mojih prethodnika, bio je da kandidat glatko čita arapski vokalizovani tekst i da umije da čitko piše arapska slova. Zbog toga mojim prethodnicima nije bilo ni potrebno da se zadržavaju na tome. Sada je situacija sasvim drukčija. U klasičnu gimnaziju arapskog smjera upisuju se učenici koji se prvi put susreću sa arapskim glasovima i slovima koja nisu ranije ni čuli ni vidjeli. Kada sam pisao pomenutu gramatiku, dugo sam razmišljao i savjetovao se sa stručnjacima o pisanju ovog uvodnog dijela. Svi su se slagali da je potrebno da učenici prvo temeljito nauče arapski vokalizovani tekst i pisati arapska slova prije nego počnu učiti gramatička pravila. I baš u to doba imao sam priliku da vidim neke studente profesora Bajraktarevića koji su bili negdje oko sredine svoga studija. Kada sam vidio kako oni izgovaraju pojedine arapske glasove, kako sriču arapski tekst i kako pišu arapska slova, što nikako nije samo njihova krivica, uvjerio sam se da je potrebno da pođem baš onim putem kojim sam pošao i da napišem sve ono što sam napisao u uvodnom dijelu da bi učenici najprije naučili

⁴⁾ Zar je dr Bajraktareviću u svoje vrijeme trebalo da tek u gimnaziji uči arapska slova? Zar on to nije temeljito naučio u mektebu i ruždiji?

da pravilno izgovaraju arapske glasove, da glatko čitaju arapski vokalizovani tekst i da lijepo pišu arapska slova. Ne mogu da se složim sa profesorom Bajraktarevićem da je za to potrebno učenicima I razreda gimnazije puna godina dana, to učenici I razreda mogu lako da nauče u I semestru.⁵⁾ Profesor Bajraktarević je, izgleda, htio da me dovede u nepriliku upotrebom riječi »sibjan-mekteb« i »sufarsko učenje«, ali ja na to drukčije gledam. Mektebi su u svoje vrijeme odigrali jednu značajnu ulogu, odgovarajuću vremenu kome su bili namijenjeni, i ja sam se koristio izvjesnim iskustvom koje su učitelji mekteba mogli da imaju poslije dugog trajanja tih škola o tome kako da se najlakše i najbrže nauči čitati i pisati arapski tekst. U tom uvodnom dijelu vježbe nisu napisane onako zbrda-zdola, kako to, izgleda, smatra profesor Bajraktarević, tu su u vježbama date riječi po najčešćem redu suglasnika u arapskim riječima da bi učenici naučili pravilno izgovarati arapske glasove i, prepisujući vježbe kod kuće, lijepo pisati arapska slova.

Profesor Bajraktarević zamjerava mojoj transkripciji arapskih glasova kojih nema u srpskohrvatskom jeziku, a tu zamjerku čini i mojim prethodnicima kod nas. Ja nisam imao namjeru da u svom udžbeniku učim učenike internacionalnoj transkripciji arapskih glasova. Ono što sam ja tu htio, to je da dadem unutar-nju, pomoćnu transkripciju za prvu potrebu učenika I razreda gimnazije da bi se učenici mogli snaći dok nauče arapske glasove kojih nema u srpskohrvatskom jeziku. Tako je glas ڃ transkribovan sa slovom d sa tačkom jer ga i Arapi razlikuju od glasa ڃ samo tačkom. Isto je tako glas ث transkribovan slovom t sa tačkom zato što i Arapi taj glas razlikuju od glasa ت samo tačkom. A emfatični glasovi ط, ظ, ض, ص transkribovani su slovima sa crticom da se označi kako se glasovi transkribovani takvim slovima izgovaraju drukčije i jače od sličnih glasova koji postoje u srpskohrvatskom jeziku. Ako se ikada usvoji međunarodna transkripcija za sve glasove arapskog jezika (dosada je usvojena samo za većinu glasova), zar će učenici, kada to nauče, poznavati samim tim bolje arapski jezik i zar transkripcija arapskih glasova uopšte spada u arapsku gramatiku?

Profesor Bajraktarević piše u svome prikazu kako sam vrste arapskih riječi obradio prema

⁵⁾ Zar nismo u svoje vrijeme u mektebu, u koji smo se upisivali sa šest godina života, bez ikakva znanja i iskustva, naučili to za godinu dana?

zastarjelom arapskom shvatanju. Neka bude tako. Za ovakvu obradu odlučio sam se stoga što se to arapsko »zastarjelo« shvatanje vrsta riječi i njihova obrada podudara sa vrstama riječi i njihovom obradom u gramatici srpskohrvatskog jezika za I i II razred gimnazije po kojoj se radi u našim gimnazijama.⁹⁾ Na taj način ja sam u nastavu arapskog jezika polazio od našeg jezika i na toj osnovi dalje radio. Zbog toga takav poredak i takva obrada baš su mi dobro došli.

Profesor Bajraktarević prigovara dužini i razvučenosti pravila i definicija i navodi kao primjer za to moje objašnjenje o nepotpunoj promjeni imena. On smatra da je bilo dovoljno reći: »dvopadežna deklinacija nema nunacije ni kesre«. Ostavimo postrani to što je termin »dvopadežna« nejasan i dvosmislen jer može da znači: 1) riječ koja uopšte ima dva padeža i 2) riječ koja u ovom konkretnom slučaju ima dva od tri postojeća padeža i pretpostavimo da je taj izraz lijep, pravilan i precizan koliko to misli profesor Bajraktarević, ali nevolja je u tome što ovdje nisu u pitanju baš nikakve Bajraktarevićeve »dvopadežne« riječi jer riječi nepotpune promjene imaju po svojoj funkciji u rečenici, kao što je rečeno, sva tri padeža, samo im je padežni nastavak za genitiv i akuzativ jednak. Zato u mojoj definiciji i stoji da se takve riječi, kada su u genitivu, ne mogu završavati kesrom. A diptoton ne znači dvopadežan, već znači da takva riječ ima samo dva oblika za tri padeža, a to je nešto sasvim drugo. Kad bismo unijeli u gramatiku arapskog jezika termin »dvopadežan« za غير المنصرف, zar učenici ne bi mogli s pravom upitati zašto se ne zove deklinacija dvojnina i pravilnih množina dvopadežnom kada je i u tim oblicima nastavak za genitiv i akuzativ jednak. Kada profesor Bajraktarević predlaže ovakve sažete definicije, on zamišlja da pred sobom ima studente, a ne uzima u obzir da je udžbenik napisan za učenike I i II razreda gimnazije koji tek uče padežne nastavke i u kojih je shvatanje o tenvinu i kesri još neutvrđeno te da je potrebno da im se što češće ti termini ponavljaju da bi ih potpuno utvrdili.

Zatim se ređaju druge, da se poslužim Bajraktarevićevim riječima, »čudne i neverovatne« primjedbe. Za dokaz da ja bez potrebe komplikujem stvari, Bajraktarević navodi kao primjer to da sam obrađujući pridjeve »najpre govorio o onim komplikovanim, koji imaju posebne oblike za muški, posebno za ženski rod i za množinu (pridjevi koji znače boju ili tjelesnu osobinu) i o njihovoj promeni koja je takođe

⁹⁾ Vidi: M. Dragutinović, A. Žeželj i I. Mamuzić, Gramatika srpskohrvatskog jezika za I i II razred gimnazije, Beograd 1952.

zamršena (nije obična, tropadežna)«. Da vidimo koji su pridjevi komplikovaniji. Pridjevi koji znače boju ili tjelesnu osobinu grade oblike pravilno, lakši su i jednostavniji, zato sam ih obradio prve. Evo za to i dokaza: Pridjeva koji znače boju ili tjelesnu osobinu ima, prvo, vrlo malo, mogu se gotovo izbrojati naprste (za osnovne boje: أزرق, أخضر, أصفر, أحمر, أسود, أبيض i još neki, kao što su أسمر, أشهب, أشفق itd., jer se druge nijanse boja kazuju na drugi način kako je to objašnjeno učenicima u Gramatici arapskog jezika za III, IV i V razred, za tjelesne osobine: أعرج, أعمى, أعور, أدمع, أهيء, أهور, أحول, أحذب itd.); drugo, svi ovi pridjevi su oblika أَفْعَلٌ za muški rod, فَعْلَاءٌ za ženski rod, a oblika فَعْلٌ za množinu i muškog i ženskog roda, pa i onda kada su atributi razumnih bića (ذوو العقول), dakle postoji pravilo za njihovo građenje. A oni drugi pridjevi, pridjevi koji ne znače boju ili tjelesnu osobinu? Njih ima, prvo, na hiljade, javljaju se u nebrojenim oblicima (napr.: ضَلْبٌ, صَعْبٌ,

عُرْيَانٌ, غَضْبَانٌ, حَبَانٌ, شَبَاعٌ, كَبِيرٌ, حَسِينٌ, صَبٌ, بَطَلٌ, مَبْلَعٌ, خِرْمِسٌ, شَهْرَبٌ, جُنْبٌ, نَكْسٌ, يَقْظٌ, حَامِضٌ, مَيْتٌ, شَمْرَدَلٌ, سَبَطْرٌ, جُرْشِعٌ, itd. itd.), ženski rod grade dodavanjem nastavka ; muškom obliku (napr.: فَعْلَى od كَبِيرٌ), ili im je ženski rod oblika فَعْلَى (napr.: سَكَرَانٌ od سَكْرَى)- grade pravilnu množinu muškog roda (napr.: طَيِّبُونَ), pravilnu množinu ženskog roda (napr.: طَيِّبَاتٌ) i nepravilnu množinu od muškog i ženskog oblika (napr.: كِبَارٌ pl. od كِبَائِرٌ, كِبَائِرٌ pl. od كِبِيرَةٌ). Osim toga, pridjevi koji ne znače boju ili tjelesnu osobinu imaju nekoliko oblika zajedničkih i za muški i za ženski rod: مَفْعَالٌ (مَفْعَالٌ), مَفْعَالَةٌ (مَفْعَالَةٌ), مَفْعُولٌ (مَفْعُولَةٌ), مَفْعُولَةٌ (مَفْعُولَةٌ), مَفْعُولَةٌ (مَفْعُولَةٌ), مَفْعُولَةٌ (مَفْعُولَةٌ). A što se tiče Bajraktarevićeve primjedbe da je promjena pridjeva koji znače boju ili tjelesnu osobinu zamršena (nije obična, tropadežna), moglo bi se reći da to još više vrijedi za pridjeve koji ne znače boju ili tjelesnu osobinu, jer svi pridjevi oblika فَعْلَانٌ ako ne grade ženski rod dodavanjem nastavka ; (samo četrnaest pridjeva oblika فَعْلَانٌ grade ženski rod dodavanjem nastavka ; i zbog toga imaju potpunu promjenu: أَلِيَانٌ, حَبْلَانٌ, خَمَصَانٌ, عَلَانٌ, صُوجَانٌ, صُوجَانٌ, صَحِيحَانٌ, سَيْفَانٌ, سَخْتَانٌ, دَخَانٌ,

(ندمان ، موتان ، مصان ، قشوان) idu po nepotpunoj promjeni, a takvih pridjeva ima mnogo više nego svih pridjeva koji znače boju ili tjelesnu osobinu. Bajraktarevićeva »dvopadežna« promjena nije nimalo zamršena (otkud bi i bila, kada profesor Bajraktarević predlaže za nju tako kratku definiciju), nego je tu nešto drugo zamršeno: zamršeno je poznavanje riječi i oblika koji idu po nepotpunoj promjeni, a ovdje nije riječ o tome. Razumije se da se u Gramatici arapskog jezika za I i II razred nije o ovom svemu potanko govorilo, ali je to kazano u Gramatici arapskog jezika za III, IV i V razred. Prema ovome ja sam išao u svojoj Gramatici od pravilnog, lakšeg i jednostavnijeg ka nepravilnom, težem i složenijem, a to je pravilo kad se daje novo gradivo.

Da sada vidimo o nastavku ة za građenje ženskog roda. Profesoru Bajraktareviću se ne dopada pravilo koje sam dao za građenje ženskog roda »zbog njegove epske opširnosti«, kako to on veli, pa kaže da je bilo dovoljno reći: »Ženski rod se pravi dodatkom -at^{un}, napr.: od kâbir^{un} ženski rod je kâbir-at^{un}«. To bi, zaista, bilo lako i kratko, samo kad bi još bilo i pravilno. Dajući ovakvo pravilo profesor Bajraktarević je upao i nehotice u tri greške. Prvo, prenio je kratki vokal krajnjeg suglasnika muškog oblika riječi u nastavak ženskog roda, što je nepravilno jer u arapskom jeziku ne može ni riječ ni slog u riječi početi kratkim vokalom (حرف الحركة); drugo, dao je nastavak samo za nominativ neodređenog vida zato što je nastavku ženskog roda dodao nastavak za nominativ -un; treće, kada je u primjeru kâbir-at^{un} prenio kratki vokal krajnjeg suglasnika muškog oblika u nastavak ženskog roda, nastao je النقاء الساكنين zato što se dugi vokal i u riječi kâbir našao ispred konsonanta, pa bi se u tom slučaju prema glasovnim zakonima arapskog jezika dugi vokal i morao izgubiti (kao kod ببيع od بيع). Ako je nastavak ženskog roda -at^{un}, kako to veli profesor Bajraktarević, šta ćemo onda sa riječju elfeta-tu (djevojka) od muškog roda elfeta (momak) i njoj sličnih riječi kojih ima na stotine. Da li je i tu, u riječi elfeta-tu nastavak za ženski rod -atu? U tom bi slučaju treći suglasnik korijena nastao glasovnom promjenom od ي, bio prenesen u nastavak ženskog roda. Dakle, biće ipak da je nastavak ženskog roda samo ة, kako je to rečeno u gramatici.

Profesor Bajraktarević ističe kako u mojoj obradi glagola ima više netačnosti i nepraktičnosti. Kao netačno smatra, napr., to što sam

rekao da je masdar osnovni oblik iz kog se grade svi glagolski oblici, a kao nepraktičnost — što sam mijenjao glagol po licu, a ne po broju. Da vidimo i ovo.

Pitanje o osnovnom obliku od koga se grade svi glagolski oblici ima svoju dugu predistoriju. Još u prvim početcima rada Arapa na jeziku, čiji su centri u ono doba bili gradovi Basra i Kufa, podvojili su se, među ostalim, filolozi Basre i Kufe u pitanju da li je osnovni oblik od koga se grade drugi glagolski oblici masdar ili je to glagol (tj. treće lice jednine muškog roda perfekta). Naučnici iz Basre su smatrali da je masdar osnovni oblik, a naučnici Kufe da je to glagol. I jedni i drugi su u svojim raspravama iznosili uvjerljive dokaze za ispravnost svojih tvrdjenja. Ova podvojenost o osnovnom obliku za građenje glagolskih oblika održala se među arapskim filozozima sve do danas, s tim što je ogromna većina arapskih jezičnih stručnjaka prihvatila mišljenje basranske škole, da je, naime, masdar osnovni oblik, a manjina kufanske, tj. da je glagol osnovni oblik. Da navedemo, evo, nekoliko citata iz arapskih gramatika napisanih u novije doba:

Mustafa Galajinija, profesor Filozofskog fakulteta u Bejrutu i redovni član Arapske akademije u Bejrutu u svojoj gramatici: جامع المصادر اصل الفعل: 175 kaže na strani 175: و عنه يصدر جميع المشتقات (navodeći za ovu svoju tvrdnju uvjerljive razloge.⁷⁾

Profesor Rešid Eš-šertuni u svojoj gramatici اصل المشتقات المصدر: 95 kaže na strani 95: مبادئ العربية (المجرد⁸⁾)

Džibril Ferhat El-Maruni u svom djelu كتاب بحث الطالب في علم العربية يشق من كل مصدر تسعة أشياء وهو الماضي والمضارع والامر والنهي واسم الفاعل الخ

U arapskoj gramatici za srednje škole كتاب قواعد اللغة العربية koju je sastavila komisija od pet članova a izdalo Ministarstvo prosvjete u Kairu stoji na strani 33: اصل المشتقات كلها المصدر

⁷⁾ Vidi: جامع الدروس العربية، تأليف الشيخ مصطفى علاني - القاهرة ١٩٢٤

⁸⁾ Vidi: مبادئ العربية في لصف والنحو للمعام رشيد الشرتوني، بيروت

⁹⁾ Vidi: كتاب بحث الطالب في علم العربية، تأليف جبريل فرحت الحلبي الماروني، مالضه ١١٢٦

¹⁰⁾ Vidi: كتاب قواعد اللغة العربية تلامذ المدارس الثانوية، مصر ١٩٠٩

Mislim da iz ovog dovoljno jasno i nesumnjivo izlazi da je masdar logični osnovni oblik iz kog se izvode ostali glagolski oblici.

Da mi ne bi profesor Bajraktarević primijetio da se u ovom pitanju pozivam samo na gramatike koje meni konveniraju, da vidimo šta o tome veli organ Akademije arapskog jezika u Kairu čiji su redovni članovi pored istaknutih arapskih jezičnih stručnjaka i poznati arabisti, profesori: H. A. R. Gibbs, A. Fischer, A. Nallino, M. Massignon i M. Littman. U prvoj svesci organa Akademije arapskog jezika u Kairu,¹¹ čiji je redovan član bio i profesor August Fischer, kako malo prije rekoh, i koji je u XI komisiji akademije, koja komisija, među ostalim, obrađuje i pitanje građenja riječi (الاشتقاق), a koga dr Bajraktarević spominje u ovom svom prikazu, stoji u članku *المبحث الاول - في ان أصل المشتقات المصدر، كما قال البصريين، لا الفعل، كما قال الكوفيين*.

Ne znam samo otkud baš u prvom broju organa Arapske akademije u Kairu ovakva, po mišljenju profesora Bajraktarevića, netačnost.

O razmimoilaženjima između filologa Basre i Kufe napisana su mnogobrojna djela, ali je najpoznatije djelo te vrste: *انصاف في مسائل الخلاف*, koje je napisao *كمال الدين ابو البركات عبد الرحمن بن محمد بن أبي سعيد كمال الدين ابو البركات عبد الرحمن بن محمد بن أبي سعيد الأنباري النحوي*, a štampano je u Leydenu 1913 godine. Molio bih profesora Bajraktarevića da pročita to djelo (strana 102) ako to dosad nije učinio, pa će se vjerovatno i on složiti sa gledištem da je masdar osnovni logički oblik od koga se grade ostali glagolski oblici. Napominjem još da ima arapskih filologa koji smatraju da je masdar osnovni oblik ga građenje glagola, a glagol za građenje pridjeva, dok učitelj slavnog Zemahšerlije, Ibn Talha, smatra da su i masdar i glagol, svaki ponaosob, osnove za građenje glagolskih oblika. Da je kojom srećom profesor Bajraktarević napisao gramatiku arapskog jezika i da je rekao da je glagol osnovni oblik od kog se grade ostali glagolski oblici, ja ne bih tome prigovorio, jer i takvo gledište ima, kako već rekoh, svojih pristalica.

Na pitanje profesora Bajraktarevića: »Kako ćemo od masdara *وَصَلَّ* i *هَبَّ* napraviti *وَصَلَّ* i *وَهَبَّ*?«, ja mu odgovaram: od masdara *وَصَلَّ*

i *وَهَبَّ*, isto onako kao što smo, napr., od masdara *قَتَلَ* i *ضَرَبَ* napravili *قَتَلًا* i *ضَرْبًا*.

Ako profesor Bajraktarević smatra da arapski rječnici nisu dobri, nek onda pogleda Wahrmondov Arapsko-njemački rječnik ili Belotov Arapsko-francuski rječnik pa će vidjeti da masdar glasi *هَبَّ* i *وَصَلَّ*, a da glasi i *هَبَّةً* i *وَهَبًا*. Prema tome tu nema nikakve poteškoće, stvar je potpuno jasna, u nas to treba da znaju učenici V razreda klasične gimnazije kada uče nepravilne glagole. Ne znam samo kako se profesor Bajraktarević nije sjetio toliko upotrebljavnog *a-هزمة الوصل* pa da ne postavi ovakvo pitanje. Da bi pitanje masdara *هَبَّ* i *وَصَلَّ* - *صِلَّةً* i njima sličnih masdara bilo jasnije, ja ću dati još ovu dopunu: Kada je masdar nepravilnih glagola *المثال الواوي* oblika *فَعَلُّ*, nema nikakve glasovne promjene, suglasnik *و* se ne gubi (napr.: *وَقَى*, *وَفَقَى*, *وَتَبَّ*). Ako je pak masdar od takvih glagola oblika *فَعَلُّ*, prvi suglasnik *و* se nekada gubi (u tom slučaju se na kraju masdara dodaje *ة* (تاء العوض) da nadoknadi izgubljeni *و*, napr.: *ثَقَّةً*), a može i da se ne izgubi (napr.: *وَزَّرُ*). A kako masdari prostih glagola imaju obično po više oblika, to su od ovakvih glagola masdari često oblika *فَعَلُّ* i *فَعَلَّ*, kao što je slučaj sa masdarima *وَصَلَّ* - *صِلَّةً* i *وَهَبَّ* - *هَبَّةً* i njima sličnim, s napomenom da su oblici *هَبَّةً* i *صِلَّةً* ujedno i imenice.

Poslije navedenog pitanja profesora Bajraktarevića mogao bih da i ja njemu postavim jedno pitanje. Kako ćemo napraviti masdar ako je treće lice jednine muškog roda perfekta osnovni oblik za građenje ostalih glagolskih oblika, kako to veli profesor Bajraktarević, od oblika trećeg lica jednine muškog roda perfekta: *نَهَى*، *خَشِيَ*، *رَضِيَ*، *رَمَى*، *غَزَا*، *بَاعَ*، *قَالَ*؟ Kako ćemo objasniti učenicima suglasnike u korijenu? Zar im ne moramo reći: vidite masdare: *نَهَى*، *خَشِيَ*، *قَوْل*، pa ćete ustanoviti suglasnike korijena.

Ovdje nije riječ o nepravilnim glagolima (الأفعال المعتلة) koji su nepravilni i grade nepravilno glagolske oblike. U pitanju je nešto drugo: treće lice jednine muškog roda perfekta ne može biti, po mišljenju naučnika iz Basre i ogromne većine kasnijih arapskih jezičnih stručnjaka, osnovni

¹¹ Vidi: *مجلة مجمع اللغة العربية المسمى - الجزء الاول* - القاهرة ١٩٣٥ -

oblik za građenje glagolskih oblika zato što je to čitav glagolski oblik koji znači, prvo, glagolsku radnju, drugo, lice koje je nosilac te radnje i, treće, vrijeme glagolske radnje. A masdar označava samo proces glagolske radnje i kao takav on je osnovni oblik za građenje svih glagolskih oblika. Sličan je slučaj i u našem jeziku. Kada se u gramatikama srpskohrvatskog jezika objašnjava kako se dobije prezentska osnova, kaže se da se osnova prezenta određuje odbijanjem ličnog nastavka od oblika 1 l. mn., ili bilo koga oblika prezenta koji ima lični nastavak. A zatim se kaže: treće lice jednine nema nikakvog nastavka, već je jednako s osnovom prezenta.¹²⁾ Dakle neće da kažu da je treće lice prezentska osnova zato što je to čitav glagolski oblik, koji znači radnju, lice koje je vrši i vrijeme kada se ona vrši. Eto isto tako i ogromna većina arapskih filologa neće da prihvate mišljenje naučnika Kufe, iako je i u arapskom jeziku treće lice perfekta jednako osnovi. Ja sam u svojoj Gramatici to istakao kada sam rekao: Promjenu perfekta vršimo od trećeg lica jednine muškog roda jer se u njemu vidi čista glagolska osnova (str. 152), samo je profesor Bajraktarević to prečutao.

Profesor Bajraktarević prigovara što nisam glagolski oblik *الفعل الماضي* nazvao perfektom za svršenu radnju, a *المضارع* imperfektom za nesvršenu radnju. U svojoj Gramatici ja sam objasnio učenicima da se glagolskim oblikom *الفعل الماضي* kazuje u arapskom jeziku prošlo vrijeme ili perfekat i predašnje svršeno vrijeme ili aorist, a glagolskim oblikom *المضارع* sadašnje vrijeme ili prezent i buduće vrijeme ili futur. Tu je zatim rečeno da će se u ovoj gramatici kratkoće radi nazivati glagolski oblik *الفعل الماضي* perfektom, a *المضارع* prezentom, iako prvi oblik označava i predašnje svršeno vrijeme, aorist, a drugi i buduće vrijeme ili futur. To znači da će u drugoj gramatici biti drukčije objašnjenje ova dva glavna glagolska oblika, onda kada to učenici budu u mogućnosti da shvate. Nemoguće mi je bilo nazvati glagolski oblik *المضارع* imperfektom kada učenici uče u gramatici srpskohrvatskog jezika: predašnje nesvršeno vrijeme (imperfekat). Osim toga, učenici I i II razreda nemaju prethodnih znanja, te ne bi ništa razumjeli iz termina svršena radnja i nesvršena radnja. Smatram da je dovoljno da u I i II razredu učenici nauče kojim će arapskim glagolskim oblikom kazati naš perfekat i aorist i naš prezent i

¹²⁾ Vidi: Mihajlo Stevanović, Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije, Beograd 1951.

futur, a u višim razredima će imati prilike da nauče i ostalo.

Profesor Bajraktarević smatra da je ponajgore od svega što glagol mijenjam po licu, a ne po broju, napominjući da je ovako mijenjanje glagola metod starih arapskih udžbenika. Tačno je da se u većini arapskih udžbenika, i starih i novih, glagol mijenja po licu, i to od trećeg lica. Ali ima i starih arapskih udžbenika u kojima se glagol mjenja od prvog lica po licu,¹³⁾ kao što ima i novih, u kojima se mijenja od prvog lica po broju.¹⁴⁾ Mislim da nije baš presudno za učenike kada se već arapski glagol mijenja od trećeg lica, upravo suprotno od načina kako se mijenja glagol u srpskohrvatskim gramatikama, da li će se mijenjati po licu ili po broju. Ja sam odabrao način promjene glagola od trećeg lica po licu, a ne po broju zato što se tako mijenja glagol u najpoznatijim arapskim gramatikama. Želja mi je da učenici klasične gimnazije budu sposobni kada dođu na fakultet da izučavaju arapski jezik iz arapskih gramatika, sa izvora, jer će im tada izučavanje arapskog jezika iz arapskih gramatika napisanih na velikim evropskim jezicima biti pristupačno, moći će se bez muke da koriste njihovim dostignućima zato što te jezike uče u gimnaziji.

A sada nešto o tablicama. Profesor Bajraktarević veli da moja konjugacija nije pregledna ni u vidu tablica pa uzvikuje: »Je li moguće da neko iz indoevropske jezične porodice ko je ikad video Socinove tablice traži nešto preglednije?« Otkud profesor Bajraktarević zna da nisam izradio tablice u Gramatici arapskog jezika za III, IV i V razred gimnazije po broju a ne po licu? Ta i Belot u svojoj Arapsko-francuskoj gramatici mijenja u samoj gramatici glagol od prvog lica po broju, a tablice je izradio od trećeg lica po licu. Šta to smeta, neka učenici vide oba načina promjene. Da sada vidimo jednu tablicu iz arapske gramatike koja je izrađena davno prije nego je Socim izdao prvi put svoju arapsku gramatiku:

المفرد	الثنى	الجمع	
ضَرَبْتُ	ضَرَبْنَا	ضَرَبُوا	الغيبة
ضَرَبْتَ	ضَرَبْتُمَا	ضَرَبْتُمْ	الخطاب
ضَرَبْتُ		ضَرَبْنَا	التكلم

¹³⁾ Vidi: شرح الازهرية في علم العربية، تأليف خالد بن عبد الله بن أبي بكر الازهرى، مصر ١٣١٥

¹⁴⁾ Vidi: ايضاح قواعد اللغة العربية، تأليف محمود محمود، جزء - مصر ١٩٣٠

Šta se ima prigovoriti ovoj arapskoj tablici i zašto je bolja Socinova tablica? Ako se ova tablica čita okomito, po broju, dobije se promjena po broju, dakle Socinova promjena; ako se čita vodoravno, po licu, dobije se najčešća promjena u arapskim gramatikama. Zar nije bolje da učenicima budu na uvid oba najčešća načina promjene arapskih glagola, i onaj u arapskim gramatikama na arapskom jeziku i onaj u arapskim gramatikama napisanim na velikim evropskim jezicima?

Profesor Bajraktarević smatra da je bilo poterbno uvesti u gramatiku arapskog jezika za I i II razred termine: triptoton, diptoton, regens, elativ, sufiks, prefiks, prohibitiv itd.. Iz ovog se jasno vidi koliko je dr Bajraktarević daleko od učenika I i II razreda gimnazije. U srpskohrvatskom jeziku imaju uglavnom tekve ili slične jezične pojave, a ja ne vidjeh te termine u gramatici srpskohrvatskog jezika za I i II razred gimnazije. Zar je bilo potrebno da ja uvodim navedene termine u arapsku gramatiku za I i II razred i da opterećujem učenike još i time, kada je opšte poznato koliko je arapski jezik težak? Zar nije bolje da se učenicima lijepo objasni šta je, naprimjer, muteharik, sakin, mudaf, fetha, tenvin itd. i da se onda u gramatici arapskog jezika za više razrede, naprimjer, kaže: »Mudaf ne može nikada imati tenvin«, ili da se, naprimjer, kaže: »Kada god se sastanu u riječi dva sakina, prvi se gubi.« Neka dr Bajraktarević pogleda gramatike srpskohrvatskog jezika za niže razrede gimnazije po kojima se danas radi, pa će vidjeti kako navedenih termina nema. Čak i u Gramatici srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije od Mihajla Stevanovića po kojoj se radi u našim gimnazijama stoje, naprimjer, naslovi: Promjena imena, Promjena glagola, a ne stoji deklinacija ni konjugacija. Zašto je potrebno upotrebljavati strane riječi namjesto naših kada imamo dobru zamjenu za njih i zar će učenik šta bolje naučiti strani jezik koji ga učimo ako mu namjesto zapovjedni način reknemo imperativ ili mjesto promjena glagola konjugacija? Napominjem da su ipak u gramatici arapskog jezika za više razrede navedeni neki od nabrojanih termina kada oni učenicima budu shvatljivi i poznati.

U prikazu dr Bajraktarevića ima još nekih primjedaba koje, po mom mišljenju nisu trebale da se kažu. Tako on, uzgred, u fusnoti, kaže da je učenicima lakše naučiti strane termine koje ja nisam dao u svojoj Gramatici, nego arap-

ska teoretisanja o vrstama kolektivnih imenica o kojima govorim već na str. 71—72, kad su one zadale brigu i takvom arabisti kakav je bio August Fischer, redovni član Akademije arapskog jezika u Kairu. Ja, uopće na pomenutim stranama nisam govorio ni o kakvim vrstama kolektivnih imenica (gradivne imenice nisu kolektivne), već sam govoreći o podjeli imenica po značenju upoznao učenike, kako ima vlastitih, zajedničkih, zbirnih i gradivnih imenica. Govorilo sam o tome upravo onoliko, ili još nešto manje, koliko se o njima govori u gramatici srpskohrvatskog jezika za I i II razred. To je sve kazano da ne može biti kraće. Valjda profesor Bajraktarević neće da kaže da u arapskoj gramatici ne treba ni govoriti o arapskim zbirnim imenicama iako su one tako česte. U ovoj svojoj prvoj gramatici ja sam samo konstatovao da su zbirne imenice one koje označavaju ime većeg broja bića ili stvari u zbiru, i ništa više, da učenici znaju da ih ima i u arapskom jeziku, jer o zbirnim imenicama u našem jeziku govoreno je već na str. 47 Gramatike srpskohrvatskog jezika za I razred. A zar neće biti potrebno da se u gramatici arapskog jezika za starije razrede objasne učenicima vrste arapskih zbirnih imenica i njihov rod i da se učenicima objasni kako se prema takvim imenicama ravna glagol, zamjenica i pridjev, i kao atribut i kao predikat?

Ne bih mogao usvojiti ni onu primjedbu dr. Bajraktarevića u kojoj izražava svoje neslaganje s tim što sam tenvin nazvao nunovanje, a ne nunacija. Ja sam preveo masdar تنوين nuno- vanje kao što bih preveo slične masdare, naprimjer: تنبيه upozoravanje, تعليم poučavanje, تجديد obnavljanje, itd., itd. Ako su evropski orijentalisti preveli na svoj jezik masdar تنوين sa n- nation zašto moramo mi uzeti taj oblik od njih i preko njih kada تنوين znači nunovanje, a takvih oblika ima puno u gramatikama srpskohrvatskog jezika: mijenjanje, poredenje itd.

Dr Bajraktarević primjećuje da nisam rekao koje su riječi ušle u glosar, ali odmah dodaje da se lako vidi da su u taj glosar ušli i gramatički tehnički izrazi. Eto zato što se to vidi lako, kako kaže sam dr Bajraktarević, smatrao sam da nije potrebno da o tome šta kažem.

Ni jednu od primjedaba koje je dr Bajraktarević iznio u svome prikazu ne mogu ni pored najbolje volje da primim zato što su ili naučno netačne ili pedagoški neumjesne. Čak ni njegova najbezazlenija primjedba da riječi ساحة nema ni u riječima uz vježbe ni u glosaru, nije dokraja tačna. Ta se riječ može da nađe u riječima uz

vježbu 12 na str. 148, kada je prvi put pomenuta u vježbi.

Kada dr Bajraktarević kaže na kraju svoga prikaza da će na osnovu onoga što je on iznio pažljivi čitalac, a pogotovo stručnjak-filolog steći svoj sud o mojoj Gramatici arapskog jezika, onda se on i tu prebacio. Pažljivi čitalac, a pogotovo stručnjak-filolog steći će svoj sud o mojoj Gramatici arapskog jezika čitajući samu gramatiku, dok će stručnjak-filolog čitajući pažljivo prikaz dra Bajraktarevića steći svoj sud o tome koliko dr Bajraktarević poznaje arapski jezik, kako on piše prikaze knjiga i kako uopšte treba gledati na njegove prikaze. A kada dr Bajraktarević veli kako on ima još »čitav niz beleški« o slučajevima gdje se on ne bi mogao složiti sa mnom, ali da ih ne iznosi jer ne želi da postane moj saradnik, onda on, ja mislim, i tu griješi. Zar je to za jednog profesora univerziteta tako rđava stvar pomoći savjetom i sugestijom piscu jednog udžbenika za predmet koji on dugi niz godina predaje na fakultetu?! Treba li iz ove izjave profesora Bajraktarevića zaključiti da su date primjedbe i zamjerke potekle iz pobuda koje nemju nikakvu vezu sa saradnjom na izradi što bolje gramatike arapskog jezika? Trebalo je da profesor Bajraktarević iznese sve svoje zamjerke. A što se tiče njegova straha da mi ne postane saradnikom ako iznese sve one slučajeve u kojima se ne bi mogao složiti sa mnom, neka ga to poslije ovakvog prikaza nimalo ne zabrinjava. Kada bih u ovome svome radu tražio saradnika, tražio bih nekoga koji poznaje arapski jezik bolje od mene ili ga zna bar onoliko koliko i ja. A znati mnogo štošta o arapskom jeziku ne znači znati arapski jezik.

Pišući udžbenike arapskog jezika ja idem svojim putem, ne povodeći se ni za kim. Pišem ih iz prve ruke, iz arapskih udžbenika, kako starijih tako i najnovijih, uzimajući u obzir gramatike arapskog jezika napisane na velikim evropskim jezicima kada im to zatreba, i prateći propisane udžbenike srpskohrvatskog jezika, a ko zna i umije bolje — široko mu polje. Napisao sam, eto, udžbenike arapskog jezika za pet razreda klasične gimnazije (I—V), ostalo je da se još napiše udžbenik za VI, VII i VIII razred i Arapska čitanka. Neka dr Bajraktarević napiše taj udžbenik i neka sastavi tu čitanku, pri njemu je svakako filološki fundirano znanje i dugogodišnje nastavno iskustvo.

Besim Korkut

A Turkish-English Dictionary by H. C. Hony with the advice of Fahir Iz, Oxford, at the Clarendon Press (bez godine, 30 s. net). —

An English-Turkish Dictionary by Fahir Iz and H. C. Hony, Oxford, at the Clarendon Press (bez godine, 42 s. net).

Englezi su još odavna imali veliki i iscrpni rečnik za tursko-osmanski jezik, koji je, kako je poznato, bio pun arapskih i persiskih reči i fraza, pravi mešoviti jezik Turske carevine, i, naravno, pisan arapskim slovima. Taj rečnik je sastavio James W. Redhouse: *A Turkish and English Lexicon* (Constantinople 1890). On bazira, kao i svi turski rečnici s Kelekianom zajedno, na analognim radovima Šemseddina Sâmi-beja (od 1885 i dalje) i doživio je novo izdanje (New impression 1921).

Međutim, za sadašnji turski jezik, posebno za onaj koji se piše latinicom ili, kako Turci kažu, »novim turskim slovima«, i koji je u mnogo čemu pretrpeo razne promene i stalno se razvija u novom duhu, — Englezi nisu imali rečnika od neke vrednosti sve do 1947 godine. Tek tada se pojavio rečnik pod gore na prvom mestu ispisanim potpunim naslovom. Njegov pisac je istaknuti engleski turkolog, a, kako i u naslovu stoji, pomoćnik u tom teškom poslu mu je bio Fahir Iz, rođeni Turčin koji je svoj maternji jezik predavao nekih deset godina na londonskoj Školi orijentalnih studija, a sada je profesor istanbulskog univerziteta.

Kako Fahir Iz poznaje i ostale glavne evropske jezike i inače je dobar lingvista, ova kombinacija u redakciji rečnika je bila takoreći idealna. To se lako vidi prilikom pregleda i upotrebe ovoga rečnika, koji je do sada tri puta preštampan (1950, 1952, i 1954), iako uvek prema tekstu prvoga izdanja, tj. bez ikakvih izmena i dopuna.

Posle kratkog Predgovora (str. III—IV), u kome je pisac s pravom istakao koje teškoće zadaje sastavljanje jednog turskog rečnika za sadašnji jezik, dolazi Uvod (str. V—VIII), koji ne sadrži samo načela kojih se on držao i upute za korišćenje ovog rečnika, nego i inače vrlo korisne misli i napomene o karakteru, morfologiji i pravopisu savremenoga jezika. Tako, naprimjer, on skreće pažnju na nestalnost i nejednakost u pisanju nekih glasova i daje kratak pregled o tome koji se glasovi najčešće zamenjuju (tj. na dva načina pišu). Ovo je u prvom redu potrebno za one koji se služe njegovim rečnikom, ali je od koristi i za upotrebu turskih rečnikâ, delâ i novinâ uopšte (najčešće se koleba u pisanju između u i ü, ü i ö, a i e, i i i, ğ i v, p i b, d i t, c i ç).

Šta ovakve i druge slične praktične napomene znače za početnike i manje upućene, suviše je i isticati. Govoreći dalje (u Uvodu) o često upotrebi poslovice, narodnih i drugih izreka i fraza, on sasvim opravdano ističe kako taj deo turskog govora pretstavlja najveće teškoće za stranca i pisca rečnika, jer su neke izreke i reči same po sebi često bez značenja, pa treba znati čitavu priču (u najviše slučajeva, o Nasredin-hodži) da ih čovek shvati i prevede. U ovakvim slučajevima je Hony upotrebio najbliži engleski ekvivalent. Očito je da je on i ovde na pravom putu, jer i mi u takvim slučajevima tražimo naše poslovice i fraze koje najviše odgovaraju tuđima. Da nije potrebna ušteda prostora, naravno, bolje bi bilo dati najpre doslovni prevod pa tek onda odgovarajući ekvivalent. — Isto tako su korisne Hony-jeve opšte napomene o turskom naglasku i interpunkciji, kojima završava Uvod.

Načela koja je pisac izložio na početku rečnika, a o kojima je ovde namerno bilo поблише govora, sprovedena su savesno i dosledno u celom rečniku koji sadrži veliko obilje reči (na 397 strana velike osmine sa dva stupca) koje su kratko ali savesno i tačno objašnjene. Što reči a dèt («broj») nema na tom mestu nego samo pod a dèd, i sličnih slučajeva, razumljivo je iz onog pregleda o kolebljivom pisanju nekih vokala i konzonanata. I ovde se odmah vidi piščeva konsekventnost, samo je pitanje kako će se početnici u sličnim slučajevima snaći.

Međutim, Hony im mnogo pomaže u drugom pravcu: dugi vokali su gde treba označeni, a svaka reč je kod njega obeležena akcentom (a d à m »man«, a d è m »non-existence«, m à ş a l l a h s poznatim značenjem, itd.). Ovaj poslednji izraz me potseća na jednu drugu, vrlo dobru i korisnu osobinu Hony-jeva rečnika: on ne daje samo goli prevod nego gdegod je to potrebno, pored njega, tumači i kad se izvesni izraz upotrebljava, u kome smislu, te katkad na ovaj način pruža i jedan deo folkloru, običaja, šerijatskog prava, prakse i slično. Dobar primer za to je baš reč m à ş a l l a h: 1) interj. (Lit. what (wonders) God hath willed!); wonderful; used to express admiration or wonder; to admire a child, etc., without saying it would incur the risk of the evil eye; 2) n. Charm risk of the evil eye; 2) n. Charm (worn by children to avert the evil eye). Drugim rečima, rečnik je pun ovkvi korisnih, strancu teško dokučivih objašnjenja i realija (ističem napose: d i ş k i r à s i, D i v à n i m u h à s e b à t, e f è n d i, H a c e r i e s v è d, k a d i r g e c e s i, k i z i l b a ş, m a r t o l o z, n i

k à h, n i ş à p, s e n s a ğ b e n s e l à m e t, t a n d i r, t a n z i m à t, t o p t a ş i, z e k à t, itd.). Naravno, za nişanci Hony daje samo značenje »marksman«, a reči himem uopšte nema nego samo him m è t »efforts; zeal...«, jer starije značenje (u ovom prvom slučaju) odnosno onaj arapski plural (u drugom primeru) uglavnom van upotrebe sada.

Retki su slučajevi gde koje novo značenje nedostaje, naprimer, a ç i k l a m a u značenju »objašnjenje«, a još ređi gde objašnjenje nije dovoljno naučno kao kod reči e p ç è t, e b c è d za koju samo stoji da je »first mnemonic formula of Arabic letters according to their numerical value...«, a ne i da je to ustvari redosled slova u starom semitskom alfabetu.

Međutim, piščev glavni cilj je bio da dade rečnik s a v r e m e n o g a jezika, ne vodeći mnogo računa o jeziku u pesmama niti o rečima i izrazima koji su zastareli i sada su van upotrebe; prema tome, on je sam sebi postavio uže granice i manji okvir, to jest čisto praktičnu stranu, bez velikoga teoretisanja i zahvatanja u prošlost, i u tome je potpuno uspeo.

***

U istoj zajedničkoj redakciji izašao je, posle pet godina (1952) i Englesko-turski rečnik. Dobre i odlične osobine njegovih sastavljača upoznali smo u osnovi već gore, prilikom prikaza Tursko-engleskog rečnika. Ovde ćemo smo istaknuti još to da se u tom prvoizaslom delu saradnja Fahira Iz-a oseća na svakoj stranici, najpre u stalnom označavanju naglaska i beleženju dužine vokala, zatim u većtom objašnjavanju realija i sličnog, a i u pomoći svom engleskom saradniku da se nađe što bolji ekvivalent za turske reči i izraze. Sve te dobre strane turskog sastavljača vide se i u Englesko-turskom rečniku, u kome je opet H. C. Hony za engleski deo imao sličnu ulogu kao ranije F. Iz za turski. Svaki od njih poznaje odlično svoj jezik, a vrlo dobro i jezik na koji je trebalo prevoditi. Kako ta činjenica tako i tačno određeni cilj njihova rada, koji smo napred upoznali, zajamčuju već po sebi dobar uspeh i u izradi ovoga drugoga dela rečnika.

Kako je naime tursko-engleski deo uzimao u obzir savremeni jezik nove Turske, a sve stare i retke reči i izraze ostavio po strani, tako i njegov englesko-turski pendant obrađuje veliki broj svakidašnjih engleskih reči i fraza, a izostavlja zastarele i neobične, dok od tehničkih i stručnih termina, koji u turskom nisu još uvek ni ustaljeni, uzima samo one koji su obično poznati čoveku sa opštim obrazovanjem. Drugim rečima, ovo je u prvom erdu rečnik s r e d n j e-

ga obima za one Turke koji uče engleski, a ne mogu se još služiti većim rečnicima na tom jeziku. Ovo ograničenje na srednji obim u jednoj knjizi je u ovom slučaju tim razumnije i opravdanije što je engleski vanredno bogat rečima i broji preko 100.000 reči, od kojih su, naravno, mnoge stranog (francuskog, latinskog i keltskog) a ne germanskog porekla. Mada je i turski sa stranim (arapskim, persiskim i drugim) elementima vrlo bogat, ipak je profesor Iz imao mnogo više engleskih reči da protumači nego njegov engleski saradnik turskih (odnos stranica u oba rečnika je 510 prema 397). Uzgred rečeno, po mom mišljenju ovo je zato što su engleske pozajmice većinom starije nego turske i što su uhvatile dublji koren kod Engleza, čiji konzervativni duh već po sebi isključuje purističke pothvate; Turci su, međutim, mnogo stranih reči izbacili iz svakidašnjeg govora i iz sadašnje književnosti i žurnalistike, a velik deo neologizma nije se mogao održati.

Međutim, ovaj Englesko-turski rečnik je od velike koristi i za strane turkologe i uopšte za svakoga ko zna engleski a ima da što prevede na turski, ili da za neki evropski (zapadnjački) pojam i izraz utvrdi odgovarajući orijentalni, specijalno turski. U tome poslu možemo se slobodno osloniti na interpretaciju Fahira Iza, kome engleska stručna kritika (*Journal of the Royal Asiatic Society*) pripisuje kao naročitu zaslugu »sjajni izbor turskih ekvivalenata za engleske jezičke osobine i izraze« (*the brilliant choice of Turkish equivalents for English idioms and expressions*). Pored toga, često je vrlo korisno a katkad i neophodno potrebno uporediti engleski prevod neke reči u Tursko-engleskom rečniku sa turskim tumačenjem u njegovu englesko-turskom delu (naprimer, za turski glagol *ürk mek* »start with fear; be frightened; (of a horse) to shy«, sa dosta uskim značenjem, srazniti prvi engleski ekvivalent, tj. »start«, sa kudikamo širim granicama pojma). U takvim slučajevima se još najbolje vidi sposobnost i veština turskog i engleskog saradnika.

I inače, Izovi zemljaci mogu biti sasvim zadovoljni sa ovako savesno i znalački izrađenim englesko-turskim rečnikom. Pre svega, tu je prava riznica od reči, za koje je uvek dat i izgovor prema MacCarthy-jevu fonetičkom sistemu (koji je ustvari uprošćavanje Daniel Jones-ova), a onda, kako je već rečeno, odličan (»briljantan«) prevod odnosno ekvivalent na turskom jeziku. Kako se Turci nisu direktno koristili tekovinama zapadne renesanse i uopšte je vrlo retko koji od njih učio grčki i latinski, to je mnoge engleske, upravo zapadne reči, izra-

ze i primere trebalo naročito tumačiti. Fahir Iz je i u tome pokazao zapaženu veštinu. Ahilovu petu (»The heel of Achilles«) on nije mogao doslovno da prevede (jer bi ga retko koji njegov sunarodnik razumeo), nego samo po smislu: »insanin en zayıf noktasi«. I u drugim slučajevima on je pribegavao opisivanju i tumačenju, i tako je dao zgodno objašnjenje engleskih realija koje često ne nalazimo ni u inače vrlo dobrim Langenscheidt-ovim englesko-nemačkim rečnicima približno istog obima.¹⁾ Takav je slučaj sa rečima i izrazima *Magi*, *Magna Charta*, itd.; kod reči *speaker*, Iz ne daje samo bukvalno značenje »hatib, sözcü; spiker« nego *the Speaker* objašnjava sasvim lepo i jasno: »Avam Kamarasinin reisi«, i u vezi s tim čak objašnjava da fraza *to catch the Speaker's eye* znači »Ingiliz Paramentosunda reisten söz almak«. — Ako još dodamo da su u ovom rečniku kod nepravilnih odnosno jakih glagola u zagradi označeni i preterite i past participle, i da su skraćenice uključene u sami tekst (kao i druge reči) i lepo protumačene, — onda su ukratko istaknute sve glavne odlike ovog rečnika koji je već doživeo tri jednaka (stereotipna) izdanja (prvo izd. 1952, drugo 1953, a treće 1954).

To je ovaj rečnik zaista i zaslužio. Tri izdanja u kratkom vremenu od tri godine nisu samo dokaz kolika je bila potreba za ovakvim rečnikom nego su i dobra svedodžba o njegovu odličnom kvalitetu. Što je obojici sastavljača pošlo za rukom da postignu ovakav uspeh ne treba pripisati samo njihovoj stručnosti i znanju, nego i metodu, odnosno planu da se ograniče, u oba rečnika, na živi, savremeni i svakidašnji jezik. Ono Goetheovo »In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister« pokazalo se i ovom prilikom kao sasvim tačno i opravdano.

F. Bajraktarević

Typen türkischer Volksmärchen von Wolfgang Eberhard und Pertev Naili Boratav. Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1953. Str. XI + 506 vel. 8° (= Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission Band V). Cena 48 maraka.

Ono što je Michelet u svoje vreme rekao za Persiju da je »la grande route du genre humain«, važi u velikoj meri i za Malu Aziju ukoliko je reč o širenju priča s Istoka na Balkan i na Zapad. Drugim rečima, turske priče već po

¹⁾ Mislim na *Taschenwörterbuch der englischen und deutschen Sprache* (I. Teil, Englisch-Deutsch) od H. Lindemann-a, koji je manjeg formata ali ima 563 strane (Berlin-Schöneberg 1911).

samom geografskom položaju Turske predstavljaju vrlo važan i zanimljiv objekat za uporedno izučavanje priča. Do duše, pisci ovoga dela ne uzimaju reč »turski« toliko u geografskom koliko u jezičkom smislu, i u tome pravcu ostaju uglavnom i dosledni. U pogledu vremenskih granica uzete su u obzir poglavito priče iz sadašnje Turske, ali nisu sasvim isključene ni one iz ranije Turske carevine, tako da su, naprimer, i priče odnosno motivi iz Adakale obrađeni. Naravno, s obzirom na kulturne komponente ranije osmanske države, u pričama se ne oseća samo islamsko-turski duh nego i uticaj arapskog i drugog folklor. Razume se, dublje traganje i ispitivanje vodi često u Persiju i čak u Indiju. S druge strane, turske priče su opet uticale na folklor neturskih naroda bivše Turske carevine, što je, više ili manje, kod nas odavno poznata stvar.

Kako se već iz naslova dela vidi, ono je rezultat zajedničkog truda i rada dvojice naučnika. Prvi od njih, W. Eberhard, jest sinolog po struci a poznat i kao turkolog (sada u Berkeley-u, u Kaliforniji) a drugi, P. N. Boratav, jeste istaknuti turski folklorist i profesor univerziteta u Ankari. Materijal za ovo delo su dali Boratavljevi učenici koji su sakupili blizu 2.000 priča u raznim krajevima Turske republike (najviše u Carigradu: 324 priče, i u Ankari: 299 priča), ali su pisci uzeli u obzir i neke ranije objavljene priče, naročito u Kinos-ovu izdanju. Tako je njihov materijal narastao na blizu 2.500 priča koje su oni, s više ili manje opravdanja, sredili u 378 tipova. Naravno, oni su pri tome vodili računa o klasifikaciji tipova narodnih priča koju su izvršili Aarne i Thompson (u helsinkiskoj zbirki Folklore Fellows Communications), ali se nisu nje držali kruto i u svemu.

Pošto ovo delo nije zbornik turskih narodnih priča nego samo njihova tipologija (kako i u naslovu jasno stoji), pisci u njemu ne daju ni jednu priču onako kako su je skupljači čuli i zabeležili, nego samo njenu sadržinu, upravo samo niz njenih glavnih motiva (»Motivreihe«), zatim oznaku mesta gde je zabeležena, eventualne varijante, proširenja i napomene (najčešće o poreklu i putovanju odnosno priče). Pored deobe pripovednih motiva na pomenutih 378 tipova, pisci su sprovedeli i jednu užu klasifikaciju, po temama, na 23 grupe, od kojih prva sadrži priče o životinjama, druga, o životinjama i ljudima, treća, o pomaganju životinja ili duhova ljudima, četvrta, o ženidbi (udaji) sa natprirodnom životinjom ili duhom, zatim — da istaknemo samo još neke —, grupe priča o snovima, o ljubomori i kleveti, o brakolomstvu i zavodenju, o retkim pravnim slučajevima, pa onda grupe

realističnih, čudnovatih i šaljivih priča, a pri kraju dođu priče o glupim i lenim ljudima i ženama, o kradljivcima i detektivima, i, kao poslednja grupa, priče o mudrim, lukavim ili škrtim ljudima i ženama. Među ovim grupama, najviše priča otpada na onu koja govori o ženidbi odnosno udaji sa natprirodnom životinjom ili duhom, onda na onu o pomaganju životinja ili duhova čoveku, zatim na doživljaje sa zlim dušima, a najmanje o snovima. Sve je ovo u knjizi označeno ukupnim brojem priča i postocima za pojedine grupe.

Inače, najčešći predmet ovde obrađenih priča jesu lepo ženskinje, lepa prodavačica halve, tri limun-devojke, itd., ukratko ljubav: u više od 40% svih turskih priča to je glavni motiv; ovo je sasvim u suprotnosti sa, recimo, kineskim pričama, kako je Eberhard, koji je napose obrađio i Typen chinesischer Volksmärchen, lako mogao utvrditi. I dok se tako ljubav kod Kineza gotovo i ne pojavljuje, u turskim pričama pepeljuga jedva i postoji. Ona naša »koliko ljudi — toliko čudi« kao da vredi i za razne narode!

Zašto su pisci ovako postupili pri sređivanju ogromnoga materijala koji zadaje velike teškoće, kao i sve ostalo što je u vezi s tim —, sve su to oni izložili u Uvodu (str. 1—26), koji se sastoji iz tri dela. U prvom i trećem delu je Eberhard prikazao opštu, teorisku stranu problema, zatim upotrebljenu metodu i načelna pitanja, a u II delu je njegov turski saradnik dao — takoreći — osnovni uvod u izučavanje turskih priča. Oba pisca su se na ovaj način dopunjavala u najvećoj meri, i to je samo koristilo njihovu delu.

Posle obrade svih pripovednih motiva što, rzume se, zauzima najveći deo knjige (str. 27—410), dolaze tri dodatka i to: 1) o pričama koje potiču iz evropske literature (Crvenkapa, Snežana i sedam patuljaka, itd.), 2) o pričama koje su ustvari prepričane narodne pripovetke (Ašik Omer, Tahir i Zuhra, Arzu i Kamber, i dr.)¹⁾ i najzad 3) o pričama iz zbirke Mehmeda Tuğrula, jednog Boratavljeva učenika, u koliko se njihovi tipovi udaljuju od onih u ovoj velikoj tipologiji ili uopšte nedostaju u njoj.

Pri kraju knjige (str. 421—422) nalazi se uporedna tabela koja pokazuje koji turski tipovi priča odgovaraju onima u klasifikaciji Antti Aarne-a; iz toga pregleda je jasno da se od 378 Eberhard-Boratavljevih tipova samo 192, dakle nešto oko polovine, nalaze u pomenutoj i opštepoznatoj klasifikaciji. Nakon te tabele dolazi (str. 423—4) spisak rukopisnih zbirki koje su

¹⁾ Sravnj »Arzikamberov zanat« u Beharu, godište II, strana 173 i dalje.

služile kao osnova za problematiku ovoga dela, sa tačnom oznakom skupljača, mesta skupljanja i brojem sakupljenih priča; te se zbirke sada čuvaju u folklornom arhivu profesora Boratava u Ankari. Na taj spisak rukopisne građe nadovezuje se (str. 425—8) lista štampanih knjiga i časopisa kao i pregled uporednih tekstova koji su iskorišćeni pri radu. Iako ta bibliografija sadrži mnogo dela, ipak u njoj ne vidimo ni Basset-ove *Mille et un contes, récits et légendes arabes* (tri velike knjige¹), ni Rūmijevu *Mesnevi*ju, ni neka druga dela sa obiljem priča i bajki. Tako, naprimer, onaj motiv o zaspalom ljubavniku (tip 222: »Das verschlafene Rendezvous«) lepo je opevao veliki persijski mistik još u XIII veku.

Za ono što sasvim pri kraju knjige dolazi može se kazati da je od najveće praktične koristi: to je indeks motiva. On je toliko obiman (str. 429—506), sadržajan i pregledan da se zapravo tek iz njega vidi šta sve ovo važno i zanimljivo delo u sebi krije, drugim rečima, on je ključ od jedne velike i dragocene riznice. Mada će se za neka, možda suviše uopštavana tvrđenja u Uvodu tek tokom vremena moći videti ukoliko su opravdana, ipak ono što je glavni cilj ovog dela, naime tipologija turskih priča i bajki, to je dato na jedan solidan i znalački način. Ukratko rečeno, ovo delo predstavlja osnovnu i polaznu tačku za sva dalja naučna ispitivanja o turskim pričama i bajkama.

F. Bajraktarević

Hans Wehr: *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*. Unter Mitarbeit mehrerer Fachgenossen bearbeitet und herausgegeben von —. Arabisch-Deutsch. I—II, Otto Harrassowitz, Leipzig 1952. Broširan 55, povezan 57 maraka.

Svakom arabisti je više ili manje poznato slabo stanje u kome se nalazi leksikografija njegove struke. Velikih i opširnih arapskih rečnika u kojima su reči tumačene na latinskom, engleskom, francuskom i nemačkom nije nedostajalo, ali su svi oni bili u stvari direktni ili indirektni prevodi sa arapskih rečnika, starih po nekoliko vekova (Gawhari-jev *Šahāh* je iz X., Firuzābādijev *Qāmūs* iz XIV. veka). Takav je slučaj sa Goliusom (1653), Meninskijem (1680, 2. izd. 1780), Richardsonom (novo izd. 1806, najviše prema Meninskom), Fraytagom (1830—37), Lane-om (od 1863 i dalje), itd. Kako su arapski leksikografi, na kojima Evropljani baziraju, davali i takva objašnjenja koja su u njihovo doba bila razumljiva a docnije postala nejasna i kako su mnoge reči dobile drugo ili bar modifikovano značenje, očito je da su njihove evrop-

ske obrade često bile netačne i nedovoljne, čak i pogrešne. Pored toga, sastavljači starih arapskih rečnika bili su i suviše veliki puristi a da bi uzeli u obzir i reči koje nisu smatrali za »klasične«, i ako su one još i tada bile u živoj upotrebi. Posledica je bila, kako na jednom mestu lepo stoji, da su arabisti s takvim rečnicima bili od prilike u istom položaju u kome bi bili helenisti kada bi za lekturu Tukidida i Platona imali samo jedan rečnik Homerova dialekta. Kako je poznato, veliki dvotomni Dozy-jev *Supplément aux dictionnaires arabes* (1881, 2. izd. 1927) trebao je da otkloni te nedostatke i da dopuni i revidira ostale rečnike, a pošto je izrađen na osnovu obilne lektire tekstova, on predstavlja ujedno i najvažniji datum u razvoju arapske leksikografije.

Kao što je Fleischer u svojim *Studien über Dozy's Supplément* brzo zatim (1881—1887) dopunjavao velikog holandskog arabistu, tako je docnije (1905) jedan francuski autoritet, William Marçais, dao opsežne napomene uz veliki arapsko-francuski rečnik modernog (praktičnog) jezika od Marcelin-a Beaussier-a (1. izd. od 1871, 2. izd. 1887).¹ Najzad, sličnu nameru je imao i E. Fagnan sa svojom knjigom »*Additions aux dictionnaires arabes* (Alger 1923).

Međutim, još pre Beaussier-a su A. Kazimirski (*Dictionnaire arabe-français*, I—II, Paris 1860) a brzo zatim i A. Wahrmond (*Handwörterbuch der neu-arabischen und deutschen Sprache*, I—II, Giessen 1870—77; 3. izd. 1898) počeli, više ili manje, voditi računa i o savremenom arapskom jeziku, što je poslednji i u naslovu izričito istakao.²

U naše vreme velike su se nade polagale u obimni arapski rečnik od Augusta Fischer-a na kome je on radio decenijama, a za koji se, pre Drugog svetskog rata, kairska Akademija arapskog jezika mnogo interesovala, ali su rat i ratne posledice osujetile ovaj plan još pre smrti (1949) čuvenog arabiste. Pored toga, kako po svemu

¹) Marçais-ove »*Quelques observations...*« izašle su u *Recueil de mémoires et de textes publiés en l'honneur du XIV Congrès des orientalistes...* (Alger 1905), str. 409—503, gdje su citirani i drugi radovi o magribskoj leksikografiji.

²) To naglašava i Mohamed Brugsch: *Arabisch-deutsches Wörterbuch, umfassend die arabische Schriftsprache der Gegenwart* (Hannover, Lafaire, 1926). Ovaj rečnik, od koga je izišlo svega 10 *Lieferung*-a (I—X), izgleda dobro rađen, ali je, slično kao i Lane-ov, stigao tek do q ā f (poslednja reč je قَاف), a pošto je sav litografsan dosta je i nepregledan.

izgleda, to je trebao biti rečnik starijeg jezika.³⁾

Pri ovakvom stanju stvari, ko je htio rečnik za lekturu novih arapskih pisaca, naročito novina a isto tako i savremenih dokumenata i zvaničnih akata kao i za slušanje radija, morao se zadovoljiti rečnicima od Eliasa, Have ili Hardera, koji su u više slučajeva podbacivali.⁴⁾

Sve ovo dokazuje da nikakav rečnik ne može biti jednako dobar za sve periode i za sve struke i potrebe niti to može učiniti jedan jedini pisac. Ako je, recimo, neki rečnik dobar za klasičnu književnost, on ne može biti valjan i dovoljan za savremenu, a još manje za današnju žurnalistiku, i obratno.⁵⁾

To je već dovodilo na pomisao da treba izraditi novi, naročiti rečnik savremenoga arapskog pisanog jezika koji bi odgovarao današnjim potrebama. Posle dugih i vrlo opsežnih priprema i uz saradnju više stručnjaka, profesor Wehr (iz Erlangena) dao nam je takav rečnik u dve debele knjige od ukupno 986 strana velike osmine (sa dva stupca). Sastavljač u glavnom bazira na obimnoj književnosti savremenoga Egipta koji svojom štampom i radijem i inače mnogo utiče na druge arapske zemlje. Jezik te novoegipatske književnosti je opet u uskoj vezi sa starim klasičnim jezikom koji je sačuvan u Qur'ānu, klasičnom i posleklasičnom pesništvu, ali je mnogo uzeo i iz govornog jezika, u kome se nalazi, pored ostalog, i veliki broj doslovno na isti kalup prevedenih⁶⁾ ili prilagođenih⁷⁾ reči iz evropskih jezika za moderne pojmove iz tehnike, nauke, prometa, itd. Pisac je objasnio i reči koje se

³⁾ Vest o Fischerovu rečniku prodrla je i u široku javnost kako se vidi i iz beogradske »Politike« od 27-XII-1935. Tada je ona, pod naslovom »Veliki rečnik arabljsanskog jezika«, saopštila kako Agencija Stefani javlja iz Kaira da će pomenuta Akademija održati 15 januara svoje treće zasedanje i da će »tom prilikom akademik g. Fišer prikazati veliki rečnik modernog(?) arabljsanskog jezika«.

⁴⁾ Elias, *Modern Dictionary Arabic-Englisch* (2. izd. od 1928). — Hava, *Arabic-English Dictionary* (izd. Katoličke štamparije u Bejrutu). — Harder, *Arabisches Taschenwörterbuch*, (Heidelberg 1925).

⁵⁾ Kakav je u ovom pogledu *Арабско-русский словарь* Н. К. Баранова, koji je počeo izlaziti pod redakcijom i s predgovorom J. Ju. Kračkovskoga, ne mogu sada ništa reći, jer sam od njega video samo 3. dio (str. 321—480) koji obrađuje reči od علم do اع.

⁶⁾ Naprimer, tako je prevedena »protoplazma«: الخلية الحيوية الأولى al-haliyya al-hayawiyya l'ulā, ili »biologija«: علم الحياة il-māl-hayāt, itd.

nalaze samo u siriskom, libanskom i drugim arapskim govorima, i uvek je to naročito označio. Naravno, on je unosi u svoj rečnik i strane reči (kojih je sada sve više i više), i ako obično bez oznake izgovora ali s grafijom jezika iz kojega su uzete, naprimer: رحيم (frz. régime) Diät« ili ليموس (engl. litmus) Lackmus«.

Kako se vidi, Wehr je pošao sa sasvim opravdanog stanovišta i postavio je sebi razumne granice; pitanje je samo kako je taj plan izveo. Može se odmah reći da su sva načela i objašnjenja koja su izložena u njegovu Predgovoru (str. III—XI) razložna i razumna, a nakon pregleda samog rečnika dobiva se utisak da su do krajnje mogućnosti i dosledno sprovedena. Što naročito s pohvalom treba istaći, to je praktični i pregledni raspored rečnika. On je, razume se, sastavljen po korenima kao nosiocima pojma u arapskom i drugim semitskim jezicima, i ti su koreni štampani sasvim istaknuto, a njihove proširene forme upadno crnim (masnim) rimskim ciframa, dok sve ono što je od nekog korena izvedeno dolazi ispod njega, vidno uvučeno na desno u tekst, tako da imamo odmah (»prima vista«) jasnu i preglednu sliku o tome šta je izvedeno iz kojega korena (kod radikala كتب KTB, naprimer, ovaj postupak iznosi blizu tri stupca). Naravno, ovo omogućuje hvatanje veze s korenima i olakšava shvatanje smisla i njihovih nijansa, a uveliko pomaže i njihovo pamćenje.

Dalje, kod glagolâ je uvek označen vokal imperfekta, masdar i rekcija (konstrukcija) a gde je to potrebno i prvo lice perfekta (نمت n i m t u, نلت n i l t u, i sl.), onda, kod imenicâ su uvek zabeleženi svi slomljeni i pravilni plurali (koji se stvarno upotrebljavaju), zatim da li su ženskog ili zajedničkog roda, i da li su diptota. Treba posebno istaći i savesnost s kojom je obrađena sintaktička uloga predlogâ (kod من m i n to zauzima blizu dva stupca sa vrlo pregledno odeljenim odlomcima za razna značenja i slučajeve).

A što najviše treba pohvaliti, sve arapske reči i fraze, pored arapskih pismena, imaju i naučnu (internacionalnu) transkripciju, tako da čitalac vidi stvarni izgled svake arapske reči, tj. bez vokalnih znakova kako se knjige i novine gotovo uvek štampaju. Ovo je opravdano pedagoški, mnemotehnički i optički, a odmah

⁷⁾ Kako Arapi lako »poarapljaju« evropske reči, vidi se iz primera kao متاوره m u n ā w a r a za »manevar« (kao da je III. vrsta od korena NWR!) ili برنامج b a r n ā m a ğ za »program«, itd.

zatim sledi jasno označen izgovor kao akustički ekvivalent. Ovim je postignuto i to da arapski tekst nije prenačičkan sitnim vokalnim znacima koji zauzimaju dosta prostora i otežavaju preglednost, a često su i pogrešno oštampani. Kako je poznato, već stari i zaslužni Wahrmond je u svom napred pomenutom rečniku izbacio arapske vokalne znakove i upotrebio, pored svakog arapskog oblika (reči), latinsku transkripciju, ali je Wehrova preglednija i odgovara svima sadašnjim zahtevima.

Pošto je ovaj rečnik namenjen uglavnom praktičnim potrebama, njegov autor namerno nije ulazio u dijahronična pitanja a još manje u etimologisanje koje je u arapskom i onako prilično klizav teren. U vezi s tim, on nije rastavljao homonimne korene koji etimološki ne spadaju zajedno, osim u pojedinim, naročito jasnim slučajevima. Logična posledica takvog postupka jeste to da stavljanje reči pod jedan koren ni pošto ne znači da one stoje i u etimološkoj vezi. Prema tome, pisac je i u ovom pogledu imao pred očima čisto praktičnu svrhu svoga rečnika.

Međutim, nije dosta da jedan rečnik bude izrađen na osnovu metodski dobrog plana i u skladu sa naučnim načelima, nego treba da je i po mogućnosti potpun. Po svemu sudeći, Wehr je i u tome uspeo: on je sakupio i protumačio i reči za najnovije pojmove iz tehnike, nauke, umetnosti, filma, radiofonije, sporta, ukratko, iz svih oblasti modernoga života. U mom seminaru je tu skoro trebalo prevesti jedan arapski tekst sa vrlo retkim i sasvim novim teničkim terminima iz raznih vojnih disciplina i — za divno čudo — »Wehr« je uvek pomogao! Isto tako i u drugim slučajevima za ovih nekoliko poslednjih meseci otkako ga imam na svom stolu, kad god je konsultovan, pokazao se pouzdan i dorastao.

Ipak, za novo izdanje neće biti sasvim na odmet sledeća zapažanja. Na strani 196 nema reči حوليات u značenju »godišnjak« (uporedi حوليات كلية الآداب = Annales de la Faculté des lettres [Université Ibrahim pacha], Le Caire 1951); dalje, što reči »Lord« nema (na str. 787) neće nikome smetati, ali se može zabeležiti da ona ima množinu lord-āt; zatim kod reči مدينة nije navedeno značenje koje sam ovih dana našao na katalogu jedne kairske knjižare, naime مدينة كونتنتال = Continental Buildings. Isto tako, sasvim slučajno mi je palo u oči da je reč مدينة Geräusch« ostala bez transkripcije. Najzad, još jedna sitnica. Wehr transkribira reči kao يد (pl. od يد, »ruka«) ili ادل (pl. od دلو »kova«) sa aidin odnosno adlin,

dakle sa običnim n na kraju, a na isti način piše latinicom i reči kao خائن hā'in »Verräter« i كائن kā'in »seiend«. Međutim, dok je ovako pisanje opravdano u drugoj grupi reči koje se pišu sa n u n-om, u prvim rečima, gde je samo neka vrsta nazalizacije, izgleda mi da bi to trebalo i drukčije transkribirati, naprimer sa tačkom ispod ili iznad n, ili, kako Harder u svom rečniku je, sa kvakom na n (tj. ñ), dakle aidin ili aidin ili aidiñ, mada poslednji način može zavesti da se čita na španski način.

Naravno, sve su ovo sitnice koje ni malo ne utiču na opštu vrednost i korisnost Rečnika, i ja ih navodim više kao dokaz za to s kojom sam pažnjom razgledao ovaj ogromni rad i trud nego kao neke zamerke.

Na kraju mogu reći da će svaki arabista i uopšte svako ko čita sadašnja i novija arapska književna dela i prati žurnalistiku Egipta i drugih arapskih zemalja, biti zadovoljan pojavom ovako korisnog i odličnog priručnika. Upoznati ga jednom, znači ne želiti i ne moći se više rastaviti od njega. To mu je najbolja preporuka.

F. Bajraktarević

Heuser-Şevket, *Türkisch-deutsches Wörterbuch*, 3. verbesserte und stark erweiterte Auflage verfasst und herausgegeben von Fritz Heuser, 1953. Otto Harrassowitz — Wiesbaden.

Srazmerno vrlo kratko vreme posle uvođenja latinice u Turskoj (1928) pojavio se gore potpuno citirani Tursko-nemački rečnik u prvom izdanju (Stambul-Galata 1931). To je bio uopšte prvi latinicom štampani turski rečnik na jednom zapadnom jeziku (na talijanskom postoji tek od 1939,¹⁾ na engleskom od 1947, itd.). Sastavljači su mu bili Fritz Heuser, tada profesor nemačke realke i Vojne akademije u Carigradu i İlhami Şevket, tadašnji diplomirani pravnik Carigradskog univerziteta, a ceo rečnik je još u rukopisu pregledao Hellmut Ritter, ondašnji profesor pomenutog Univerziteta; oni su se međusobno dopunjavali a nije se opažalo da je to i u čemu škodilo jedinstvu i celini rečnika. U mom prikazu toga izdanja,²⁾ ja sam ovaj sastav označio kao vrlo srećan i izneo sam i druge dobre strane njihova zajedničkoga rada tako da je taj rečnik karakterisan tada kao uopšte jedan od najboljih rečnika tadašnjeg turskog jezika i književnosti.

Drugo izdanje ovoga rečnika, takođe pod naučnom redakcijom profesora Rittera, pojavilo

¹⁾ Poblize u mom prikazu u Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor, XIX (1939), 196—200.

²⁾ Strani pregled, VI (1935), 164—5.

se već posle jednoga decenija (Istanbul-Beyoğlu 1942), u znatno proširenom obimu, s mnogim dopunama i ispravkama, s oznakom dugih vokala i glasovnih promena pred vokalnim sufiksima, itd. Što se naročito isticalo u tome izdanju, to je obilna, na izvoru crpena frazeologija i masa primera iz najnovijega, živoga jezika, čak i iz familijarnog i vulgarnog govora. Ne treba zaboraviti da je novo izdanje obuhvatilo i veliki broj naučnih i uopšte stručnih termina iz svih oblasti savremenoga života. Sastavljači su tada već mogli koristiti i neka izdanja Turskog jezičkog društva, ali je moderna literatura (beletristika i pesme) samo donekle uzeta u obzir.

Treće izdanje, koje je izišlo posle drugih deset godina, razlikuje se znatno već po obimu (618 strana velike osmine s dva stupca prema 558 strana drugog izdanja takođe s dva stupca) a, usled boljeg i ekonomičnijeg rasporeda, sadrži znatno više reči i fraza nego što bi se moglo misliti samo prema povećanom broju strana. Prostor je ušteđen i na taj način što dužine vokala nisu označene u zagradama iza pojedinih reči (kao u drugom izdanju) nego vodoravnim crticama iznad samih vokala. Posle drugog izdanja, Heuser je neprestano i dalje skupljao materijal iz svih pristupačnih mu novina, časopisa i knjiga, a takođe i iz živoga dodira sa Turcima, pri čemu mu je dobro došlo ponovno bavljenje u Carigradu (kao nastavnik na školama) od 1937—44. Na taj način on je imao dovoljno prilike da u treće izdanje unese opet silu novih reči i fraza, odnosno da onima koje su već bile u drugom izdanju, doda nova značenja i precizira njihove nijanse. On je ovom prilikom uneo i mnoge neologizme koji su bar donekle stekli građansko pravo; u tom je možda bio i suviše suzdržljiv, jer mada je »turkiziranje« (u jeziku), promenom vlade od 1950, izgubilo raniju zvaničnu podršku, ipak su svi srednjoškolski udžbenici puni veštački stvorenih termina, koji treba da uđu u rečnik.

Inače, već posle kratke upotrebe novog izdanja dobijamo jasnu sliku o njegovu neobično velikom obilju reči, izraza i primera kao i o tome kako je sve to, gotovo uvek, lepo i jasno protumačeno. Pri tome, Heuser upotrebljava naravno zvanični pravopis sa odgovarajućim bezvučnim konzonantima na kraju reči (a d e t = broj, k â t i p = pisar), mada ima novinâ i pisaca koji se njega ne drže. Što se tiče akcentiranja reči, njega nema ni u najnovijem izdanju, iako je ono, bar do izvesne mere, potrebno.

Stara je istina da nijedan rečnik savremenoga jezika ne može biti u svemu potpun, a to u najvećoj meri važi i za sadašnji turski jezik, koji svakoga dana i časa dobija nove reči, što

pravljnjem novih za nove pojmove i pojave civilizovanog života, šta traženjem zamene za izbačene arapske i persiske reči, ili na razne druge načine. Prema tome, lako se može naći u lektiri novinâ i inače po koja reč koja nije ušla u ovaj rečnik. Ja sam, za vreme kratke upotrebe novoga izdanja, takođe naišao na takve slučajevce, od kojih ovde navodim samo neke. E z a n i (saat) = računajući od akšama; ö ğ r e t i m g ö r e v l i s i = nastavnik, predavač (?); k i l c a l (k a n d a m a r l e r i) = ?; ö z e r = predmet (akta) [?]; A m p e r s a y a c i = strujomer; t o p l a m a = zbirka (hadisâ, i sl.); t r a ş o l m a k = brižati se; t u t u m b a n k a s i = štedna banka; t ü z e l = sudski, pravni (u Bonelli-a = a d l i), itd. Za reč a r m a ğ a n ima Heuser samo obično značenje (»Geschenk, Gabe«), a tu skoro (1953) upotrebljena je stvarno u značenju »spomenica« (Fuad Köprülü Armağani = Mélanges Fuad Köprülü).

Međutim, ovakve i slične nedostatke ne treba toliko pripisivati piscu koliko tome da se turski stalno i brzo razvija i bogati, te da je gotovo nemoguće ići u korak s tim donekle revolucionarnim zamahom u razvoju. To najbolje oseća i sâm sastavljač rečnika kao i profesor Otto Spies koji će kod nameravanog četvrtog izdanja preuzeti naučnu redakciju rečnika. To buduće izdanje treba da bude još bolje i potpunije tako da odgovara i najvećim zahtevima. Za to novo izdanje naša bi želja bila, pored što većeg iskorišćavanja nove književnosti i žurnalistike, da se reči bar delimično akcentiraju i da se poreklo reči označi odgovarajućim početnim slovima, jer turska latinica, koliko god je dobra za turski, toliko je nedovoljna za oznaku arapskih i persiskih reči tako da i stručnjak više puta tek po nemačkom prevodu vidi o kakvoj se reči radi i kako je treba tačno izgovoriti.

Međutim, bez obzira na to obećano izdanje, ovo sadašnje (treće) zaslužuje najveću pohvalu i ne smemo ni za čas zaboraviti koji je trud, napor i strpljenje ono zahtevalo od pisca i njegovih saradnika. Setimo se da je Heuserov rečnik, kao prvi na jednom evropskom jeziku, jedini doživeo dosada tri izdanja, koja su stalno proširivana, dopunjavana i ispravljana. Kako svojim obiljem i preglednim tumačenjem reči, tako i svojom spoljašnjom opremom, Heuser je ne samo najbolji i najpotrebniji turski rečnik na nemačkom nego uopšte jedan od najboljih na evropskim jezicima.

F. Bajraktarević

M. Fuad Köprülü: **Alcune osservazioni intorno all' influenza delle istituzioni bizantine sulle istituzioni ottomane** (= Pubblicazioni dell' Istituto per l' Oriente Nr. 50). Roma 1953. Str. IV + 174 vel. 8°. (Cena 2.000 lira).

Sve do tridesetih godina našega veka prevladavalo je mišljenje da je Vizantija, posle osvajanja Carigrada, uticala u velikoj meri na razne institucije Turske carevine, naročito na dvorski ceremonijal, na upravnu organizaciju, na feudalni sistem, itd., ukartko da su razne vizantijske ustanove i praksa prosto nastavile svoj život i pod Osmanlijama. Protiv takvih shvatanja i tvrđenja ustao je tada Mehmed Köprülüzađe, profesor književnog fakulteta na carigardskom univerzitetu, sa svojom knjigom *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri hakkinda bâzi mülâhazalar* (Istanbul 1931).

Ovaj turski naučnik nije osporavao uticaj Vizantije na muslimanske ustanove, naročito u doba Umajjadâ i Abbasidâ, ali, ukoliko je reč o Turcima, on je zastupao gledište da se taj uticaj na njima izvršio pre osnivanja Turskoga carstva, ali ne posle toga. U jednom konkretnom slučaju, naprimer, prilikom prikazivanja spahijskog sistema, Köprülü tvrdi da je turska država pri tome zadržala princip koji je bio upotrebljavan još u doba Seldžukâ, drugim riječima, spahijski sistem nije pozajmljen od Vizantije nego ga je Turska nasledila od Velikih Seldžukâ.

Ovakva shvatanja turskog naučnika, koja su u direktnoj suprotnosti sa već ustaljenim iako dosta naivnim mišljenjem zapadnih pisaca, nisu naišla na nepodeljen prijem i razumevanje. I oni kritičari koji su knjizi pristupili sa dobrom voljom i bez ukorenjenih predrasuda, bili su više ili manje rezervisani i preporučivali su dalje ispitivanje i opreznost pri rešavanju ovoga pitanja. Međutim, kako je knjiga bila na turskom, većina istoričara, pravnika i drugih ljudi od nauke mogla je glavne Köprülüjeve zaključke upoznati jedino iz résumé-a koji je na francuskom dat prilikom VII Međunarodnog kongresa istorijskih nauka u Varšavi. (Résumés des communications présentées au Congrès de Varsovie 1933, tome I, p. 297—302). Posledice takvog stanja stvari brzo su se pojavile. Na osnovu toga resumé-a je već 1934 godine jedan francuski kritičar (Guilland) prigovarao turskom piscu da nema objektivnosti i nepristranosti koje su toliko potrebne za sva istoriska istraživanja.¹⁾

Nije čudo što su opširna i razložna izlaganja turskog naučnika ostala nepoznata pomenutom Francuzu: to je slučaj i sa velikom većinom dru-

gih evropskih naučnika, jer je retko koji od njih mogao posegnuti za tom knjigom na njima sasvim nepoznatom jeziku, koja sve doskora nije bila prevedena ni na jedan evropski jezik.

Ta praznina je sada ispunjena na doličan način. Na potsticaj poznatog talijanskog turkologa Ettore Rossija, Köprülüjeve Neke napomene o uticaju vizantijskih institucija na osmanske institucije prevedene su na talijanski. Prevod je izrađen u istanbulskom Centru za talijanske studije i u rimskom Orijentalnom institutu, a reprodukuje turski tekst verno i u celosti. Bibliografija je dopunjena delima i radovima koji su docnije izišli, »analitički indeks« ne sadrži samo sva zvanja i pojmove iz originalnog izdanja nego, kod orijentalnih i grčkih tehničkih termina, daje u zagradi odmah i njihov talijanski ekvivalent, na koncu »opšti indeks« pruža zgodan pregled sadržine svih šest glava koje sačinjavaju ovu knjigu. Spoljašnja oprema novog izdanja je takođe bez prigovora.

Ovako znalački prevedena i opremljena, ova važna monografija istaknutog turskog naučnika i državnika (sadašnjeg ministra spoljnih poslova) tek će sada biti od prave koristi velikom krugu učenjaka koji ne znaju turski, a i turkolozima će je radosno pozdraviti u njenom novom ruhu. Ideja profesora Rossija je bila odlična i izvedena je kako se samo može poželeti.

F. Bajraktarević

IBN CHALDUN — **Ausgewählte Abschnitte aus der muqaddima**. Aus dem Arabischen von Annemarie Schimmel. — J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen 1951.

Od Ibn Haldūnovih Prolegomena postoji još od pre sto godina (1852—56) Quatremère-ovo izdanje koje je za ono doba značilo veliki događaj u naučnom svetu. Prema tome izdanju je, malo iza toga (1863—68), izrađen francuski prevod od Mac Guckin de Slane-a koji je takođe naišao na veliko odobravanje. Sada se i na to izdanje i na pomenuti prevod gleda mnogo kritičkije i strožije: izdanje ne odgovara u svemu sadašnjim zahtevima naučne kritike, a i prevod koji bazira na nedovoljno kritičnom izdanju, mada inače zasluđuje veliko priznanje, ne može u celosti zadovoljiti, tim manje što s obzirom na izvesne teškoće i nejasnosti u Ibn Haldūnovu jeziku, na mnogo mesta više predstavlja parafrazu smisla (kako ga je de Slane shvatio) nego pravi i tačni prevod.

Mada se još Alfred von Kremer mnogo zanimao za velikog arapskog filozofa istorije i o

¹⁾ Sr. Köprülü, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, p. 132.

njemu dosta i pisao,¹⁾ ipak na nemačkom nije bilo prevoda njegove *Muqaddime* ni u celosti ni u većim delovima. Jedino što je u tom pogledu kod Nemaca izišlo (ne računajući Hammerove stare sadržaje iz 1822), to je veći broj kraćih ili dužih odlomaka koje je E. Rosenthal u vernom prevodu prema jednom bejrutskom izdanju²⁾ umetnuo među svoja izlaganja i razmatranja u svojoj studiji *Ibn Chaldūn's Gedanken über den Staat* (München i Berlin 1932; u stvari, to je Beiheft 25 der *Historischen Zeitschrift*).

S druge strane, na osnovu francuskog prevoda, Ibn Haldūn je stalno dobivao svoje poštovatelje, iako u malom broju. Međutim, Englez Robert Flint, u svojoj *Istoriji filozofije istorije* koja je izašla 1893 godine, izrazio se najpovoljnije o njemu kao filozofu istorije, a naročito kao preteči sociologije koja se baš u to doba jako počela razvijati. Otada su se i sociolozi počeli mnogo zanimati za ovog arapskog posmatrača i istoričara ljudskog društva. Knjiga o kojoj je ovde reč takođe je nastala na potsticaj jednog nemačkog sociologa (profesora Max Graf zu Solms) i štampana je u zbirci *Civitas Gentium* koja izdaje priloge za sociologiju i kulturnu filozofiju.

A. Schimmel je, u vezi s tim, prevela iz *Muqaddime* one partije koje su od interesa za sociologe i filozofe istorije. Kao podlogu uzela je — *faute de mieux* — staro Quatremèr-ovo izdanje, a kako ceo tekst nije od jednake važnosti za njenu svrhu, ona je prevodila u izvodu prema napred istaknutom planu, a od onoga što nije prevodila dala je kratak sadržaj ili bar naslov da se vidi o čemu se radi. Pri tome je ona uvek u zagradi označavala stranice arapskog originala tako da znalci mogu lako upoređivati njen prevod s arapskim tekstom.

Prevodu prethodi dosta opširan predgovor (*»Einführung«*; str. XIII—XX), u kome se čitalac upoznaje s glavnim momentima iz Ibn Haldūnova života, zatim s njegovim delima, a naročito sa izuzetnim značenjem njegova Uvoda uz njegova istoriska dela (u arapskom: *Muqaddima*).

Što se tiče prevoda, on nije bio laka stvar već zbog osobitosti Ibn Haldūnova stila. Njegov stil, naime, nije klasičan nego na više mesta taman i nejasan, pa kao što ga je de Slane, u svoje

¹⁾ *Ibn Chaldūn und seine Culturgeschichte der islamischen Reiche* (1878), prevođena u Beharu, godina I (1900/1901) str. 204 i dalje (u osam brojeva).

²⁾ Treće bejrutsko izdanje *Muqaddime* koje sam ja pre rata gledao jeste od 1900; u njemu je ceo tekst vokalizovan a ima i pogdekoja napomena.

vreme, morao često parafrazirati, tako ga je i A. Schimmel morala dopunjavati ili slobodnije prevoditi da uopšte bude razumljiv za nemačke i evropske čitaoce. Pri takom postupku lako se desi da prevodilac po nešto i krivo doda i ne tačno shvati da je pravi smisao jasan tek nakon poređenja s originalom, ali su takvi slučajevi retki u ovom prevodu i nisu od bitne važnosti.

Napomene ispod teksta su stvarne, umerene i vrlo korisne za razumevanje Ibn Haldūnovih misli i izlaganja.

Na kraju prevoda (koji obuhvata 219 strana osmine) nalazi se obilan spisak literature o predmetu (str 221—223), iako sama prevoditeljka priznaje da su joj neka dela i radovi o Ibn Haldūnu ostali nepristupačni. Posle toga priznanja, doista bi suviše sitničavo bilo navoditi još koju raspravu ili članak koji sam ja ili neko od nas zabeležio i čitao, a ne nalazi se u pomenutom pregledu glavnije i važnije literature. Ja ću zato ovde navesti samo jednu knjigu koja je u tesnoj vezi s planom i prevodom gđe Schimmel, ali je izašla istodobno ili možda i malo docnije, pa je ona nije mogla ni poznavati. Dosta je navesti potpuni naslov te knjige, pa da se vidi velika sličnost između oba rada. Taj naslov glasi: *Recueil de textes de Sociologie et de Droit public musulman contenus dans les »Prolégomènes« d'Ibn Khaldūn, choisis et traduits par Georges Surdon et Léon Bercher* (Alger, 1951, 80 strana arapskog i 112 strana francuskog teksta).

Kako predgovor (*»Einführung«*), tako i predvod i napomene svedoče jasno da je A. Schimmel dobro ušla u svoga pisca i u njegov način mišljenja i izražavanja. Bez ikakva ustezanja može se reći da je njena knjiga postigla cilj kojemu je namenjena i da njenu pojavu treba pozdraviti s radošću i zahvalnošću.

F. Bajraktarević

Franz Babinger: **Mehmed der Eroberer und seine Zeit — Weltstürmer einer Zeitwende**, F. Bruckmann, München, 1953, S. 593.

Babinger slovi danas kao jedan od najboljih poznavalaca osmanske istorije i jedan od najplodnijih pisaca iz ovog područja na Zapadu. Pored njegovog bibliografskog djela *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig, 1927, S. 477) koje pretstavlja neophodan priručnik i drugih studija iz područja osmanske istoriografije biografija Mehmeda II pretstavlja naročitu vrijednost.

Na evropskim jezicima uopće napisan je do sada mali broj biografija o ličnostima islamskog Prednjeg Istoka iz Srednjeg vijeka, dok na našem jeziku ne postoji ni jedno ovakvo djelo. Za-

padna orientalistika uopće, a njemačka posebno, opredjelila se pretežno filološkim i literarnim proučavanjima i utoliko zanemarila istorisku nauku istočnih naroda. Utoliko je ovo djelo o Mehmedu Fatihu koje je ujedno priređeno kao jubilarno izdanje povodom 500-godišnjice osvojenja Carigrada po Turcima (1453) primljeno i pozdravljeno u svijetu mnogo radosnije.

Knjiga pretstavlja odlično izdanje kako obzirom na njen sadržaj tako i njenu formalnu stranu. Podijeljena je na sedam poglavlja. I. pogl. (1—66): vladavina Murata II, djetinjstvo sinova Ahmed-čelebije (princa) i Mehmed-čelebije (Fatih), nenadana smrt Ahmed-čelebije, abdikacija Murata II (1444), prva vladavina trinaestogodišnjeg Mehmeda II, ponovno uzimanje vlasti od strane Murata II i konačno smrt Murata II; Pogl. II (67—160): ponovni dolazak na prijesto Mehmeda II, gradnja palate u Adrianopelu, utvrđivanje Bospora (Rumeli Hisar), osvojenje Carigrada, prodiranje u Srbiju do Smedereva i neuspjeh Mehmeda II kod Beograda; III (161—230): pohodi u Srbiju i na Helespont, ulazak u Atenu i Moreju, pad Smedereva, prodiranje na Zapad, konačna propast Bizanta, poslanica pape Pija II sultanu Fatihu da primi kršćanstvo, utvrđivanje Dardanela, izgradnja osmanske flote, gradnja Fatihove džamije u Carigradu; IV (231—324): prodiranje u Bosnu i konačno bosanskog kraljevstva, početak 16godišnjeg rata s Venecijom, dolazak Mehmeda II pred Jajce i njegovo povlačenje, Mehmed II studira klasična djela, prodor Osmanlija u Albaniju i osvojenje Elbasana, kuga u Carigradu i bijeg Fatihov na zapad, osvajanja u Grčkoj i napad krstaša na obale Male Azije; V (325—405): pohod Mehmeda II u Istočnu Anadoliju i poraz Uzun Hasana, Gedik Ahmed-paša (Srbini) veliki vezir, poraz moldavskog kneza Stefana Velikog, teška bolest Fatihova, novi državni zakoni, uređenje timarskog sistema, ratovanje u Srbiji, pustošenje područja oko Dunava i u Grčkoj, napad na Istru, rat u Albaniji, provala Turaka u Kranjsku, Korušku i u unutrašnjost Austrije, kovajne prvog osmanskog novca; VI (406—448): mir s Venecijom, provala u Sedmogradsku, slikar Gentile Bellini i drugi umjetnici i stručnjaci Zapada kod Fatih, iskrcavanje Turaka u Južnoj Italiji, zauzimanje Otranta, nenadana smrt Osvajača (1481); VII (449—557): Mehmed II kao vladar i čovjek, država i društvo, umjetnost, literatura i znanost u njegovu doba i konačno njegove veze sa Zapadom.

Prostor od 558—561 zauzima objašnjenja slika i crteža i od 562—593 index imena lica, mjesta, pojmova i stvari. Knjiga sadrži i 24 fotografije na kvalitetnom papiru i 14 crteža u tekstu.

Kako se iz ovog kratkog resumé-a vidi naziv biografija je uzak da bi odgovarao temi koju je sebi pisac postavio i koju je on u njenoj širini zahvatio i savladao. Ovdje je data jedna epoha koja pretstavlja pravu prekretnicu čiji je glavni pokretač bio osmanski sultan Mehmed II.

Ovo djelo ne sadrži nikakve bilješke i ne ukazuje na izvore i literaturu poput naučnih publikacija. Međutim, pisac je svuda u tekstu na zgodan pripovjedački način istakao izvore na kojima temelji svoja izlaganja. On je ovdje skupio ogroman materijal koji se sastoji od sićušnih fragmentarnih dijelova i uspio ga formirati u jednu primjernu cjelinu. Iz samog uvoda se vidi da je imao dosta muke da bi ovaj materijal pun dokumentacija i citata prilagodio širem krugu čitalaca, što je bila želja izdavača. Način njegova izlaganja koje je interesantno, često puta napeto kao kakav roman i čistoća njegova jezika pretstavljaju pravu umjetnost stila. Pisac je na taj način uspio da jednog od najvećih i možda od najzavršenijih likova XV vijeka kao i njegovo doba pertstavi široj posve stranoj čitalačkoj publici u što jasnijoj i objektivnijoj slici. Jasno je da je bilo teško naći jedan stvarni objektivni put u tome izlaganju, a da bi se pri tome dovoljno vodilo računa i o nacionalnim osjetljivostima. Ukratko, ovo naučno djelo napisano je tako da će svaki onaj koji ga bude čitao osjetiti pravo zadovoljstvo.

Obzirom na zapremljeni prostor, upadljivo preovladava ovdje razmatranje političkih zbivanja nad pregnućima duha, socijalnim i drugim momentima, jer istoriski materijal iz ovog doba kao i ranija osmanska historiografija uopće daju vrlo malo podataka o socijalnim momentima i duhovnim stremljenjima, nego se većinom ograničavaju na registrovanje činjenica. Bio je potreban veliki trud i napor da bi se: 1) sakupio ovaj materijal koji se sastoji samo od nekoliko tekstova, a zatim od mnoštva fragmentarnih i sićušnih, često dotle neprovjerenih podataka, a 2) potreban je bio također veliki napor i umjeće da bi se taj nagomilani materijal uobličio u jednu skladnu cjelinu koja će jasno pretstavljati jednu epohu i jasno ocrtati nosioca toga vremena, a da pri tome »čovjek ne postane sakupljač sitnih vijesti i da se konačno ne izgubi u metežu dinastičkih svađa i političkih trvenja«.

Za sve ovo trebalo je imati preduslove. Da bi se mogla pretstaviti epoha Mehmeda Osvajača moarli su se upotrijebiti ne samo svi turski, arapski i perziski izvori koji su rasuti, rijetki, pa i kontradiktorni, nego je pisac morao poznavati i sve evropske jezike naroda koji su svojevremeno bili pod vlašću Osmanlija ili su bili njihovi susjedi. Tako je bilo potrebno konzultovati pored savremenih vizantiskih kroničara Du-

kaša, Kritoboulosa i Chalkokandyleša još i sve izvore balkanskih zemalja kao i talijanske i mađarske. Sve ove pretpostavke pisac je sretno ispunio kao plod svog dugogodišnjeg rada. On je duboko zadirao u nacionalne historije svih onih naroda, a posebno je cjelovito prikazao nadirane Osmanlija u jugoslavenske zemlje. Stoga ova knjiga predstavlja vrijednost i za našu istoriografiju, a kako je pisana popularno to bi bila od znatnog interesa i za našu širu čitalačku javnost, pa bi, po mome mišljenju, prijevod ove knjige na naš jezik bio rado primljen i pozdravljen.

Iz svega ovoga izbija jasan lik Mehmeda II koji u 21 godini života osvaja Carigrad i dobiva ime Fatih (Osvajač), a zatim kroz tri decenije svoje vladavine osvaja državu za državom i konačno se iskrcava na jugu Italije u Apuliji i zauzima Otranto, direktno ugrožavajući time i sam Rim, dok njegova brza konjica istodobno harači po Kranjskoj, Koruškoj i u srcu Austrije. Zadnje poglavlje ove knjige posebno govori o ovom zavojevaču kao vladaru i čovjeku, o njegovim dobrim i lošim osobinama, o državi i društvu, o umjetnosti, literaturi i znanosti i konačno o samom Fatihu kao književniku i ljubitelju klasične literature i umjetnosti.

Svakako je pisac pomno sabrao oskudni materijal koji se nalazi u turskim izvorima. A kako je ovaj materijal oskudan najbolje svjedoči činjenica da do danas nije pronađen ni jedan originalni redak niti u osamanskim, a niti u zapadnim izvorima pisan Fatihovom rukom koji je puna tri decenija svojim osvajačkim pohodima zadavao strah i trepet kršćanskom Zapadu. Jasno je prema tome da, obzirom na pomanjkanje podataka, ima praznina i pitanja koja još naučno nisu osvijetljena a koja pisac samo dodiruje ili ih i ne spominje. Preko ovakvih pitanja pisac prelazi osatvljavajući drugima da raskvijetle i ovo djelo upotpune. Iskrsnuće sigurno novih podataka u vezi s ovom temom kada budu kritički izdati svi srednjovjekovni izvori XV vijeka iz talijanskih arhiva, koje je pisac već prilično prebrao, zatim španjolskih i francuskih. Svakako će se na to još dugo čekati. Ipak se iz ove biografije vidi ustopno praćenje Fatiha iz godine u godinu iz mjeseca u mjesec i sve novo što bi kasnije iskrslo u vezi s ovom temom moći će donekle samo nadopuniti ono što nam ovo djelo pruža.

U uvodu pisac spominje da prema izdanju ove knjige još na francuskom i talijanskom jeziku, dok je u planu da je izda i na turskom, engleskom i španjolskom. Nije mi poznato daleko je došao rad u ovome pravcu. Babinger je priredio za štampu i drugi dio ove knjige namijenjen stručnoj publici u kojem će biti donešeni

svi faksimili sva poterba dokumentacija i izvori koji do danas nisu publikovani ili su samo djelomično objavljeni. On je ovim djelom dosta učinio ne samo na proučavanju osmanske historije XV vijeka, nego ujedno i na širenju evropske orientalistike.

A. Handžić

رئيف خورى : التعريف في الادب العربي - تاريخ، نقد، منتخبات
sv. I, Bejrut, 1952, 296.

Spomenuto djelo Reif Hurijsa, profesora Univerziteta u Bejrutu je udžbenik arapske književnosti za IV razred srednjih škola. Na primjerima klasične i novije arapske književnosti pisac upoznaje učenike s pojmom, definicijom i podjelom proze i poezije s posebnim osvrtom na karakteristike arapske priče. Uz kratak pregled istorijskog razvoja književnosti pisac je donio i osnovne pojmove kritike i kritičkog gledanja

(النقد الادبي) na jezik i stil književnog djela.

Pisac je arapsku književnost podijelio na sedam perioda: predislamski, period Muhameda i prvih halifa, Omejevića, Abasovića, Andaluzije, dekadanse (عصر الانحطاط) i period preporoda

(عصر النهضة الحديثة). Prikazujući predislamski period pisac je donio opis i podjelu Arabije, život Arapa i formiranje književnog jezika te karakteristike predislamske poezije (الشعر الجاهلي), a kao primjere iz ovog doba donio je nekoliko stihova pjesnika Nabiga. U periodu Muhamedovu (610—661) pod uticajem Kurana, koji ima velikih zasluga za očuvanje arapskog jezika, mijenja se sadržaj pjesme. Period Omejevića (661—750) predstavlja vijek političkih promjena, oživljavanje predislamskih plemenskih razlika, stvaranje političkih frakcija, i nacionalne nesnošljivosti između Arapa i pokorenih Perzijanaca. Pjesma

الشعر السياسي والنزل و) ponovno cvjeta i predstavnik ovog perioda uz Džerira i Ferezdeka je Ahtal. Pisana proza (النثر الكتابي) nakon uvođenja arapskog jezika u državu kao službenog postepeno zauzima uz poeziju svoje mjesto.

Period Abasovića (750—258) je zlatno doba arapske književnosti na koji su uticale: borbe između Abasovića i Šiija, netrpeljivost Arapa i pokorenih naroda, gradnja Bagdada i cvjetanje gradova, pojava nezapamćenog bogatstva i ujedno krajnje bijede, uspon nauke, upoznavanje Arapa s civilizacijom Grka, Perzijanaca, Indijaca te pojava vjerskih sekti. Književna proza (النثر الكتابي التاليف) dostiže svoj najveći vrhunac, u

pjesmi se pojavljuje misticizam (التصوف), ljubavna pjesma pustinje (الغزل المذرى) ustupa svoje mjesto ljubavnoj pjesmi grada (الغزل الحضري), propagandna pjesma stagnira, vinska pjesma (الخمريات) je postala omiljena, a kao suprotnost njoj se pojavljuje asketska pjesma (الزهديات). Opis gradova, palata, prirodnih ljepota i ratnih borbi, su vrlo često tema pjesme u ovom periodu. Šaljiva pjesma, rugalica i kasnije tužaljka za opustjelim mjestima i razrušenim gradovima zauzima posebno mjesto. Prestavnici ovoga perioda su pored mnogobrojnih Ibn el Mukaffa, Ibn ur-Rumi, Gahiz i Mutenebbi. Književnost Andaluzije (711—1492) ne razlikuje se bitno od ostale arapske književnosti. Karakteriše je jedino nova forma pjesme (الموشح) čiji je sadržaj opis prirodnih ljepota i tužaljka za izgubljenom domovinom i vlašću. Vremenski razmak od pada Bagdada i izгона Arapa iz Španije do 19 stoljeća jest period dekadanse u kojem je skoro potpuno zamro književni rad. Vrijeme od početka 19 stoljeća do danas pertstavlja period preporoda arapske književnosti koja stoji pod utjecajem usvajanja tekovina zapadne civilizacije, buđenja nacionalne svijesti, osnivanja naučnih društava i javnih knjižnica. Pojavljuju se pisci dramske književnosti, romana i pripovijetke. Najzaslužniji pretstavnici preporoda su: Yazigi, Našif i njegov sin Ibrahim, Sulejman Bustani i drugi.

Pri kraju djela pisac je ukratko donio osnovna pravila stilistike, glavne vrste pjesme i nekoliko najčešćih metrova. Djelo je napisano s mnogo podataka o istorijskim događajima koji su imali uticaja na književnost jednog perioda, navedeni su najistaknutiji književnici i pjesnici s biografijama i izvodima iz njihovih djela i pjesama, te osnovni pojmovi o kritici.

رثيف خورى: التعريف في الادب العربي - تاريخ، نقد، منتخبات
للصنوف التكميلية - sv. II, Beirut, 1951, 487

Pored gore prikazanog udžbenika R. Huri je napisao proširen udžbenik iz istog predmeta za V razred srednjih škola. Mnogo opširnije nego u prethodnom udžbeniku pisac je dao geografski položaj Arabije, podjelu Arapa na plemena prije Islama, postanak arapskih predislamskih država i njihov odnos prema Perziji, Vizantu, političko stanje Arapa u VI vijeku, prilike u Meki i plemenu Kurejš. Posebno je ukazao na društveni položaj Arapa, njihov moral, prosvjećenost, vjeru i geneologiju najpoznatijih plemena s pri-

mjerima književnosti toga perioda. Kod podjele književnosti na vremenske periode ukazuje na specifičnost arapskog jezika i pisma, na jezično blago i rječnike, na procvat jezika i književnosti, sabiranje klasične poezije, karakteristike rimovane proze te elemente metrike s primjerima.

Kod podjele pjesme na epsku, lirsku i dramsku R. Huri konstatuje da kod Arapa nije bilo eposa kao kod Grka, ali je bilo pjesama koje se mogu smatrati dijelovima eposa iako nemaju potrebne epske opširnosti. Izraziti prestavnici lirske pjesme su Ebu Firas i El-Mutenebbi. Dramska književnost kod Arapa je nepoznata i istom od 19 vijeka u Egiptu, Siriji i Libanu javljaju se prvi pisci pozorišnih djela. Za primjere proze pisac je donio citate Kurana, Hadisa, kraće priče, izvode iz putopisa, istorijskih tekstova i novinskih članaka.

U poglavlju o literarnoj kritici (النقد الادبي) pisac upoznaje učenike o potrebi razlikovanja književnih vrsta, o čistoći jezika, sintaktičkom sastavu, stilu, izražavanju misli itd.

Kao istaknute pretstavnike zlatnog doba arapske književnosti na koju su uticali cvjetanje gradova, formiranje naučnih grupa i knjižnica, vjerski, politički i drugi momenti Arapa i Nearapa, pisac nabroja: Ebu Nuvasa, Ebu-l-Atahija, Ibnu-l-Muqaffaa, Gāhiza, Ibn-ur-Rūmija, Mesūdija, Gurganija, Ebu Firasa, Kazvinija, Ibnu-l-Verdija, Ibn Batuta, Mutemid ibn Abbada i druge s biografijama i izabranim odlomcima iz pojedinih njihovih djela.

Iz perioda od XIX vijeka pa dalje pisac nam prikazuje rad iz područja arapske žurnalistike, pozorišta i razvitka dramske književnosti navodeći imena nekoliko najzaslužnijih pretstavnika ovog doba.

Oba ova udžbenika su pisana lakim stilom, obiluju masom primjera kojima se ukazuje na karakteristike pojedinih djela. Uz tekstove su donesene potrebne bilješke. U izlaganju materije pisac ide induktivnim putem od primjera definiciji i podjeli. Raspored materije je izlagan po istorijskom razdoblju te se dobija jasnija i potpunija slika političkog i društvenog stanja u kojem su živili i radili ljudi od nauke i pera. Prozni tekstovi su poluvokalizirani a pjesme potpuno vokalizirane što olakšava pravilno čitanje. Obzirom na lakoću stila i obilan izbor raznolikih tekstova oba ova udžbenika mogu poslužiti studentima orijentalne filologije kao pomoćni udžbenik i krestomatija za arapski jezik i književnost.

O. Mušić

Haim Blanc, **Studies in North Palestinian Arabic** (No. 4 iz serije: *Oriental Notes and Studies* koju izdaje The Israel Oriental Society), str. X, 139, Jerusalem 1953.

U ovoj dijalektološkoj monografiji, kako se to može razabrati i iz podnaslova: *Linguistic Inquiries among Druzes of Western Galilee and Mt. Carmel*, ispitivan je govor plemena Druza koji čine jednu cjelovitu grupu u društvenom, privrednom i vjerskom pogledu, a svi su danas na teritoriji Izraela. Kao dio doktorske disertacije autora ova studija obuhvata samo fonetiku dotičnog dijalekta s podacima koje je on dobio na licu mjesta (neke od njih i pomoću magnetofona) ili pak iz literature, vršeći poređenja sa drugim arapskim dijalektima u Palestini, Siriji i Libanu kao i s arapskim književnim jezikom i to naročito u historijskom pogledu.

U uvodnom dijelu govori se o svrsi i metodi rada te o dotičnoj oblasti i njenom stanovništvu kako u prošlosti tako i u sadašnjosti i to u vezi s njihovim životom, običajima, religijom, društvenim uređenjem, brojnim stanjem te raspodjelom po selima itd.

Glavni dio rada bavi se glasovima u proučavanom dijalektu (sa spomenutim poređenjima sa drugim dijalektima), po tom slijedi pet odabranih tekstova u transkripciji (latinicom, koja ima izvjesne nepotrebne specijalne znakove), zatim su bilješke za sva tri prethodna poglavlja i najzad bibliografija korištenih radova.

Ne ulazeći u detaljniju kritiku rada, može se reći da on daje ipak najvažnije podatke o glasovnom sistemu dotičnog dijalekta te kao takav može da posluži kao polazna tačka za dalje proučavanje kako tog tako i drugih dijalekata u Palestini čije je proučavanje bilo dosada prilično zanemareno, kako ističe i sam autor ove studije.

T. Muftić

Charles Pellat, **L'Arabe Vivant**, str. V, 284 (zapravo 568 stupaca), 49, 77. Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient-Adrien-Maisonneuve, 1952.

Prema podnaslovu djela (*mots arabes groupés d'après le sens et vocabulaire fondamental de l'arabe moderne*) ovo je temeljni rječnik savremenog arapskog (književnog) jezika u kojemu su riječi grupirane na osnovu njihovih značenja. Sve riječi (preko 9.000 zajedno s frazeologijom) raspodijeljene su na 64 poglavlja koja su opet grupirana u 9 dijelova (1 — priroda, 2 — čovjek, 3 — život privatni, 4 — društveni, 5 — intelektualni i umjetnički, 6 — moralni i religiozni, 7 — politički, administrativni i sudski, 8 — vojnički i 9 — ekonomski). U svakom poglavlju

odvojeno su navedeni glagoli, imenice i pridjevi, a zatim su svuda dodati mnogobrojni idiomatski izrazi iza toga. Kako riječi u pojedinim poglavljima nisu poredane alfabetski, teško bi se bilo snalaziti u rječniku da na kraju njegovu nisu data dva abecedna spiska svih riječi i to najprije francuskih pa zatim arapskih, tako da djelo može poslužiti kao francusko-arapski rječnik i obratno. Glavni dio rječnika kao i indeks arapskih riječi na kraju litografirani su prema autorovu rukopisu koji je uglavnom čitak, ali bi svakako bolje bilo da je djelo štampano u cijelosti.

Kao oslonac za ovaj rječnik poslužio je autoru rječnik *Qāmūs aš-sahāfa al-'arabiyya al-yaumiyya* koji su izradili M. Brill i njegovi saradnici (izašao u Jerusalimu 1940), ali se on uveliko koristio i vlastitom lektirrom i istraživanjem primijenivši pri tom, kao i oni, statistički metod pri odabiranju riječi na temelju njihove frekvencije u upotrebi u živom govoru koji se sve više fiksira (kolebanje je upravo bilo najviše izraženo kod rječnika) ne samo u štampi nego i inače u djelima naučnim i literarnim, radioemisijama, konferencijama, predavanjima, pa i u konverzaciji obrazovanih krugova, kako ističe Pellat. Ovaj rječnik je prvenstveno namijenjen nastavi i nije naravno mogao da obuhvati sve jezično blago, što i sam autor naglašava, ali će se u njemu naći riječi koje su izmakle piscu jednog većeg rječnika savremenog arapskog jezika naime H. Wehru u njegovu djelu *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart* (Leipzig 1952).

I pored svoje nepotpunosti i izvjesnih drugih nedostataka, rječnik *L'Arabe Vivant* može vrlo korisno da posluži i svima onim koji žele da se upoznaju sa živim arapskim književnim jezikom.

T. Muftić

Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, Band 103—104 (N. F. 28—29), Wiesbaden, 1953—4.

Spomenuti časopis pretstavlja istaknutu evropsku orientalističku publikaciju koja svojim izdanjima pruža vrijedne priloge svjetskoj orientalistici. Ako se letimično pogledaju predratna izdanja ovog časopisa zapaziće se da se u njima poklanjalo više pažnje naučnim pitanjima Bliškog Istoka. Iz današnjih njegovih izdanja, međutim, vidi se ne samo to da je izučavajnc isto rije istočnih naroda donekle zanemareno i pažnja posvećena uglavnom književnosti i lingvistici nego je uopšte težište prebačeno na Daleki Istok. Zato ću, nastavljajući svoj prikaz, osvrnuti se samo na neke radove za koje smatram da je potrebno obavijestiti našu stručnu publiku

Band 103 izašao je u dva dijela i to **sv. 1** na V + 232 str. i **sv. 2** na 216 (233—448) + 58* str. Prva sveska počinje nekrologom posvećenim bizantologu Alfonsu M. Schneideru od F. Babingera (1—8), Zatim H. Samuel Nyberg u radu: *Das Studium des Orients und die europäische Kultur* (9—21) daje kratak istoriski pregled antičkih kultura koje su manje ili više imale svoj nastavak u današnjoj evropskoj kulturi. Osvrće se prvo na staru helenističku, zatim na rimsku kulturu koja je ustvari bila helenistička kultura na latinskom jeziku. Objašnjava uticaj spomenutih kultura na kršćanstvo i islam koji je od kršćana preuzeo helenističke znanosti i dodavši joj izvjesne indijske elemente stvorio novu sintezu koja je predstavljala značajan napredak. Na evroaziskom području jedine dvije organizirane velesile Bizant i Halifat bile su i u kulturnom pogledu vodeće, jer je antička rimska znanost iz poznijeg perioda bila prilično stagnirala. Očekivalo bi se da su Bizantinci koji su u ranijem Srednjem vijeku doživjeli snažnu kulturnu renesansu posatli veliki učitelji Zapada, ali je ipak direktni uticaj srednjevjekovne grčke duhovne kulture na Zapad ostao, općenito uzevši, neznatan. Islamski istok je bio onaj koji je pružio mladom Zapadu osnove tadanje nauke da ih on dalje razvije i usavrši. Srednjevjekovni Prednji Istok je predstavljao za Evropu nadmoćnu silu i vršio neposredni uticaj na evropsku kulturu. Međutim interes Istoka za Zapad nije postojao ni ranije, a niti danas postoji. Krstaški ratovi znače prvi dodir Zapada sa Islamskim Istokom, a zatim je mongolska provala u XIII vijeku uništivši posve prednjoaziske države otvorila vrata Zapadu da proдре na Istok.

Na koncu zaključuje da evropska kultura nije ostala samo skup tuđih elemenata, ona je štaviše tvorevina svoje vrste. Njenu specifičnost izgradili su i produbili veliki stvaralački periodi: renesansa, reformacija, racionalizam, romantizam i velika otkrića XIX vijeka. Evropska kultura je u svojoj biti zapadna i istodobno orijentalna i ona je od svog početka težila da samu sebe prevaziđe i postane univerzalna. Pisac nas još upoznaje sa tekovinama Kine i posebno Indije u kojoj je evropska romantika XVIII vijeka imala svoj uzor. Tako je Istok, bilo bliži ili dalji, učestvovao u svima stadijima evropske kulture.

Hans Wehr, *Zur Funktion arabischer Negation*, (27—39), daje interesantan rad iz područja arapske sintakse. Arapski jezik raspolaže sa mnogim načinima izražavanja negacije. Starosemitskoj negaciji »la« pridošle su tokom vremena druge negacije kojima se odriče cijela rečenica: »lam«, »lan«, »laisa« i »lamma«

koje su u istoriskom razvoju nastale od »la«, ali su funkcionalno nezamjenjive i po svojoj sintaktičkoj upotrebi strogo različite. Isto tako negacije: »ma in«, »wa la« i »wa ma« funkcionalno se razlikuju.

Negacija kod perfekta sa »ma« označava prošlost koja je bliska sadašnjosti, dok »lam« označava potpunu i definitivnu prošlost iako se i u klasičnoj literaturi nalazi zamjenita upotreba jedne i druge. Negacija »ma« u imperfektu ne može nikada imati futuralno značenje kao »la«, dok razlika ovih negacija u prezentu nije dovoljno jasna. Rečenice s negacijom »ma« imaju jaču subjektivnu emocionalnu moć, te je gradacija afekta jača nego kod »la«, »lam« i »laisa«. Negacija »ma« ne odriče samo pojedine riječi kao »la« i »laisa«, nego cijelu rečenicu i stoji obično na početku glavne rečenice.

Negacija »in« koja se funkcionalno podudara sa »ma« znatno je rjeđa. Upotrebu ove negacije nalazimo na više mjesta u Kuranu i drugim klasičnim djelima, dok je u novom arapskom jeziku skoro izumrla. Isto tako negacija »ma« u savremenoj prozi postala je posve rijetka.

Iako je gornji materijal razmatrala arapska gramatika i sintaksa ipak ovaj rad zaslužuje pažnju utoliko što je Wehr ovdje sabrao sve što se odnosi na negaciju i ukazujući na nijansiranje i funkcionalne razlike donoseći mnoge primjere iz klasične literature i novog jezika došao i do izvjesnih novih zapažanja i zaključaka.

Constantin Leyerer, *Die Verrechnung und Verwaltung von Steuern im islamischen Ägypten*, (40—69). Autor nam ovdje na temelju papirusa iz starog islamskog Egipta (X i XI vijek) koji se nalaze po raznim bibliotekama i muzejima u: Kairu, Pragu, Beču, Berlinu i Strassburgu i na temelju nekih objavljenih papirusa naročito od A. Grohmannna daje vrijednu studiju o porezima ovog perioda. Ovdje nije prikazano samo oporezivanje obradivih površina zemljišta, nego nam spomenuti papirusi pružaju prvi spomen o internom i externom preračunavanju kao i o organizaciji i sistemu organizovanja onog vremena. Ovdje su objašnjene sve vrste poreza kao i njihova visina, način njihova ubiranja i moneta kojom se vršila naplata. Jedan od glavnih poreza bio je porez na zemlju, a odmjeravan je prema količini prihoda. Kao važniji porezi bili su porez od paše, livada, palmi, zemaljskih proizvoda i ribolova. Najglavniji porez ipak predstavlja tzv. glavarina koji se ubirao od nemuslimana, a njegova je visina ovisila o imovnom stanju obveznika. — Na kraju dato je i nekoliko šematičkih prikaza ovih poreza prema pojedinim papirusima.

Rad Roberta Anheggera, *Neues zur balkantürkischer Forschung*, (70—91) pretstavlja zapravo nastavak istraživanja na području turske historije Balkana i dopunjavanje onoga što nam pruža H. W. Duda u svojoj studiji: *Balkantürkischen Studien* (Wien, 1949, 144 str.) u izdanju Austriske akademije nauka.

Prvo se osvrće na ono što je Duda iznio o historiji Skoplja do pustošenja generala Piccolominiya (1689) i dalje njegov historijat u XVII vijeku prema onome kako je to dao Evlija Čelebija. Kako se je Duda koristio isključivo donekle nepouzdanim carigradskim izdanjem Evlije to Anhegger koristeći još dva manuskripta ovog putopisa, koji se također međusobno u izvjesnim podacima ne slažu, nadopunjuje ono što je Duda u spomenutoj studiji ispustio. Tako Anhegger prateći Dudino izlaganje daje zapravo kritički osvrt i nadopunjuje više puta cijele odlomke pružajući nam time i dosta novih podataka.

Anhegger prelazi na Dudino opisivanje građevina u Šumenu (Bugarska) i na karju se zadržava na zakladnoj povelji Serif Halil-paše (1157/1745) u Šumanu kojoj Duda posvećuje dosta prostora.

Sv. 2 počinje interesantnom studijom Hans J. Kisslinga pod naslovom *Aus der Geschichte des Chalvetijje-Ordens*, (232—289). Pisac se bavi izučavanjem islamske mistike i do sada je dao nekoliko solidnih studija iz ovog područja. On nastoji da podvrgne kritičnoj naučnoj obradi nastanak, historijski razvoj i ulogu izvjesnih derviških redova u bivšoj Osmanskoj imperiji. Tema je zaista interesantna i još dovoljno neobrađena, pa ovaj napor pisca terba svakako pozdraviti.

Halvetije spadaju u red moćnih redova koji su u Osmanskoj državi igrali veliku ulogu. Red je dobio ime prema svom utemeljitelju Perzijancu, Omeru Halvetiji (umro 800/1397 u Tebrizu). Pisac opširno tertira pitanje ličnosti utemeljitelja koje nije prečišćeno i koje je u raznim verzijama različito. Isto tako dosta pažnje posvećuje pitanju silsile (lanca šejhova) prikazujući djelovanje znamenitih pretstavnika ovoga reda kao i izvjesnih njegovih ogranaka. Glavni izvor na koji se pisac oslanja jeste djelo Jusuf Sinan Efendije (*Menakib-i šerif ve tarikatname-i piran ve mešajih-i tarikat-i ālije-i hajvetijje*, Istanbul, 1290) jednog od učenih šejhova ovoga reda iz XVI vijeka (umro kao šejh ul-Harem u Medini 989/1581).

Pojedini derviški redovi su imali kadkad znatnog uticaja i na najviše državne funkcione-re još prije dolaska Osmanlija u naše zemlje. Učenje pojedinih redova prodiralo je i u dvor,

pa su i sultani postajali pristalice ovog ili onog reda. Bajezid II bio je naklonjen učenju mistika a naročito Halvetija. I rana smrt Mehmeda II Osvajača, prema jednoj verziji, dovodi se u vezu sa intervencijom Halvetija odnosno tadanjeg njihovog pretstavnika šejh Čelebi Efendije koji je štitio princa Bajezida od gnjeva njegova oca. Iako ova verzija nije dokazana ipak postoji više podataka koje pisac navodi a koje terete Bajezida za smrt svoga oca Mehmeda II. Halvetije su za Bajezida II imale veliki ugled, a Čelebi Efendija postao je njegov miljenik kojem je sultan povjeravao i poučavanje svojih sinova.

Pisac se dalje bavi prikazivanjem djelovanja znamenitih šejhova kao nasljednika Čelebi Efendina šejh Sunbul Sinana miljenika Selima I. Po njemu se prozvao jedan ogranak ovog reda Sunbulije. Zatim govori o šejh Merkez Efendiji miljeniku Sulejmana Zakonodavca koji je također bio naklonjen dervišima a naročito Mevlevijama, šejh Jakub Efendiji (umro 979/1572) i njegovom nasljedniku spomenutom Jusuf Sinan Efendiji.

U ovom radu je naročito pregledno prikazana rasprostranjenost ovoga reda. Pisac ovdje govori o važnim njegovim uporištima po raznim stranama Osmanske države, tekijama, šejhovima, gdje i kada su nastali novi redovi kao ogranci i koji su bili njihovi osnivači. U razvoju i rasprostranjenosti reda navodi slijedeće periode: Za Mehmeda II red je ostao vezan za Amasiju; za Bajezida II glavno uporište preneseno je u Carigrad; za Selima I nastaje izvjesna stagnacija zbog sunitiziranja imperije, dok za Sulejmana Veličanstvenog dolazi ponovo do preporoda i širenja. Za Ahmeda I ortodoksni pretstavnici su ponovo počeli napade protiv šejhovskih redova pa je ovo razračunavanje imalo svojih posljedica i na privrednom polju kao što je zabrana uživanja kafe i duhana.

Na karju je donesen šematički prikaz (sil-sila) Halvetijama srodnih redova (u glavnom svijuu poznatih većih redova osim Bektašija i Nakšibendija) i iscrpna silsila Halvetija počevši klasičnim isnadom od Alije do god. 1900.

Heribert Horst, *Zur Überlieferung im Korankomentar at-Tabaris*, (290—307). Po uzoru na I. Goldziera koji je prvi u Evropi poduzeo kritičku obradu hadisa (tradicije) i ukazao da je njegova pouzdanost kao istoriskog izvora precjenjivana pisac se ovdje kritički csvrnuo na sigurnost seneda (lanca pripovjedača) u Abu Gafar at-Tabarinom djelu »Komentar Kurana«. Siguran sened je primaran bez koga nema govora o autentičnosti tradicije. Pisac je u ovome radu dao statistički pregled cjelokupnih seneda i ujedno kritički osvrt na

njih svrstavši ih u grupe i davši njihove osnovne karakteristike. On je ustanovio da se u Tabarinom djelu nalazi 13.026 seneda na više od 35.400 puta. Od ovog broja samo 1.662 seneda dolaze dva ili više puta citirani, dok je samo 91 sened citiran više od 14 puta, od toga 21 se spominje na više od 100 mjesta.

Kakav ogroman trud pretstavlja ova malena studija jasno je svakome kada se zna da je samo Tabirino tefsirsko djelo ogromno i da obuhvata 30 svezaka.

Na kraju sv. 2 terba spomenuti dodatak od 48 str. posvećen kongresu orijentalista, održanom 28 i 29-VI 1952, na kojem su uzeli učešća predstavnici Njemačke, Austrije, Švajcarske, Međuuniverzitetskog programa Chicago-Frankfurt i Akademije u Mainzu. Na kongresu su održana 4 pažnje vrijedna referata iz područja islamistike:

1) G. v. Grunbaum, *Islamkunde und Kulturwissenschaft*, (1—16). Pisac je ovdje kroz prizmu kulturne istorije dao jedan opći filozofski pogled na islam i njegove ustanove. Svojim načinom izlaganja, komparacijama i zaključcima ovaj rad pretstavlja prilog proučavanju gornje teme na Zapadu.

2) Hans J. Kissling, *Die Soziologische und pädagogische Rolle der Derwischorden im Osmanischen Reiche*, (18—28) govori o sociološkoj i pedagoškoj ulozi derviških redova u Osmanskoj imperiji. Ovaj referat pretstavlja zapravo produbljivanje izvjesnih stavova iz rezimirane studije o Halvetijama. Pisac podvlači veliki uticaj derviških redova na narod naročito njegove nauke slojeve. Taj se uticaj poput crvene niti provlači kroz cijelu istoriju Osmanske imperije tako da se djelovanju derviških redova mogu pripisati uzroci mnogih pobuna i ustanaka.

3) Werner Caskel, *Zur Beduinisierung Arabiens*, (28—34), razmatra prvo uzroke nomadskog života u sjevernom dijelu Arabije, zatim plemensko uređenje, način života, oblike kulture koja se u uslovima takvog života javlja, razvoj jezika, književnosti i dr. i

4) Berthold Spuler, *Iran und der Islam*. Ovaj referat nije objavljen u cijelosti u ovom časopisu jer je o temi autor ranije pisao na drugim mjestima, nego je ovdje data samo podloga za diskusiju.

Band 104, sv. 1 i 2. Kako se materijal ovoga broja skoro isključivo odnosi na problematiku Dalekog Istoka to će se ukartko osvrnuti samo još na dva rada iz sv. 2:

H. R. Roemer u svom referatu *Vorschläge für die Sammlung von Urkunden zur islamischen Geschichte Per-*

siens, (362—370), održanom na internacionalnom kongresu orijentalista u Cambridgu 25 VIII 1954, apeluje na stručnu publiku za saradnju u sakupljanju istoriskih izvora u Perziji i predlaže: a) sakupiti na jedno mjesto sva objavljena istoriska dokumenta, b) objaviti pronađena dokumenta c) sabrati dokumenta sačuvana u inšalietraturi (zbirke obrazaca) i d) sabrati sve vladarske proglose uklesane kao natpisi na zidovima džamija ili drugim građevinama.

H. v. Mžik, *Die Schilderung der Schlacht zwischen Alexander der Grossen und dem Indenkönig Porus in Firdusis »Königsbuch«*, (357—361). Pisac ovde pokušava da objasni čudan sadržaj »Šahname« koji govori o toku bitke između Aleksandra Velikog i indiskog kralja Pora. Donosi u prevodu 30 dvostiha ovog eposa u kojima se govori da je Aleksandar zaprepašten pred indiskom vojskom na slonovima obratio se na svoje učenjake (tehničare) koji su mu napravili konja na točkovima na pogon nafte, pa je gorućom naftom opekao surle slonovima koji su se razbježali što je doprinijelo porazu Pora. Obzirom da nije tada bilo govora o kakvoj motorizaciji ovi stihovi zvuče zaista čudno.

A. Handžić

مجلة المجمع العلمي العربي = Glasnik Arapskog naučnog društva, god. XXVII, sv. 3, Damask 1952, str. 322—480, donosi slijedeće radove:

1) Gemil Šalibā (322—336) u članku نظرية الخير عند ابن سينا iznosi mišljenje filozofa Avicene o teoriji dobra. Istoričari filozofije, analizirajući mišljenja pojedinih filozofa, objašnjavaju vezu između naučnog stava filozofa, njegova života i njegove društvene sredine radi toga što život filozofa ima dubok uticaj na njegov pravac. Međutim filozofija Avicene, kao i kod nekih drugih filozofa (Niče), je potpuno suprotna njegovom ličnom životu. Avicena je bio nemirne i neuredne prirode, odvažnih poduhvata, povodljiv za užicama, a filozofsko učenje mu je potpuna suprotnost tome. Njegovo učenje obuhvata misao dobra, reda, razuma i savršenstva. Pisac dalje upoređuje stav Farabije i Avicene o razumu, o razlici između dobročinstva i dobra, o odnosu ljubavi i dobra dodajući da kod Avicene ima izvjesnog sujevjerja. Njegovo mišljenje o dobru i sreći je stav Platona obojen islamskim učenjem i pisac ne ulazi u ocjenu koliko je Avicena uzeo od islamskog učenja.

2) Muhammed Kurd (Ali) (337—352) u članku الامدان المصريين القديمان daje biografiju dvojice ve-

likih ljudi: Ahmed ibn Jusufa, pisca i vezira halife Memuna, i drugog Ahmed ibn Jusufa poznatog po nazivu Ibn-el-Daje historičara dinastije Beni Tulūn, od kojih su petorica bili namjesnici u Egiptu i Siriji.

3) Ga'fer-el-Hasenī (353—360), donosi kraći izvještaj o arheološkim iskopavanjima u okolici Latakije (Sirija) koja su izvršena od 1929 do 1939 i kasnije nastavljena 1947 g. Ovim iskopavanjima su otkriveni ostaci grada Ugarit (أغاريت) i njegove luke Re'si Šemre (رأس شمرة), 15 km. sjeverno od Latakije.

4) 'Abd-el-Qādir-el-Magribi (361—368) donosi kraću studiju o značenju riječi « اليق » da li je imenica u značenju pamuk ili pridjev u značenju bijel. Izlaganja o značenjima ove riječi pisac dokumentuje primjerima navedenim u raznim štampanim i rukopisnim riječnicima.

5) Muštafā-es-Šihābī (369—382) u studiji نهضة اللغة العربية للتعبير عن حاجات الحياة العصرية و التعليم العالي koju je napisao na zahtjev UNESCO-a daje historijski razvoj arapskog literarnog jezika od početka do danas, način sabiranja jezičnog blaga, manjkavosti i nedostatke arapskih rječnika, preporod arapskog jezika u XIX vijeku, formiranje arapskih akademija, njihova uloga u proučavanju arapskog jezika i književnosti i usvajanje stranih naučnih i stručnih izraza. Na kraju studije autor konstatuje nastojanje da se usvoje naučni i stručni izrazi novih znanosti kako bi se istočna i zapadna kultura mogle uskladiti.

6) Hasan Husnī 'Abd-el-Wehḥāb (383—393), u članku قصة جزيرة قوصرة العربية iznosi podatke o otoku Cossyra u Sredozemnom moru, zvanom Pantelarija, o osvajanju toga otoka od strane Arapa, kulturnom uticaju Arapa te prelasku otoka u ruke Normana u XI vijeku (Nastavak u sv. 4, 530—541).

7) Tāhā-el-Hāsimī (394—407), u studiji سفر خالد بن الوليد من العراق إلى الشام daje historijske podatke o putu arapskog vojskovođe Halida ibn Velida iz Iraka u Siriju mjeseca rebia II, godine 13 H. (juni 634) odazivajući se naredenju halife Ebu Bekira da pomogne arapskoj vojsci na Jermuku (Sirija). Da bi tačno ustanovio pravac kretanja Halidove vojske iz Iraka u Siriju pisac se poziva na historičare: Taberija, Ibn Asakira, Jakubija, Ibn Esira, Vakidija, Ibn Halduna, dalje na čehoslovačkog putopisca Luja Mosela, talijanskog orijentalistu Cajtanija i holandskog arabistu Di Goja (Nastavak u sv. 4, 542—558).

8) Muhammed Behget-el-Baytar (408—417), donosi nastavak biografije velikog učenjaka

Istoka Ibn Teymija, koji je živio u XIII stoljeću. Pisac donosi više stihova iz tužaljki napisanih iza njegove smrti. Na osnovu naučnih i historijskih dokumenata pisac odbija jednu neistinu o Ibni Teymiji koja mu je imputirana u putopisu Ibn Betuta.

9) Na'im el-Himšī (418—433) u nastavku studije o Kuranu (تاريخ فكرة إعجاز القرآن) iznosi svoje mišljenje o jeziku i stilu Kurana kao i stav drugih pisaca i pjesnika prema ovoj temi te nabraja najpoznatije komentatore počev od najstarijeg Taberija do najnovijeg Tantavija (Nastavak u sv. 4, 571—586).

10) Prostor od str. 434—439 ispunjava spisak faksimila arapskih rukopisnih djela koje je Naučno društvo u Damasku nabavilo od orijentalnih biblioteka u Oxfordu, Parizu i Britanskom muzeju.

11) Prostor od str. 440—480 zauzimaju prikazi i kritike djela objavljenih na arapskom jeziku iz raznih grana književnosti.

God. XXVII, sv. 4, ovog glasnika (481—639), donosi slijedeće radove:

1) Muhammed Kurd 'Alī (482—485), donosi biografiju Ahmed-Fethi Zaglula, egipatskog književnika (brata Sa'ad Zaglul paše političara i borca za samostalnost Egipta) povodom 40 godišnjice njegove smrti.

2) 'Abd-el-Qādir el-Magribi (486—492), u članku توهم الحرف الأصلي زائداً والشواهد على ذلك objašnjava sedam karakterističnih gramatičkih izuzetaka u arapskom jeziku koja nisu etimološki dovoljno objašnjenja u djelima arapskih gramatičara.

3) Gorg Leyan (493—503), u članku لمحة تاريخية وآدابها في اللغة البرتغالية daje kratak historijski pregled na jezik i književnost Portugalije.

4) Muhammed Kurd 'Alī (504—519), iznosi svoje sentencije (سوامح) na savremene događaje.

5) Hamid el-Gāsir (520—529), stavlja primjedbu na IV sv. djela »Mu'ğemu ma-sta'ğeme« koje je izdao Muštafā es-Sakka 1951.

6) Hasan Husnī 'Abd-el-Wehḥāb (530—541) u završetku svoje studije o otoku Pantelariji u Sredozemnom moru daje podatke o stanovništvu i pravnom položaju otoka, o ostalim otocima (Lampedusa i Linosa), o zauzeću Pantelarije od strane Turaka polovicom XVI vijeka, o arapskom jeziku na Pantelariji, o imenima pojedinih mjesta na otoku, o arapskim riječima u današnjem jeziku stanovnika otoka i njihovim običajima.

7) Taha el Hāšimī (542—558), donosi nastavak svoje studije (koja će se nastaviti i u slijedećoj svesci) o putu vojskovođe Halida iz Iraka u Siriju.

8) Muhammed Behġet el-Baytar (559—570), donosi treći nastavak biografije Ibni Teymija (koja će se još nastaviti) iznoseći gledište Ibn Teymija na razvrgavajne braka po šeriatsko-pravnim propisima.

9) Na'im el-Himšī (571—586), nastavlja svoju studiju o stilu i jeziku Kurana.

10) Na str. 587—592 nastavlja se spisak faksimila arapskih rukopisnih djela nabavljenih za Naučno društvo u Damasku od orijentalnih biblioteka u Carigradu, Parizu, Aleksandriji, Kairu i Londonu.

11) Prostor od str. 593—639 ispunjavaju prikazi i kritike, registar objavljenih radova u sv. 1—4 ovoga godišta, registar saradnika, i spisak djela koje je izdalo Naučno društvo u Damasku.

O. Mušić

Journal Asiatique, Tome CCXLI, Fasc. No 1, Paris, 1953.

Georges Dumézil, *Višnu et les Marūt à travers la Réforme Zoroastrienne*, (str. 1—25), daje objašnjenja u vezi s nekim božanstvima i drugim mitološkim bićima (kao što su Višnu i maruti) u staroindskoj mitologiji te o kasnijem razvoju odgovarajućih pojmova u zoroastrovskoj religiji u Iranu.

Jean Aubin, *Les Princes d'Ormuz du XIIIe au XVe Siècle*, (77—137 sa 2 genealoške tabele), prikazujući povijest grada Ormuza u XIII i XIV vijeku daje prilog poznavanju historije Perzije uopće u doba mongolske najezde kao i procvata perziske trgovine (a naročito pomorske), koja napreduje sve do XVI stoljeća naše ere. Iako se služio mnogim izvorima kako sa Zapada tako i sa Istoka (od ovih zadnjih je i Majma'u'l-Ansāb od Muhammeda Šabānkāraī-ja iz kojeg daje izvode na str. 129—137), Aubin ističe da bi za bolje osvjetljavanje dotirnutih pitanja trebalo svakako iskoristiti i druge historiske izvore kao što su timuridski, turkmenski, safavidski i drugi.

U poglavlju »Chronique Bibliographique«, (145—148), Georges Vajda daje podatke o novijim publikacijama o čuvenom teologu i lječniku Mojsiju Majmonidesu (534—601/1139—1204).

Na kraju časopisa dati su prikazi novoizdanih knjiga i časopisa s područja orijentalistike (149—160).

Isto, Fasc. 2.

Charles Virolleaud, *Khadir et Tervagant*, (161—166), pokušava da na osnovu podataka iz perziskog romana »Ramouz-é Hamzé«,

kao i dr., dovede u vezu Khadira (arapski el-Hadir, kod nas poznat kao hazreti Hrzul) na jednoj strani, sa srednjevjekovnim Tervagantom na drugoj, ali ne dolazi do nekog konačnog zaključka.

J. De Menasce, *Recherches de Papyrologie Pehlevie*, (185—196 s jednom tablom-fotografijom pehleviskog papirusa iz Bala, kako izgleda, jedinog potpuno očuvanog primjerka), dajući podatke o mjestima gdje se danas čuvaju fragmenti pehleviskih papirusa (tj. o bibliotekama, muzejima i dr.), iznosi svoj način dešifriranja i tumačenja spomenutog balskog papirusa i daje razne napomene u vezi s još nekim pehleviskim papirusima.

Gaston Wiet, *Un Céramiste de l'Époque Fatimide*, (249—253 sa dvije table), opisuje fragment (čuvan u Benakijevoj muzeju u Aten) jedne zdjele od fajanse koju je izradio poznati keramičar Muslim ibn el-Dahhan u doba fatimovičkog halife Hakima bi-amr Allah (vladao od 996—1021 naše ere).

M. Molé, *Le Partage du Monde dans la Tradition Iranienne*, (271—273), daje neke dopune, ispravke i napomene uz djelo »Libro apocalittico persiano Āyātkār i Zāmāspik« u obardi Messine.

»Comptes rendus« obuhvataju strane 277—306, a ostatak časopisa (307—312), posvećen je izvještajima o sjednicama koje je održalo Société Asiatique tokom 1953 godine.

Isto, Fasc. 3.

M. Izeddin, *La Citerne Byzantine Dite »Citerne de Mahomet«*, (str. 407—410), pretpostavlja za tzv. »Muhamedovu cisternu« u Carigradu koja se tako nazivala u bizantsko doba (od mnogobrojnih drugih srednjevjekovnih putnika spominju je samo Clavijo (1403) i kasnije Buondelmonti) da je identičan s »Philoxenovom cisternom«, te na osnovu podataka iz djela Konstantina VII Porfitogeneta i arapskog geografa al-Mokaddasi-je (umro 988) pokušava da objasni samo njeno ime.

Časopis se završava prikazima (411—415) i društvenim vijestima (416).

Isto, Fasc. 4.

Louis Hambis, *Deux Noms Chrétiens chez les Tatar*, (473—475), zaključuje na osnovu imena Ivan i Marko (prilagodjenih naravno kineskom izgovoru) spomenutih u djelu Leao che (na kineskom) da su nestorijanski misionari dospjeli pod konac XI stoljeća među tatarska plemena nastanjena tada u oblasti Būir-nōra i Kōlān-nōra u blizini današnje zapadne Mandžurije.

Na kraju ovog broja su prikazi (529—554), budžetski izvještaji i kazalo za cijeli Tome CCXLI.

T. Muftić

Oriens, Vol. 6, No. 1, Leiden 1953.

Alfons Maria Schneider, *Ἐαλω ἡ Πόλις*, (1—9), daje opis i detaljnije podatke o događajima i značajnijim ličnostima obiju zaraćenih strana u vezi sa zauzećem Carigrada od strane Turaka 1453 godine.

Louis Massignon, *Textes Prémonitoires et Commentaires Mystiques Relatifs à la Prise de Constantinople par les Turcs en 1453 (= 858 Hég.)*, (10—17), spominje izvjesne legende, vijesti i tekstove od kojih su neki na nekoliko stoljeća ranije pretskazali pad Carigrada u ruke Turaka i isticali njihovu značajnu ulogu među ostalim islamskim narodima.

Claude Cahen, *Note sur les Débuts de la Futuwwa d'an-Nâsir*, (18—22), na temelju nekoliko novih tekstova dopunjava ranije rezultate ispitivanja u vezi s organizacijom »futuwwa« te govori o ulasku i uticaju na nju od strane halife an-Nâsira li-dinillâh. Po mišljenju autora članka stupanje halife u tu organizaciju nije se dogodilo god. 578/1182—3, kako navodi Kâtib Čelebi, nego dvadesetak godina kasnije i to najkasnije godine 583.

Franz Taeschner, *War Murad I. Grossmeister oder Mitglied des Achi-bundes?*, (23—31 s jednom tablom), utvrđuje na osnovu jedne vakufname iz god. 767/1366 (ukoliko je ista autentična?) te jednog natpisa iz god. 769/1368 da je sultan Murad I stupio u Achi-savez (jedna vrsta viteškog reda) i razloge za to dovodi u vezu s osvojenjem Kalaa-i selâsil tj. današnje Ankare koja je tada navodno bila u rukama pripadnika toga saveza.

Wolfram Eberhard, *Nomads and Farmers in Southeastern Turkey, Problems of Settlement*, (32—49), historiskim proučavanjem na osnovu tekstova (turskih i dr.) kao i ispitivanjem na licu mjesta utvrđuje način naseljavanja posebno jugoistočnog dijela Anadolije od strane Turaka (npr. gradova Kozana, Reyhaniye i dr.), raspodjelu stanovništva i posljedice toga za ekonomske i socijalne prilike tih krajeva zaključivši na kraju da je proces industrijalizacije koji je tamo u toku sličan onome što se događalo u Evropi u doba prelaznja feudalne u industrisku priverdu, samo što se taj proces u Turskoj odvija mnogo brže s obzirom na današnji tehnički napredak i mogućnosti njegova korišćenja u savremenom životu.

Hans Marchand, *Die Bildung der Lautsymbolischen Wörter im Türkischen*, (50—62), razlikuje kod pojedinih glasova i morfema kako u onomatopejskim tako i u izvjesnim drugim riječima njihovu »imitativnu« (prema imitiranju glasova u prirodi) i njihovu »afektivnu« funkciju (s obzirom na izražavanje afekata i osjećanja uopće). Neki od tih glasova su takoreći općejezični jer u mnogim jezicima služe za izražavanje istih ili sličnih ideja i osjećanja. Od njih treba razlikovati one koji su svojstveni samo pojedinim jezicima ili jezičnim familijama. I turske onomatopejske riječi su dokaz da su ovakve tvorevine uopće novijeg postanja. Ovakvi ekspresivni glasovi dolaze u svim položajima u korijenu. Ipak kao početni, a pretežno i kao krajnji, glasovi ovakvih korjenova u turskom dolaze pretežno konsonanti. Vokali se u turskom (kao i u drugim jezicima) na početku ovih korjenova rijetko javljaju. Onomatopejske riječi imaju za osnovu većinom jednosložan korijen.

Poslije ovih razmatranja opće naravi autor članka daje pregled ovakvih glasova navodeći riječi u kojima se oni javljaju u turskom (uz poneku paralelu iz engleskog, njemačkog ili latinskog jezika). Od konsonanata ovdje dolaze u obzir ovi: b, p, d, t, g, k, v, f, z, dž, ts, š, l, m, h (navodimo ih onako kako ih je sam autor obilježio i poredao).

Hellmut Ritter, *Autographs in Turkish Libraries*, (63—90, sa 22 fotografije i to od broja II—XXIII), ističe da je Carigrad mjesto u kojem ima kojih 124.000 rukopisnih djela na turskom, arapskom i perziskom jeziku, dakle više nego igdje na svijetu. Jako su bogate i knjižnice u Brusi i Konji. U tom ogromnom broju rukopisa sabrana su djela sa svih strana islamskog svijeta, a među njima ima mnogo pisanih rukom samog autora (autografa). O nekim od tih autografa čuvenih učenjaka govori se u ovom članku. To su npr. izvjesna djela al-Mubarrada, as-Sirâfiye, al-Haririje, Sadraddina al-Qonawije, Qutbaddina aš-Sirâziye, Ibn Hajara al-Asqalâniye, Firuzâbâdiye i drugih.

Richard Walzer, *New Light on the Arabic Translations of Aristotle*, (91—142) daje neke prethodne napomene o razvoju prevođenja djela grčkih filozofa na arapski jezik pod direktnim uplivom takvih prijevoda na sirski jezik u ranijem periodu. Najviše se pak zadržao na novim izdanjima i obradi nekih Aristotelovih djela od strane dvojice savremenih arapskih učenjaka: Khalila Georra (*Les Catégories d'Aristote dans leurs versions Syro-Arabes* itd., Beyrouth 1948) i 'Abdu-r-Rahmâna Badawije (*Aristū 'inda-l-'Arab*, Cairo 1947, Man-

tiq Aristū I, Cairo 1948, II, Cairo 1949). Autor članka daje svoje napomene, dopune i ispravke ukazujući na važnost sirske i arapske prijevoda da bismo se mogli što više približiti autografima pojedinih Aristotelovih djela, a time i boljem poznavanju djela velikog filozofa i učenjaka uopće i njegovu uticaju na razvoj ljudske misli kako na Zapadu tako i na Istoku.

Prikazi knjiga i časopisa dati su na str. 143—200. Na tri zadnje dodatne strane iznesen je nekrolog Dr. Johna Kingsley Birgea, jednog od osnivača Oriensa. Zatim slijedi finansijski izvještaj društva za 1951 godinu.

Isto, No. 2.

Jorg Kraemer, Studien zur altarabischen Lexikographie, (201—238) osloivši se na studiju F. Krenkova: The Beginnings of Arabic Lexikography till the Time of al-Jauhari (u Journal of Royal Asiatic Society, Century Supplement, London 1924, 255—270), daje pregled arapskih rječnika koji manje-više obrađuju cjelokupno jezično blago počev od Kitāb al-Aina od al-Xalila ibn Ahmada al-Farāhīdije kao najstarijeg arapskog domaćeg rječnika pa do Tāc al-arūsā od Murtaḍā az-Zabīdije (završen 1188/1774) kao zadnjeg rječnika izrađenog po klasičnom uzoru. Idući kronološkim redom autor članka je istakao karakteristike svakog obrađenog rječnika dajući podatke o njihovim autorima, izvorima kojima su se služili pri njihovoj kompilaciji, (jer je to bio uobičajen način njihova rada), izdanjima, mjestima čuvanja njihovih rukopisa (autor studije se sam služio rukopisima iz Istanbula i Berlina) i dr. u vezi s temom davši tako vrlo koristan prilog kao uvod za poznavanje i dalje proučavanje starije arapske leksikografije.

Gotthold Weil, Ein unbekannter türkischer Transkriptionstext aus dem Jahre 1489, (239—265), bavi se ovde uglavnom jednim kratkim tekstom na turskom jeziku pisanim goticom iz djela Victoria contra Judaeos od Petrusa de Brutisa (Piera Bruta) koje je štampano u Vicenzi 1489 godine te je prema tome jedan od najstarijih primjera turskog jezika u transkripciji, a dotični turski tekst (tzv. Turcorum dictum koji sadrži neka islamska učenja o Isusu i Mariji u kojima se slažu muslimani i kršćani), potječe, po mišljenju autora rasprave, od Giammaria Angiolella koji je dugo vremena živio u Turskoj pa i na samom dvoru i uživao veliko povjerenje sultana Mehmeda II.

Omeljan Pritsak, Das erste türkisch-ukrainische Bündnis (1648), (266—298), govori o kratkotrajnom tursko-ukrajinskom sa-

vezu sklopljenom 1648 god. (u prilogu je dat tekst Tursko-ukrajinske pomorsko-vojne konvencije iz juna mjeseca 1648 god.) na osnovu djela turskog historičara Mustafe Na'ima (zvanog Na'imā). Kao drugi prilog članku nalazi se jedan ekskurs o turskim nazivima za Ukrajinu i Ukrajince.

Uriel Heyd, The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century, (299—314), iznosi neke podatke o jevrejskom stanovništvu Carigrada u XVII stoljeću na osnovu popisa glavarine (prema cizye tahrir defterleri) kao npr. o njihovim općinama, brojnom stanju, porijeklu (tj. zemljama i mjestima iz kojih su se doselili u Carigrad, pa tako između ostalih, spominje neke koji su došli iz Ohrida i Štipa) i nekim događajima iz njihova života.

Louis Bazin, Notes sur les Mots »Oguz« et »Türk«, (315—322), polazeći od već poznatih fakata nastoji da riješi neka pitanja koja se odnose na etimologiju značenja riječi »Oguz« kao i riječi »Türk«, ali se više zadržava na problemu vokalizma te zadnje kao i srodnih riječi (kao što su glagoli türü-/türe- ili törü-/töre- itd.).

Prikazi knjiga i časopisa obuhvataju str. 372—413.

T. Muftić

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Band 51, sv. 1—4, str. 336 i B. 52, sv. 1—4, str. 434, Wien 1948—1955.

Ovaj pažnje vrijedni orijentalistički časopis koji je svojim ranijim izdanjima kroz jednu polovinu stoljeća pružio dosta značajnih priloga evropskoj orijentalistici nakon petogodišnjeg prekida (1943—1948) ponovo je počeo izlaziti. To je dokaz njegove orijentalističke tradicije i simbol internacionalne naučne saradnje za kojom on teži. Časopis izdaje Orijentalni institut u Beču u redakciji istaknutih naučnika: W. Czermaka, H. W. Dude i P. Kretschmera. Od marta 1953 redakciju sačinjavaju posljednja dvojica jer je W. Czermak preminuo.

Obzirom na obim časopisa članci predstavljaju kraće radove na njemačkom, a neki i na engleskom i francuskom jeziku od naučnika ne samo iz Austrije nego i iz ostalih zemalja Evrope pa i Amerike. Po svom sadržaju obuhvata pitanja iz filologije, lingvistike, književnosti i istorije istočnih naroda (Bliskog, Srednjeg i Dalekog Istoka). Znatna pažnja posvećena je filološkoj i književnoj tematici izumrlih semitskih naroda i njihovoj istoriji, ali je dosta prostora dato i pitanjima iz područja

arapskog, turskog i perziskog jezika, književnosti i historije naroda Bliskog Istoka. Ja ću se ovdje dotaknuti i rezimirati samo nekoliko radova koji spadaju u ovu drugu grupu ne želeći time ni najmanje da umanjim vrijednost ostalih radova koje ne spominjem.

Zanimljivu studiju iz područja arapskog jezika pretstavlja rad Friedricha Bindera: *Die Bodenformen Wüstenarabiens und ihre heutigen Bezeichnungen* (B. 51, 1—2, 43—55) u kojoj je sabrao i obradio brojne nazive različitih oblika tla pustinske Arabije. Orijehtacija u pješćanoj pustinji u kojoj su oblici tla skoro jednolični i promjenljivi zahtijeva veliku snalažljivost i izvježbano oko posmatrača da dobro razlikuje i najmanje promjene tla i okoline i pojave strogo diferencira i različito imenuje. Tako u arapskom rječniku nazivi tla zapremaju mnogo više prostora nego je to slučaj u drugim jezicima. Ovdje se dakle ne radi o sinonimici, nego o mnogostrukom vrlo diferenciranom imenovanju sličnih oblika tla. Pisac je ovdje na temelju arapske leksikografije klasičnog i novog jezika i drugih izvora dao kratku ali vrijednu filološku studiju.

H. W. Duda: *Zur Lage christlichen Untertanen der Pforte* (56—63) obrađuje važan ferman od 23 jula 1817 iz kojeg se vidi da je položaj pravoslavne crkve u Osmanjskoj imperiji bio donekle autonoman, a da je miješanje državnih organa u poslove crkve bilo strogo zabranjeno. Ovaj dokumenat koji se nalazi u crkvi Svete Bogorodice u Koprivštici (Bugarška) spada među vrijedne materijale za proučavanje ovoga pitanja čijem razrješavanju doprinosi i ovaj rad.

H. L. Gottschalk: *Die Friedensangebote an die Kreuzfahrer* (64—82). Na temelju podataka koje u svojim djelima pružaju arapski historičari: Ibnu-l-Etīr, Ibn Wāsil, El-Hamewī, Ibnu-l-Gauzi i kasniji kao En-Nuwairī, Ebu-l-Fidā i Maqrīzī, upoređujući i neke zapadne izvore, pisac obrađuje ponudu egipatskog sultana El-Kāmila o predaji Jerusalema krstašima i mirovni ugovor sklopljen između njega i zapovjednika krstaške vojske Friedricha II, 18 februara 1229 god. Na temelju kritičkog ispitivanja spomenutih izvora pisac utvrđuje tekst ponude i mirovnog ugovora, datum i druge pojedinosti koje dosada nisu bile utvrđene.

L. Massignon u radu: *Cadis et naqibs bagdadiens* (106—115) objašnjava položaj, dužnosti i kompetencije kadija i nakiba Bagdada u periodu Abasida (762—1258).

Kratku studiju o turskim plemenima Zapadne Azije u periodu vladavine Seldžuka pretstavlja rad: *Les tribus turques d'Asie Occidentale pendant la periode seljukide* (178—187) od Claude Cahen-a.

R. F. Kreutel: *Ewlija Čelebis Bericht über die türkische Grossbotschaft des Jahres 1665 in Wien* (188—242). Ovaj rad pretstavlja dužu interesantnu istorisku studiju u kojoj pisac obrađuje podatke koje pruža Evlija Čelebija u VII svesku svoga putopisa u vezi s turskim poslanstvom u Beču 1665 god. (prvi ove vrste o kojem postoje vijesti u turskim izvorima) koje je predvodio dotadanji rumeliski beglerbeg Kara Mehmed-paša. Kako je Evlija bio jedan od učesnika u ovom poslanstvu, to opis ovog putovanja koji zaprema oko 140 str. daje za one koji se bave historijom spomenutog grada više dragocjenih podataka. Pisac namjerava izdati prijevod cijelog spomenutog teksta sa potrebnim objašnjenjima što bi znatno prevazilazilo obim samog časopisa. Namjera mu je ovdje da, upoređujući često nepouz dane podatke Evlije sa podacima koje pružaju zapadni izvori, utvrdi kojim podacima Evlije i u kojoj mjeri se može pokloniti pažnja kao sigurnom izvoru.

G. E. v. Grünebaum: *Abu Du'ad al-Iyadi-Collection of Fragments* (sv. 1—2, 83—105 i sv. 4, 249—282) donosi 369 stihoa iz 72 fragmenta pjesama arapskog predislamskog pjesnika Ebū Du'ād el-Iyādī. Divan ovog pjesnika (umro između 540—550 god.) izgubljen je, a spomenute stihove pisac je sabrao iz raznih izvora. Zbog svoga jezika koji se udaljuje od nedždskog govora ovaj pjesnik je bio zanemarivan od historičara arapske književnosti. Pisac ovdje ističe da, proučavajući ove fragmente koji daju novih podataka za upoznavanje razvoja arapskog jezika u periodu od 450—600 god. (čiji je centar bio Hira), Ebū Du'ād se pojavljuje kao velika literarna ličnost.

H. A. R. Gibb u članku: *Al-Barq al-Shami — The History of Saladin by the Katib Imad ad-Din al-Isfahani* (B. 52, 1—2, 93—115) daje istoriski prikaz poznatog vladara dinastije Ejubida, Salahudina i njegovog doba u svjetlu spomenute kronike koju je napisao njegov sekretar Kātib Imādu-d-Din el-Isfehānī. Djelo je napisano u VII sv., ali je original zagubljen. Sadržaj se sačuvao u malom broju prepisa ovog djela, a korišteno je od svih savremenih historičara. Pisac se ovdje osvrće na dva sveska kronike koji se nalaze u Bodleian Library u Oxfordu, a sadrže izvjesne istoriske podatke koji dosada nisu bili korišteni.

F. Meier pod naslovom: *Die Schriften des Aziz-i Nasafi* (125—182) prikazuje djela plodnog pretstavnika islamske mistike Perzijanca 'Aziz ibn Muhammed Neseŕija iz XIII vijeka. Na temelju deset nabrojanih djela na perziskom jeziku od kojih su neka obimna pisac analizira učenje ovog mistika, literarnog pretstavnika sufija. Djelo *Meqāsid-i aqṣā* je tri puta izdato u prijevodu na turskom jeziku, a već odavno je u Evropi poznato i obrađivano. U originalnom tekstu i prijevodu doneseni su na više mjesta izvaci iz ovih djela. I o autoru su izneseni izvjesni biografski podaci sadržani u ovim djelima.

Članak R. F. Kreutela: *Ein Zeitgenössischer türkischer Plan zur zweiten Belagerung Wiens* (212—228) jeste kritičko izdanje interesantnog dokumenta, turske karte koja prikazuje plan grada Beča i bojište za vrijeme turskog opsjedanja 1683 god. Kako su se u prvom izdanju ovog dokumenta od A. Camesina u »*Wiens Bedrängnis im Jahre 1683*« potkrale izvjesne greške, to Kreutel ponovo donosi faksimil ovog plana koji slikovito prikazuje položaj grada sa napisima u taliku koje je on pojedinačno stručno objasnio. Karta se nalazi u jednom kodeksu koji je nađen prilikom osvojenja Beograda od strane Austrije u tajnom arhivu velikog vezira Sulejman-paše, a sada se čuva u Istoriskom muzeju u Beču.

I na kraju spomenuću još članak H. W. Duda: *Altaistik und Turkologie* (326—345) koji u stvari pretstavlja kritiku na djelo J. Benzinga pod naslovom: *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und Turkologie*, Wiesbaden, 1953. Duda objašnjava i razgraničava pojmove altaistike i turkologije iako altaistika u širem smislu obuhvata i turkologiju, zatim govori o ranom periodu osmanske istorije, osmanskom jeziku i literaturi, brojnom stanju turskih naroda podvrgavajući svuda strogoj kritici tvrdnje Benzinga.

Kako se iz rezimiranih radova vidi, časopis daje vrijedne priloge nauci, pa mu želimo uspjeh u daljem radu.

A. Handžić

Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. XV, Part. 1, 1953.

Enno Littmann, *Nabataean Inscriptions from Egypt, With an Introduction and Classical Notes by David Meredith*, (1—28 sa 7 fotografija), daje tekst, prijevod i bilješke te spisak imena i riječi za kojih 50 nabatejskih

natpisa sa stijena iz pustinje na istočnoj obali Nila u Egiptu gdje su u prvim stoljećima prije naše ere (jedan je natpis npr. iz 266 godine) dolazile trgovačke karavane Nabatejaca (koji su ogranak Arapa, ali su kao službeni jezik upotrebljavali jedan aramejski dijalekt).

A. J. Arberry, *More Niffari*, (29—42 s jednom fotografijom), objavljuje tekst djela mistično-religioznog sadržaja *al-Mawāqif* od Muhammeda ibn 'Abd al-Jabbāra al-Niffarije iz 344/955—6 godine pisan rukom autora. Rukopis se nalazi u posjedu Chester Beattyja.

J. N. D. Anderson, *A Draft Code of Personal Law for Iraq*, (43—60), daje prikaz nacrtā zakona o ličnom pravu za Irak koji je bila odobrila iračka skupština 1947 god., ali je bio povučen zbog promjene vlade kao i opozicije konzervativnih elemenata u zemlji kao Sunnija tako i Jaferija.

D. S. Rice, *Studies in Islamic Metal Work-II*, (61—79 sa 14 fotografija), opisuje tri metalne posude dajući razne napomene o crtežima, ukrasima i arapskim natpisima na njima, zatim o porijeklu, njihovim izrađivačima i dr. Prva od njih je minijatura kutija koju je izradio Ismā'il ibn Ward al-Mawṣili iz godine 617/1220, a potom dva ibrika od kojih je prvi izradio Qāsim ibn 'Ali (629/1232), a drugi Ibrāhīm ibn Mawāliyā.

Lyndon Harries, *Strung Pearls, A Poem from the Swahili-Arabic Text*, (146—156 s jednom fotografijom na kojoj je dio poeme pisan arebicom), donosi transkripciju latinicom, prijevod i tumač (na engleskom) uz pjesmu u akrostihu koja nosi naslov: *Ya Dura Mandhuma* (na swahili-jeziku) od domaćeg pjesnika 'Umara ... al-Ahdala (kadije u Siu oko god. 1856).

U dijelu časopisa pod naslovom »*Notes and Communications*« nalazimo slijedeće manje radove:

Edward Ullendorff, *South Arabian Etymological Marginalia*, (157—159), iznosi etimologiju, značenja, paralele u drugim semitskim jezicima i drugo u vezi s južnoarapskim riječima (zapravo korjenima): m'gl, mnfht i wtr.

D. M. Dunlop, *An 11th Century Spanish Account of the Northern Nations*, (159—161), obraća pažnju na jedno manje poznato djelo naime *Kitāb al-Qasd wa'l-Amam* (objavljeno u Kairu god. 1350/1931) od 'Abd al-Barra (umro 463/1071) koje govori o raznim »sjevernim« narodima kao što su po njemu

npr. Burjani (= Bugari), Turci, Slaveni (Saqāli-bah) i dr.

J. M. Landau, *The Young Egypt Party*, (161—164), kratko izlaže historijat, program i djelovanje stranke mladih egipatskih intelektualaca koja se zvala *Misr al-Fatāt* a osnovana je, kao i rasformirana, oko 1879 godine. Tada je bila uputila nacrt svoga programa kedu Taufiq I, a kasnije je objavila i jednu knjižicu (pod naslovom *Hurriyat al-matūbi*) u kojima zahtijevaju izvršenje korjenitih reformi u svim vidovima društvenog života u Egiptu, o slobodi štampe idr.

Na str. 170—195 su prikazi knjiga i časopisa, a od 196—202 dat je popis najnovijih publikacija primljenih radi prikazivanja u časopisu.

Isto, Part. 2.

David Ayalon, *Studies on the Structure of the Mamluk Army-I*, (203—228), govori o porijeklu, sastavu, brojnom, stanju, ulozima itd. regularne vojske mamelučkih sultana (vladali od 1250—1517) i to uglavnom samo o vojsci stacioniranoj u Egiptu, dok o ostalim trupama koje su se nalazile u Palestini, Siriji i Libanu daje samo neke opće napomene.

D. S. Rice, *Studies in Islamic Metal Work-III*, (229—238 sa 8 fotografija i 4 crteža), slično kao u prethodnim svojim studijama autor ovdje opisuje dvije metalne posude i to jedan ibrik iz Mosula datiran 627/1229 (čuvan sada u *Türk ve Islam Müzesi* u Carigradu) i jednu zdjelu izrađenu vjerojatno takođe u Mosulu (između 1210 i 1259 god.) u doba sultana Badr ad-dīna Lu'lu'a (a sada se nalazi u *Museo Civico* u Bologni).

Bernard Lewis, *Saladin and the Assassins*, (239—245), navodi neke malo poznate podatke o događajima u vezi sa dva pokušaja Asasina (naime 570/1174—5 i 571/1176) da ubiju čuvenog sultana Saladina (zapravo Sa'āhu-d-dīna) te o njegovu napadu na Masyāf 572/1176 zbog tih pokušaja.

Erwin I. J. Rosenthal, *The Place of Politics in the Philosophy of Ibn Rushd*, (246—278), ovdje se uglavnom bavi političkim idejama u filozofiji Ibni Rushda (Averroesa) i to prvenstveno onako kako su one izražene u njegovu komentaru na Platonovu Republiku (taj komentar sačuvan je samo u hebrejskoj verziji) ističući kako su se te ideje odrazile u samom njegovom djelovanju u svojstvu kadije te u kritici islamske države na Magribu u 11 i 12 stoljeću naše ere.

Mary Boyce, *A Novel Interpretation of Hafiz*, (279—288), kritički se osvrćući

na dva članka u istom časopisu i to: Vol. XIV, Part. 2, str. 239—243 i Part. 3, str. 627—638 (upoređi njihove prikaze u Prilozima III—IV, str. 659 i 661) od G. M. Wickensa, osporava vrijednost njegove teorije (jasno izražene naročito u drugom od ona dva članka) o »simboličnom aludiraju« u Hafizovoj poeziji, jer je nemoguće, po njenom mišljenju, držati se samo pisane riječi kao što čini Wickens, a i kad bi se to učinilo, nema opravdanog razloga za pretpostavku da je pjesnik uz određenu riječ u pjesmi istodobno pomišljao i na sve druge njoj slične riječi (po načinu izgovora pa i samog pisanja) npr. da uz riječ *dahr* treba u isti mah imati na umu i druge njoj slične riječi kao *dahreh*, *dahri* ili *duhri* itd., jer je to navodno bila i namjera samog pjesnika u skladu s njegovim »tipičnim« načinom simboličnog izražavanja. Na kraju je dat pregled nekih riječi koje je Wickens pogrešno preveo ili protumačio.

T. F. Mitchell, *Particle-Noun Complexes in a Berber Dialect* (Zuara), 375—390, daje fonološku analizu raznih kombinacija partikula sa imenicama u berberskom dijalektu iz oblasti Zuare u Tripolisu (uz pomoć domoročaca iz toga kraja *Ramadana Hadji Azza-bije*).

Kritike, prikazi i sl. obuhvataju str. 394—419, a spisak primljenih novoizašlih orijentalističkih publikacija, str. 420—422.

Isto, Part. 3.

A. S. Ehrenkretz, *Extracts from the Technical Manual on the Ayyūbid Mint in Cairo*, (423—447), objavljuje izvode iz rukopisnog djela (čuvanog u *Dā al-Kutub al-Mišriya* koje je napisao *Manšūr ibn Ba'ra adh-Dhahab' al-Kāmili* za vladu ejubovičkog sultana *al-Kāmila* tj. između god. 615—635/1218—1238. Kako se iz naslova razabire, to je tehnički priručnik o vještini kovanja novca, a važan je i za poznavanje ondašnjeg monetarnog sistema u Egiptu. Ovdje su navedeni neki važniji odlomci u originalu i prijevodu koji govore o raznim poslovima u vezi s kovajnem novca. Na kraju je dodatak koji sadrži opis potrebnog alata i naprava pri tom poslu, zatim se spominju mjere za težinu i dr.

David Ayalon, *Studies on the Structure of the Mamluk Army-II*, (448—476), kao nastavak na prethodnu studiju u istom časopisu (Vol. XV, Part. 2, 203—228), govori ovdje o tzv. *halqa* kao nazivu za određenu jedinicu mamelučke vojske, njenom sastavu, historijatu te specijalnim grupama u njoj, zatim o trupama pojedinih emira, o posebnoj formaciji tzv. *tawā-shiya*, o činovima emira i nazivima za njih i drugom.

Bernard Lewis, *An Arabic Account of the Province of Safed-I*, (477—488 s jednim faksimilom), objavljuje tekst jednog manjeg arapskog rukopisa iz Univerzitetske biblioteke u Carigradu No. 4525 kojem je u kartoteci dat naziv (originalan nije se sačuvao): Ta'rikh Safad, a napisao ga je kadija grada Safeda Shams ad-Din al-Uthmānī po svoj prilici u doba njegova namjesnika Alamdāra (između g. 774—778/1372—1376). Djelo sadrži opis grada Safeda i deset kotareva istoimene provincije. Autor članka obećaje da će naknadno dati prijevod i komentar uz objavljeni tekst.

D. S. Rice, *Studiens in Islamic Metal Work-IV*, (489—503 sa 10 fotografija i 11 crteža), opisuje na način ranijih, sličnih studija: 1) kutiju (čuvanu u Louvreu, Inv. No. 7438) izrađenu za emira Aydemira al-Ashrafija (umro 776/1374), 2) svijećnjak (sada u Türk ve Islam Eserleri Müzesi, Inv. No. 1381) izrađen za istog emira i 3) jednu zdjelu (još ne upisanu, iz Museo Nazionale u Firenzi).

V. Minorsky, *Caucasica IV*, (504—529), u prvoj od dviju studija govori o naglom jačanju vlasti Sahl ibn-Sunbāta i njegovih nasljednika u kavkaskim zemljama Shakkī i Arrān (ova zadnja se nalazila uglavnom na teritoriju današnjeg sovjetskog Azerbejdžana) u doba Babakove pobune (822—837), a u drugoj se daje komentar o jednom spisku vazala Marzubāna ibn Muhammada (941—957 naše ere) sačuvanom u Ibni Hauqalovu djelu *Kitāb al-masālik wal-mamālik* (završeno 367/977) u vezi s događajima i ličnostima iz Armenije i Kavkaza iz 9 i 10 stoljeća naše ere.

Kritike i prikazi nalaze se na str. 603—629, a spisak knjiga i časopisa iz raznih oblasti orientalistike izašlih u najnovije doba na str. 630—632.

T. Muftić

Bulletin de l'Institut d'Égypte, Tome XXXV, Session 1952—1953, Le Cairo 1954.

Alexandre Badawy, *L'Art Copte, Les Influences Hellenistiques et Romaines*, (5—68 sa 56 crteža) u ovom (drugom) dijelu svoga rada autor iznosi podatke i svoja zapažanja o helenističkim i rimskim uticajima na koptsku umjetnost i u oblasti kiparstva i slikarstva sa posebnim poglavljem o načinu dekoriranja (ornamentima) raznih umjetničkih djela.

Marcel Jungfleisch, *Le Problème des Trouvailles de Monnaies Anciennes*, (69—75), bavi se pitanjem slučajnih nalaza staroga novca, njegovom zakonskom zaštitom eventualno na širem, međunarodnom planu te pitanjem osnivanja u tu svrhu jednog numizmatškog muzeja i društva u Egiptu.

Marcel Jungfleisch, *Un Fels Sadjite du Mohtady Billah Frappé à Râfikah en 255 H.*, (113—116), opisuje jedan dosada nepoznat bakarni novčić koji je iskovao neki Ahmed ben Hussein u kovnici mjesta Râfikah god. 255/869 po naredbi namjesnika Aboul Sadja za vlade halife Abou Ishāka Mohameda el Mohtedy.

Alexandre Badawy, *La Stèle Funéraire Égyptienne à Ouverture Axiale*, (117—139), govoreći o grobnicama i nadgrobnim spomenicima iz raznih perioda povijesti staroga Egipta na osnovu samih spomenika kao i tekstova na njima zaključuje u vezi s njima da su aksijalni otvori koji se nalaze na nekim od njih vjerojatno trebali da po vjerovanju starih Egipćana olakšaju proživljenje i izlazak mrtvih iz grobova.

Louis-A. Christophe, *La Double Datation du Ouadi Gassous*, (141—152), bavi se pitanjem dvaju datuma sa jednog staroegipatskog natpisa iz Ouadi Gassous iz doba invazije Etiopljana u Gornji Egipat (vjerojatno za vlade faraona Osarkona III).

Dr. Adolf Grohmann, *New Discoveries in Arabic Papyri II*, (159—169), pokazuje da se pronalaskom novih i detaljnijim proučavanjem već pronađenih arapskih papirusa iz srednjega vijeka (dijelovi poreskih knjiga i sl.) dolazi postepeno do tačnijih podataka o visokom stepenu finansijske administracije (u knjigovodstvu, organizaciji ubiranja i raspodjele poreza i raznih taksa itd.) u Egiptu.

Hans Hickmann, *Les Harpes de l'Égypte Pharaonique*, (309—368 sa 8 fotografija i 52 crteža odn. fotografije), pokušava da da jednu novu (ali još uvijek privremenu) klasifikaciju harfi iz doba faraonskog Egipta (počev od IV dinastije) na temelju sačuvanih primjeraka, crteža te naziva iz hijeroglifske literature.

André Pochan, *Note Relative à la Peinture des Grandes Pyramides de Giza*, (377—383 sa 3 fotografije) želi da dokaže da su velike piramide u Gizi bile obojene suprotno mišljenju iznesenom u slijedećem članku: *Les Grandes Pyramides Étaient-elles Peintes?* od Jean-Philippe Lauer (385—396 sa tri fotografije) koji drži da se u to teško može povjerovati, a ako bi to i bio slučaj, stare boje je nestalo, a ona koja se sada zapaža, rezultat je stogodišnjeg djelovanja raznih atmosferskih faktora.

Paul Balog, *Études Numismatiques de l'Égypte Musulmane*, III, (401—429 sa 6 fotografija), opisuje dosad neobjavljene dir-

heme iz doba zadnjih Fatimovića (i to od 525/1130), Ejubovića i prvih Mameluka (zaključno sa god. 650/1252) u Egiptu. Na kraju govori o tehničarima kovanja serbnog i bakarnog novca za vladavine Mameluka.

L. Kaimer, *Notes Prises chez les Bišarin et les Nubiens d'Assouan*, (447—470 i 471—500, Fig. 184—233 na str. 501—533), u dva članka (dio peti i šesti) kao nastavak na rad u istom časopisu, donosi razne bilješke o svojim zapažanjima na licu mjesta kod Bišarija, Ababda, Nubijaca i nekih drugih naroda u Sudanu u vezi s njihovim životom, vjerovanjem, predmetima svakodnevnog upotrebe, dakle uopće o njihovoj materijalnoj i duhovnoj kulturi u naše doba osvrćući se i na uticaje staroegipatske kulture i dr.

T. Muftić

**Osvrt na posljednja godišta
Journal of the Gypsy Lore Society**

(Addenda et emendanda)

Ovaj vrlo ugledni naučni časopis koji izlazi već 67 godina pretstavlja centalni organ gypsologista u svijetu. On donosi vrlo bogatu i raznovrsnu građu iz oblasti onih nauka koje zasijecaju u domen njihovog naučnog istraživanja. Časopis izdaje naučno društvo Gypsy Lore Society pri univerzitetu u Liverpoolu. Ono broji nekoliko stotina članova i saradnika iz raznih zemalja koji daju svoje stručne rasprave, članke i različite priloge. Za visok kvalitet radova objavljenih u tome časopisu jamče, između ostalog, i mnoga krupnija imena koja zauzimaju vidna mjesta u međunarodnom svijetu, kao što su J. Sampson, D. Yates, T. Đorđević, F. Ackersley, A. Baranjikov, B. Gilliat-Smith, C. Tillhagen, i dr.

U pogledu sadržine tog časopisa možemo konstatovati da su najopširnije obrađene istorija, folklor i srodne discipline. Međutim, grane nauke o jeziku romani nisu podjednako zastupljene. Dok se, naprimjer, fonološkim analizama i razmatranjima leksičke građe poklanja dužna pažnja, dotle se ostale partije gramatike u širem smislu manje obrađuju. Jedno omiljeno polje rada saradnika sačinjava etimologija kojoj se posvećuje dovoljno prostora. Pošto me to područje jezika oduvijek interesovalo, uzeo sam neka godišta pomenutog časopisa, prelistao ih redom, napravio neka zapažanja i uočio izvjesne netačnosti i nedostatke na koje želim sada da se osvrnem.

Vol. XIX. Third Series, Part 4. Poznati engleski gypsologist B. Gilliat-Smith donosi u ovom broju tekst »The Ballad of Lady Rose«

koji mu je u recitativu saopštio neki slijepi pjevač iz Ruščuka koji nas potsjeća na naše narodne guslare. Pored kraćeg uvoda Gilliat-Smith daje na kraju veći broj objašnjenja. Tako se na strani 151 zadržava kod pojma PHERAS (3 r. d.), gdje, između ostalog, kaže i ovo: ... **in most Balkan dialects pheras simply means »a word, a spoken word,« not as in Western Europe, »fun« or »a joke«.** Gilliat-Smith, dakle tvrdi da **pheras** u većini balkanskih romani narječja znači samo »riječ, govorena riječ«, a ne kao u zapadnoj Evropi »šega« ili »šala, dosjetka«. Što se mene tiče, ja se s njime u tome ne bih mogao složiti. A evo zašto. Kad govori o »**most Balkan Romani dialects**«, on, kao što znamo od ranije, često misli na one iz Bugarske, pa ih u svakoj prilici ističe kao »the purest extant dialects«. Oni su mu najomiljeniji predmet razmatranja. Pomenuto njegovo mišljenje bilo bi ispravno samo onda kada bi rečeni dijalekti stvarno sačinjavali gro romani narječja na Balkanu. Ali, po svemu sudeći, Gilliat-Smith ovdje misli i na dijalekte u Jugoslaviji. Eto, tu griješi, jer je krivo obaviješten. Da je stvar ispitao na licu mjesta, on bi vjerovatno drukčije govorio.

Da bi bilo jasnije ono što ćemo malo niže iznijeti, moramo prije svega istaći činjenicu da su romani dijalekti na jugoistoku Balkanskog Poluostrva, zahvaljujući prisustvu jake turske nacionalne manjine, u vrlo značajnoj mjeri izloženi trajnom uticaju turskog jezika. Taj uticaj redovno se održava u mnogim fonološkim, leksiološkim i frazeološkim pojavama tamošnjih romani dijalekata, a naročito u slučajevima kad se radi o plemenima muslimanske vjere, koja su, sasvim prirodno, u mnogo čemu više upućena na Turke. Isti se uticaj konkretno ispoljava i u slučaju o kome ovdje raspravljamo. Tim povodom vratiću se na navode Gilliat-Smitha u kojima on izlaže svoje shvatanje o značenju riječi **pherás**.

Poznato je da u turskom jeziku postoji riječ **laqirdi** لاقردي čime se označava **riječ**, a zatim i **prazna riječ**, dok se u narodnom govoru njome označava još i **šala**, **šega**, i sl. Otuda onda, slično kao u turskom jeziku, proizlazi i njeno dvojako značenje u romani dijalektima jugoistočnog Balkana.

Uostalom, već i samo porijeklo riječi **pherás** o kome i Paspati govori ukazuje na to da joj je izvorno i pravo značenje jedino: **a joke**, tj. **šala**, **dosjetka**. Uzmimo za primjer samo sanskritsko **prahas**, što znači **in risum erumpere, ridere, irridere**. Riječ je vjerovatno složena od prefiksa **pra-** i glagolske osnove **has-**. Vidimo, dakle, da ova riječ **pherás** ni svojim spoljašnjim oblikom nije daleko odmakla od ovog prastarog etimona koji

joj je usto još i po sadržini sasvim blizak. A što tek da kažemo o glagolu **prasaváv** s kojim se sretamo gotovo u svim romani narječjima, a čije značenje odgovara našem glagolu **ismijavam**, **zbijam šalu** (s nekim). U vezi s time možemo da uporedimo još i sanskrito **prahana**, loud, violent or hearty laughter. Kad, dakle, uzmemo u obzir porijeklo riječi **pherás** i njeno značenje (šala, šega), u romani dijalektima Jugoslavije, Albanije, a eventualno i Grčke, onda dolazimo do zaključka da Gilliat-Smith nije u pravu kad tvrdi da se takvo značenje te riječi pojavljuje samo u romani narječjima zemalja zapadne Evrope.

ALO XASIRI ALTINA (p. 151; 11 r. d.). Pod brojem 12 svojih Notes-a Gilliat-Smith navodi i ovaj izraz koji propraća slijedećim tumačenjima: ... **Altiná is »under«, with motion. There is an Arabic-Turk word: hasir carpet. I am uncertain of the correct translation...** Gilliat-Smith dopušta, prema tome, da mu nije uspjelo da dokuči pravi smisao jedne sintagme. To se, uostalom, vidi i po njegovom prevodu: ... **it is as mud**, što je, nažalost, sasvim pogrešno, čak i onda kad to shvatimo kao sasvim slobodan prevod. Srećom, mi smo u mogućnosti da mu pomognemo. U turskom jeziku postoji, naime, fraza **hasir alti** ... **حصیر آتی**, bukvalno (bačen) pod hasuru, što figurativno opet znači: **zanemaren, zapostavljen**, isl. Tačno je da riječ **altiná** stoji u mociji, a rečeni dvočlani izraz koji je eliptične prirode treba dopuniti nekim glagolom, recimo, glagolom **آتی atmak** (baciti) uz koga stoji predlog koji, kao i kod nas, zahtijeva odgovarajući padež. Dodajmo tome da je osnova **alt-** آلت u turskom imenica i da se njome označava donji, odnosno zadnji, dio nečega. Uzgred rečeno, slučaj sa gore pomenutom frazom daje nam priliku da je uporedimo sa našom uzrečicom: izvući nekog hasuru, tj. ostaviti nekog na cjedilu. Dakle, tu se ogleda izvjesna dalja srodnost po značenjima. I, još nešto. Riječ **hasir** je objašnjena u primjedbama engleskom riječju **carpet**, što predstavlja grubu grešku. Uvjeren sam da se ona Gilliat-Smithu onako u brzini potkrala. Taj opšte poznati arabizam koji se kod nas javlja u obliku hasura (asura) znači rogoznica, (Binsenmatte, Schilfrohrmatte).

JAS — FIRIJAS EDEREK, KAN — JAS DÖKEREK. (p. 151; 7 r. d.). Ove dvije nejasne rečenice na turskom jeziku iznosi Gilliat-Smith kao ekvivalent ovih participijalnih konstrukcija na romaniu: **Roindós pisisaindós, pe jakhorendar rat chorindós** (Crying and weeping, tears of blood pouring). Međutim, što duže posmatram

ovaj tekst, sve mi se više čini da oni nije ni pravilno zabilježen ni tačno preveden. To, naravno, ne mora istovremeno da znači da je krivica do Gilliat-Smitha. Naprotiv, sasvim je moguće da je on to tako čuo od svojih Tinner-a koji jezik svoje sredine često samo površno nauče, pa i ne mare za tačnost gramatičkih oblika. Riječ **jas** se u gornjim rečenicama dva put pojavljuje. U prvom slučaju ona treba da glasi **dad**, a u drugom **jaş**. Inače bi ispalo da Gilliat-Smith ovu malo nejasnu riječ **jas** preko turske glagolske osnove **jaz-** dovodi u vezu sa značenjem slovenske osnove **pis-** (njem. schreib-), pogotovo onda ako pretpostavimo da je romani particip **pisisaindós** potekao od ove druge. Međutim, kad znamo da Turci striktno razlikuju zvučne i bezzvučne piskave glasove i da stoga ne dolaze u priliku da brkaju oblik **jaz** sa oblikom **jas**, onda otpada gornja pretpostavka. Onaj romani particip **pisisaindós** koji odgovara višechlanom turskom idiomatskom izrazu **dad u ferjad ederek** izveden je iz jednog slovenskog korjena od kojeg vuku porijeklo i srpskohrvatske riječi **pisak, pištati**, itd.

Ne ulazeći u dalje greške koje su u onom kratkom tekstu izmikle budnoj pažnji autora, zaključujem da bi ovaj sklop rečenica trebalo da pravilno glasi ovako: **Dad u ferjad ederek, kan jaş dökerek** داد و فریاد ایده رگ کان یاش دو کورک što na srpskohrvatskom jeziku znači: zapomažući (jaučući) i lijući krvave suze...

U vezi s time moramo reći da pored svega onoga što smo izložili treba stalno držati na umu da u govoru pomenutih Tinnera koji umnogome liči na govor Burgudžija slične glasovne promjene (jas mjesto jaş, itd.) nisu sasvim isključene.

Pod naslovom Notes and Queries E. O. Winstedt donosi u istoj svesci (na strani 167) svoja Corrigenda and Suggestions u kojima, između ostalog, izražava sumnju u tačnost mog prevoda glagolske lokucije **DIJA -PE ANGLAL** (answered) koju ja prilično često upotrebljavam u svojim romani tekstovima, a koje, naravno, uvijek kontrolišem, što mu je, mislim, dobro poznato. On nalazi da bi ta fraza, poput mnogih drugih, mogla eventualno biti ropski prevod nekog slovenskog idiomatskog izraza, jer mu se čini da se analizom tog tročlanog izraza ne može izvesti značenje: **answered**, ili, preciznije, na srpskohrvatskom: **odazvao se**. On drži da bi bilo bolje kad bi se odnosno mjesto prevelo ovako: **went forward**. Meni je vrlo dobro poznato da se Winstedt veoma intenzivno i s velikim uspjehom bavi proučavanjem romani narječja. Stoga mi je zaista neprijatno da ga moram u ovom slučaju ispravljati i da sam prinuđen da mu skre-

nem pažnju na činjenicu da ovdje imamo posla s jednom vrlo tipičnom frazom romani jezika koja je, barem u dijalektima istočne i jugoistočne Evrope, sasvim gang und gäbe.

Ovaj slučaj je još utoliko zanimljiviji, što se radi o glagolu **đav** (srpskohrvatski: **đam**) koji inače vrši jednu vrlo značajnu, upravo najznačajniju, službu u frazeologiji glagola romani jezika. Nažalost, daleko bi me odvelo kad bih pokušao da opširnije prikažem sve slučajeve mnogostruke upotrebe toga glagola, gdje on obavlja pomoćnu funkciju u građenju compound verbs-a, isl. U tome pogledu njegova uloga je slična ulozi glagola **činim**, u romanu **čeráv** ili **keráv**, u turskom jeziku **etmek** ایتیک u urdu: **karnā** کَرْنَا itd.

Pojavu da glagol **đav** nosi jednu istaknutu funkciju u romani jeziku koji je, znamo, indiskog porijekla, možemo ilustrovati istovjetnim slučajem u urdu (hindi) jeziku, gdje se glagol **denā** دینا (identičan sa romanu glagolom **đav**) javlja u istom svojstvu u sklopu glagolskih kompozita (indicating action moving away from the doer, perhaps for some one else's benefit or injury).

Pojam glagolskog izraza **đav ma anglál** u većini jezika ne može se prevesti jednom riječju. Dok se u srpskohrvatskom kratko i adekvatno prevodi sa: odazovem se, Nijemci su, naprimjer, prinuđeni da njegov smisao pretstave cijelom jednom rečenicom: **ich antworte auf den Ruf**. Pa tako i u latinskom moramo da se služimo opisnim prevodom: **respondeo vocanti**.

A sada, prije nego što dam nekoliko primjera upotrebe glagola **đav** za građenje idiomatskih lokucija, smatram za potrebno da ukažem i na okolnost da se značenje glagola **đam** (tj. **đav**) u romanu često približava značenju glagola **udarim**, pa se ponekad s njime i ukrštava. Pritom ne mislim da upozoravam i na formalnu podudarnost glagola **đav** s imenicom **đab** (udarac) koja je sasvim slučajna. Potsjetimo se da i u našem vulgarnom govoru šatrovačkog tipa imamo prilike da konstatujemo paralelnu upotrebu glagola **đam** i **udarim**. Ovom prilikom moramo napomenuti da u romani jeziku ne postoji infinitiv, pa da se glagoli mjesto toga redovno navode u prvom licu jednine prezenta.

Kad imamo pred očima bukvalno značenje glagolskog izraza **đav ma anglál** tj. **»đam se (udarim se) sprijeda«**, moramo priznati da ga je prosto nemoguće dovesti u bilo kakvu vezu sa značenjem koje on danas u sebi krije: **odazovem se!** Ni logika ni uobrazilja nisu u stanju da dva toliko različna pojma bliže povežu. Da bi nekim slučajem mjesto priloga **anglál** (sprijeda) stajao prilog **anglé** (naprijed), imali bismo možda

ipak neki putokaz u traganju za nastankom tog idioma, jer bismo analizom bogatog figurativnog načina izražavanja, koji u govoru ovog konspirativnog elementa igra prvoklasnu ulogu, mogli doći do kakvog-takvog rezultata. Ali, ovako smo prinuđeni da taj zadatak prepustimo drugima koji imaju više znanja i sreće.

Ako je, dakle, činjenica, a činjenica jeste, da takva jedna osobenost jezika, takav idiomatski izraz u praksi stvarno postoji, onda je to dokaz da je ovdje zbor o jednoj davno okamenjenoj frazi koja je nekad u određenoj situaciji stvorena sticajem naročitih okolnosti koje danas, nažalost, nismo više u mogućnosti da s uspjehom rekonstruišemo. Ali, zato možemo ipak pretpostaviti da će svakom gypsiologistu biti prijatno što se do dana današnjeg, makar i na ograničenom jezičkom prostoru, očuvao još jedan stari idiomatski izraz u romanu, dakle, u jednom jeziku koji naglo i nezadrživo ide u susret svom izumiranju.

Da bismo bolje osvijetlili tematiku obrazovanja ovog dijela glagolske frazeologije dajemo u vezi sa pomenutim glagolom **đav** još nekoliko primjera. Najprije jednu-dvije složenice glagola **đav** s priložima i prijedlozima:

Đav telémoha, oborim, bukv. dam (udarim) s licem dolje, **đav nápada, izvratim**, bukv. dam (udarim) naizvrat, od novogrč. *ἀνάποδα* (anápodha) verkehrte, unrechte Seite. **Đav mujál, iskrenem**, bukv. dam (udarim) od lica. **Đav ánde phuv, tresnem o zemlju**, bukv. dam (udarim) u zemlju, itd. Zatim nekoliko slučajeva u kojima je glagol **đav** vezan sa imenicom: **đav jag, zapalim**, bukv. dam (udarim) vatru. **Đav búka, »hlapim«**, schnappe, capto, bukv. dam (udarim) zalogaj. **Đav muj, zovem**, bukv. dam (udarim) usta. **Đav jezá, pobjegnem**, bukv. dam (udarim) leđa. **Đav prnó, pobjegnem**, bukv. dam (udarim) nogu, ili, kao što šatrovci kratko kažu: Noga!

Ovo je samo jedan dio zbirke ovakvih složenih glagola čiji se broj penje na nekoliko desetina. U nekim slučajevima možemo se mjesto glagola **đav** poslužiti i glagolom **čeráv** (**činim**), naprimjer: **čeráv sovél**, bukv. činim zakletvu, mjesto **đav sovél**, bukv. dam (udarim) zakletvu, tj. **zakunem**. **Čeráv vórba, govorim**, bukv. činim govor, mjesto **đav vórba**, bukv. dam (udarim) govor, itd.

Pod br. 12 poglavlja »Notes and Queries« Gordan Brands von Stöckler daje na str. 167 svoj mali Vocabulary, collected from the Family of Walter Adams. Povodom objašnjenja vokabule **sokolia**, shoes, koja je srodna s italij. **zoccolo** i s franc. **souliers** možemo dodati da i u srpskohrvatskom postoji slična riječ koja je takođe romanskog porijekla: **cokule** (Soldaten-

su). Uostalom Ackerley je sam uvidio da je prijedri nešto drugo.

Jedan red niže Ackerley nailazi na riječ **zengije** i kaže: **Derived apparently from zen, but the formation of the word is queer.** Vidimo, dakle, da se trudi da je dovede u vezu sa romani riječju **zen** (sedlo), što je pogrešno. U zabludu ga je doveo slučaj što je u brzom i tečnom govoru kod te riječi ispušten nenaglašeni početni glas **u**. Radi se, naime, o našem običnom turcizmu uzengije (stremenje — **اوزنگی**). Da je počem ta riječ tako i zapisana, sigurno je da bi je identifikovao i Ackerley koji raspolaže zavidnim znanjem stranih jezika.

Inače možemo reći da su u romani jeziku slične pojave prilično rijetke, tj. pojave da se početni vokal gubi. Tome nasuprot, češći je slučaj sa protetičnim samoglasnikom, tj. da poneka riječ primi sprijeđa vokal koji inače nema nikakvog jezičko-istoriskog opravdanja. Tako je oblik **ašunáv** (**čujem, slušam**) lokalna varijanta opšteg oblika **šunáv**. Upor. Urdu sunnā **سُنَّ** sa istim značenjima.

Prikazujući moje Five Tales from Bosnia F. G. Ackerley donosi u dužem članku svoju ocjenu i na kraju tekstova u bilješkama objašnjava neka interesantnija mjesta. Pošto zna više evropskih romani dijalekata, on se s vidnim rezultatima upušta i u analizu ovog dijalekta koji je tek u toku posljednje decenije stekao odgovarajuće priznanje u romani literaturi. No, uza sve to, desi se Ackerley-u ponekad da dođe do netačnih zaključaka. Uzećemo jedan tipičan slučaj koji zaslužuje da se podrobnije razmotri.

Radi se, naime, o rečenici: **So sáha pe gová láha**, uz koju Ackerley daje nepravilan prevod (verbatim): **What was on tram with her** Moram odmah reći da u ovom slučaju do izvjesne mjere snosim krivicu i ja. A evo zašto. Propustio sam, naime, da u romani tekstu koji sam donio u originalu stavim povlaku iza riječce **sáha** koja bi je onda nerazdvojno vezala sa povratnom zamjenicom **pe**, pa bi tada cijeloj rečenici dala drugi smisao. Taj moj naoko sitni propust (jedna povlaka!) naveo je pedantnog anotatora da u neuglednoj riječi **pe** vidi prepoziciju koja se u tom slučaju ne mijenja, ito iz razloga što iza nje dolazi zamjenica. A ako kod Ackerley-a izraz **on that** u ovoj prilici treba da znači **nato** (u smislu: **poslije toga**), on je opet pogriješio, jer se taj priloški izraz u našem romaniu, po ugledu na srpskohrvatski, piše zajedno: **pegová**, a ne **pe gová**. Dakle, njegov prevod ni u tom slučaju nije na mjestu.

Ako hoćemo do kraja da ostanemo savjesni i korektni, moramo priznati da ni oblik **sáha-pe** nije potpuno pravilan i da ne odgovara duhu

romani jezika, premda se, tu i tamo, ipak može da čuje. Ja sam ga tako zapisao, jer sam ga tako i čuo, pa nisam ništa ni mijenjao, ikao sam odmah na licu mjesta konstatovao da je prijedri slučaj nepravilne upotrebe. Međutim, tačan oblik treba da glasi: **aviláh-pe**, jer prošlo vrijeme pomoćnog glagola **sem** gradi se u romaniu pomoću drugog pomoćnog glagola **aváv**. Uporedimo ovom prilikom uzajamno dopunjavajne kod pomoćnih glagola u srpskohrvatskom: biti, jesam i budem. Na pogrešnu tvorevinu **sáha-pe** može se u praksi naići u ponekom lokalnom narječju. Do toga je došlo što **sáha** znači **bio, bila, bilo** (što je, dakle, izvedeno od glagola **biti**), a što prema tome **sáha-pe**, koji je oblik povratnog glagola, treba da znači **zbilo se**, gdje je oblik **zbilo** shvaćen kao izvedenica od glagola **biti** i identifikovan s oblikom **bilo**. Tako je i površni autor ovog teksta koji je notiran na terenu pobrkao obje stvari. Međutim, tu je veza sa pomoćnim glagolom stvarno već odavno izgubljena. Ovaj primjer rđave prakse opet je jedan dokaz da se pri prevodjenju ne mogu uvijek primijenjivati ovakva slijepa podražavanja (kalk) bez izvjesnog rizika da dođe do većih nesporazuma.

Vol. XXIV. Third Series, Parts 3—4. Uz svoj tekst **»Jekh paramiči e čerimatarné angrostátar«** (A Story about the Magic Ring) dao sam neophodnija tumačenja koja je F. Ackerley dopunio vrlo lijepim zapažanjima za one koji s tim romani dijalektom nisu u dovoljnoj mjeri upoznati. Ja se u svemu slažem s onim što je on u svojim glosama i napomenama iznio, osim s jednim njegovim tumačenjem za koje mislim da nije na svom mjestu, a na koje bih želio da se sada ukratko osvrnem.

Tako on u sklopu: **Tu kam xoxado...** (p. 79; 20 r. d.) ovu posljednju riječ prevodi sa: **misled** (u tekućem tekstu: You will be misled), što po smislu može još kako-tako i da zadovolji. Međutim, u anotacijama on to dopunjuje s napomenom: **»Made ridiculous.«** Usto zapadš još dublje u zabludu kad ovako nastavlja **...»The participle here ought to be in the feminine to agree with mišijakongji«** (p. 81; 11 r. g.). Na ovaj pogrešan zaključak navelo ga je prvo to što sám romani tekst nije bio akcentovan (što je opet moj propust), a drugo to što nije obratio potrebnu pažnju na neke finije jezičke nijanse. On je rečenicu shvatio kao da se radi o futuru pasiva glagola **xoxaváv** (**prevarim**). Da je samo malo više razmislio, ne bi mu se ta krupna greška potkrala. Evo u čemu je stvar. Ovoj rečenici nedostaje pomoćni glagol **aváv** (postati, biti) bez koga se u romani jeziku ne može graditi pasiv, kaošto se, naprimjer, trpno stanje ni u njemačkom ne može obrazovati bez pomoćnog glagola

werden. Da se nekim slučajem radi o pasivu, ova bi rečenica morala da glasi: »**Tu kam-avéh xoxadí.**« Međutim, **xoxádo** (pazi na akcent!) nije aktivni particip perfekta, jer on glasi **xoxadó**, tj. naglašen je na posljednjem slogu. Pošto je pridjevskog karaktera, on u datom slučaju traži, naravno, i mociju (vidi gore). Tome nasuprot, ovdje se radi o povratnom glagolu **xoxádivav** (varam se, prevarim se). - **Tu kam xoxádo** (ti ćeš se prevariti, a u ovom slučaju, ti ćeš biti prevaren) je oblik koji preovladava u zapadnim krajevima gdje se glas **h** i u govoru domaćeg stanovništva dobrim dijelom gubi. U osnovi, najpravičniji je oblik **tu kam-xoxádoh** (ti ćeš biti prevaren) koji se najčešće čuje u ostalim srodnim romani dijalektima. Povratnim glagolom može se u romaniu izraziti i trpno stanje. Nap.: **Gová manúš mudárdilo**, što znači: **Onaj čovjek se ubio** ili: **Onaj čovjek bio je ubijen.**

Na str. 85 iste sveske Jan Yoors opisuje u svojim »Reminiscences of the Lowara« život lovarskog plemena, pa uz ostalo navodi i njihov pozdrav **Droboi-tu!** (21 r. d.), ali se ne zadržava dalje kod toga. Ja ga mogu samo da dopunim napomenom da je taj pozdrav uzet iz nekog slovenskog jezika i da odgovara srpskohrvatskom **dobro jutro!**

Nekoliko stranica dalje John Myers raspravlja o folkloru »Greek Nomad Gypsies« i navodi na str. 93 (18 r. g.) ovu na prvi pogled nerazumljivu formulu: »**Ortsai sine sed amduko,**« pa smatra da ona vjerovatno pretstavlja izokrenuti tekst neke latinske pobožne izreke. No, ako stvar bolje zagledamo, vidjećemo da je to opšte poznata pobožna formula kojom se počinju i završavaju molitve: Oca i sina i svetog duha. Ovdje se vjerovatno radi o nemuslimanima, što se, uostalom, donekle može razabrati i iz teksta gdje se spominje riječ **Greek.**

Vol. XXV. Third Series. Parts 1—2. Neiscrpnji jezički folklor Lowara pruža vrlo zahvalnu građu za gypsiologiste. Ta etnička grupa vrlo je omiljen predmet njihovih studija. U tom pravcu, pored Maximoffa, često se susrećemo i sa Jan Yoors-om. Pa tako i ovom prilikom nailazimo ponovo na njegovo ime. Poslije opširnog uvoda on nam daje primjere lowaricko tekstova koji vrve od stranih leksičkih i frazeoloških nanosa.

Tako na str. 7 nalazimo jedan tekst pod naslovom **O Tzintzári.** Radi se o lovarskoj oznaci za **Culex pipiens Linn.** To je jedna loše ispričana bajka koja je lišena svakog smisla. U četvrtom redu odozdo navodi se i stara oznaka »**sugno-**

gi.« Jan Yoors ne zadržava se dalje na tome, pa prelazi preko te vrlo neobične, ali i vrlo interesantne riječi. On nije siguran da li ju je tačno uhvatio, pa čuti. Sasvim je logično onda što ni ne pokušava da pronađe respektivni etimon. Međutim, ja sam trenutno u boljoj situaciji, pa ga mogu navesti na trag. Ovdje se radi o malo čudnoj adaptaciji i transkripciji mađarske riječi istog značenja **szúnyog** (čitaj: **sunjog**). Reći ćemo i to da je ona i po obliku i po značenju vrlo blisko srodna sa turskom imenicom **sinek** **سندك (musca).**

Na str. 19 (9. r. g.) Jan Yoors stavlja uz riječ **trütso** notu: **Etymology unknown.** Međutim, iz teksta možemo po smislu zaključiti da ona potiče od njemačke imenice **Trotz (prkos)** od koje je u narodnom mađarskom govoru napravljen glagol **truczolni.** Isto tako i u jednom našem vulgarnom lokalnom rječniku postoji glagol **trucovati** koji znači **prkositi.**

Na istoj strani u petom redu odozdo Jan Yoors objašnjava pozajmicu **pāvóra** ovako: pl. of **pāvōri**, Sinti **pōari**, peasant, farmer, countryman, from **p'üv**, field, parish. Iz toga vidimo da on nastoji da tu pozajmicu izvede iz romani riječi **p'üv**, zemlja, što pokazuje da je otišao krivim putem. Riječ je, međutim potekla od njem. **Bauer** (u narodnom govoru **Pauer**), koja se i kod nas u Slavoniji i Vojvodini često pojavljuje u obliku **paor**, što znači: njemački **seljak** ili seljak uopšte.

Na 20 strani on se zabavio kod strane imenice **vāndelóvo** (3 r. g.) uz koju stavlja napomenu: **vagabond, wanderer for more usual vandra; ? from German »Wanderer.«** Dodajem da ova riječ nije primljena neposredno iz njemačkog jezika, već da je adaptirana prema mađarskom germanizmu **vándorló**, bukv.: onaj koji putuje, što je poteklo od njemačkog glagola **wandern, wandeln** (putovati, pješaćiti, itd.).

U § 40 u 5 redu odozgo Jan Yoors dotakao se glagolske fraze **kerav muri kris** i objasnio je na slijedeći način: **To put forward one's views, express one's theory, make a suggestion.** To je sve tačno i umjesno. Koristiću ovu priliku da ukažem na sličnu glagolsku lokuciju u nekim našim romani dijalektima. To je izraz **šináv kris** koji znači: **donesem odluku, presudim, predložim**, i sl. Glagol **šináv** istovjetan je sa glagolom **čináv (sjeći, rezati)** u Bos. romaniu. Inače, riječ **kris** ili **krisi** ušla je u romani iz novogrčkog jezika, gdje **krisis** κρίσις znači mišljenje, presuda, ispit, kriza, idr.

R. Uhlik

OSVRT REDAKCIJE
na neke probleme časopisa

Sa ovim svojim brojem naš časopis navršava prvih pet godina svoga izlaženja. Tih pet godina pretstavlja vrijeme u kome smo sticali iskustvo kako u pogledu stvarnog usmjerenja časopisa, utvrđivanja njegove tematike i sticanja saradnika, tako i u pogledu njegove tehničke opreme, njegova obima i iznalaženja mogućnosti da ga dostavimo svim zainteresovanim ustanovama i pojedincima u zemlji i u inostranstvu.

Za ocjenu kako su shvaćeni i riješeni ti problemi govore najbolje dosad izašli brojevi časopisa. U prvim godinama svoga izlaženja naš je časopis nailazio na mnogobrojne teškoće. U prvom redu treba istaknuti da naš časopis pretstavlja prvi časopis u Jugoslaviji koji se bavi pitanjima orijentalne filologije. »Glasnik« Zemaljskog muzeja u Sarajevu u čijim su se brojevima, do pokretanja našeg časopisa, pojavljivali radovi iz oblasti osmanske istorije i orijentalne filologije, stvarno je imao drugi zadatak. On je objavljivao radove iz orijentalistike u nedostatku jednog specijalnog časopisa za tu oblast. Najveću teškoću pretstavljalo je pitanje usmjerenja i ravnoteže sadržaja časopisa. Kao što se vidi iz naziva našeg časopisa, njegovu tematiku pretstavlja orijentalna filologija i istorija jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom. U dosadašnjim brojevima preovlađivale su teme iz istorije jugoslovenskih naroda pod turskom vlašću. Razlog je tome činjenica da je mlada jugoslovenska orijentalistika u sadašnjoj etapi svoga razvitka u prvom redu zain-

UN REGARD RETROSPECTIF DE
LA RÉDACTION

sur quelques problèmes de la Revue

Avec ce numéro, notre revue achève la cinquième année de sa parution. Ces cinq ans représentent une période pendant laquelle nous avons acquis une certaine expérience aussi bien quand il s'agissait de donner un but concret à notre revue, de fixer le choix des sujets et de réunir un nombre toujours plus grand de collaborateurs, que concernant la présentation de la revue et son volume ainsi que son envoi à tous ceux qu'elle peut intéresser, particuliers et institutions, dans notre pays comme l'étranger.

Les numéros parus de la revue permettent d'apprécier comment nous avons conçu et résolu ces problèmes. Dans les premières années de sa parution notre revue s'est heurtée à de nombreuses difficultés. En premier lieu, il faut signaler que notre revue représente la première publication en Yougoslavie qui traite les questions de la philologie orientale. »Glasnik« Zemaljskog muzeja (Bulletin du musée du pays) qui, avant la parution de notre revue, accueillait dans ses numéros des études concernant l'histoire ottomane et la philologie orientale, avait en réalité un but tout à fait différent. Il publiait des études touchant l'orientalisme faute d'une revue spécialisée dans ce domaine. La difficulté la plus grande fut celle de trouver l'orientation et l'équilibre du contenu pour la revue. Comme on peut conclure du titre de notre revue, elle est orientée, quant aux thèmes qu'on y devrait traiter, vers la philologie orientale et l'histoire des peuples yougoslaves sous la domination turque. Dans les numéros parus, ce sont les thèmes concernant les peuples yougoslaves qui prévalent. La raison en provient du fait que les études orientales en Yougoslavie trouvent dans l'état actuelle de leur développement un intérêt particu-

teresovana za rješavanje društveno-istorijskih i kulturnih problema vremena turske vladavine u jugoslovenskim zemljama. Bez rješavanja osnovnih pitanja toga prilično neosvijetljenog perioda istorije naših naroda ne mogu se postojeće snage angažovati na čisto filološkim pitanjima. Te snage su prilično skromne. One će biti pojačane kadrovima koje sada sistematski uzdižemo.

U tijesnoj vezi sa ovim pitanjem stoji problem sticanja saradnika. Najveći broj radova u našem časopisu dosada su davali stručnjaci zaposleni u Orijentalnom institutu u Sarajevu, čiji je naučni organ ovaj časopis. Broj vanjskih saradnika je prilično skroman. Još je manji broj saradnika iz inostranstva. Dosaad su dvojica turskih saradnika objavili svoje radove u našem časopisu. Možemo reći da smo u prikupljanju saradnika u zemlji prilično mnogo učinili, ali da nam pretstoje ozbiljni naponi za sticanje saradnika izvan naše zemlje. U tom pogledu možemo ovdje izjaviti da široko otvaramo stranice svoga lista za sve naučnike iz inostranstva koji se bave pitanjem orijentalne filologije i istorije jugoslovenskih naroda pod osmanskom vlašću. Spremnii smo da te radove objavimo u originalu ako su napisani na francuskom, engleskom, njemačkom, ruskom, italijanskom, turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Time bi naš časopis bio obogaćen, doprinijelo bi se učvršćenju njegove fizionomije, a naše strane kolege pomogle bi razvitak jugoslovenske orijentalistike.

Drugu vrstu teškoća predstavljale su za nas tehničke teškoće. Naša je zemlja izašla iz rata opustošena. Trebalo je, tako reći, iznova podizati tehničku bazu naših štamparija. Kontingent arapskih slova kojim smo u prvim godinama raspolagali bio je vrlo cskudan. Zahvaljujući obilnoj pomoći naše narodne vlasti mi smo ove godine nabavili priličnu količinu arapskih slova. Ali i dalje ostaju neke teškoće. Nama nedostaju neki znakovi za međuna-

lićer à étudier et à résoudre les problèmes historiques et culturels se rapportant au temps de la domination turque dans les pays yougoslaves. Sans avoir résolu les questions fondamentales de cette période de l'histoire de nos peuples qui sont restées insuffisamment étudiées jusqu'à présent, on ne peut engager les forces disponibles à étudier les problèmes purement philologiques. Ces forces sont assez modestes. Elles croîtront en mesure que croîtra une jeune équipe qui s'initie systématiquement à ce travail.

En connexion étroite avec cette question se trouve le problème des collaborateurs. La plupart des études de notre revue, qui représente la publication scientifique de l'Institut oriental à Sarajevo, sont dues à des spécialistes qui travaillent dans cet Institut. Le nombre de collaborateurs hors le cadre de l'Institut est assez petit, surtout celui des collaborateurs de l'étranger. Jusqu'à présent n'ont publié leurs études que deux collaborateurs de Turquie. On peut dire que nous avons réussi à réunir autour de notre revue un bon nombre de collaborateurs dans notre pays, mais qu'il nous faut entreprendre des efforts sérieux pour inviter à la collaboration ceux de l'étranger. Ce concernant, nous déclarons que la rédaction met la revue à la disposition de tous les savants de l'étranger qui s'occupent de la philologie orientale ou de l'histoire des peuples yougoslaves sous la domination ottomane. Nous sommes prêts à publier leurs études, à la demande de l'auteur, en original si elles sont écrites dans une des langues suivantes: le français, l'anglais, l'allemand, le russe, l'italien, le turc, l'arabe et le persan. Une pareille collaboration enrichira notre revue, contribuera à fixer sa physionomie et représenterait une aide de nos collègues étrangers au développement de l'orientalistique yougoslave.

Les difficultés techniques représentent pour nous une autre sorte de difficultés. Notre pays a été dévasté pendant la guerre. Il a fallu renouveler, pour ainsi dire, la base technique de nos imprimeries. Le contingent des caractères arabes dont nous disposions dans les premières années a été restreint. Grâce à l'aide de notre pouvoir populaire, nous avons acquis cette année une assez grande quantité de caractères arabes. Mais d'autres difficultés sont encore à surmonter. Il nous manque un certain nombre de signes pour la

rodnu transkripciju orijentalnih tekstova, tekstova na modernom turskom alfabetu, neki tipovi latinskog i ćirilskog alfabeta. Ta pitanja ćemo rješavati postepeno u saradnji sa preduzećem koje tiska naš časopis. Zbog ovakve tehničke baze naš časopis ima dosta nedostataka. Pored iznesenih teškoća mi smo naišli na još jednu teškoću u vezi sa našim saradnicima u zemlji. Neki od naših saradnika nisu usvojili primjedbe koje je stavljalo uredništvo našeg časopisa na neke momente i pojedivosti radova koje su oni poslali za časopis. U nedostatku dovoljnog broja saradnika i u želji da takvim našim cijenjenim saradnicima time ne damo povoda da prestanu sa saradnjom u našem časopisu, mi smo dosada u cijelosti usvajali njihovo stanovište. To je imalo za posljedicu da su se, uključujući i ovaj broj u našem časopisu pojavljivali radovi, čiji tretman postavljenog pitanja ili pojedine momente sa gledišta razrješenja i kritičkog utvrđivanja teksta kao i prevoda nismo mogli usvojiti. Mi u arhivi svoga časopisa pohranjujemo dopise koje smo izmijenili sa našim saradnicima u takvim slučajevima. Stoga smatramo da pred naučnom javnošću izjavimo da časopis ne odgovara za radove svojih saradnika. Kritika u tom pogledu upućena na naš časopis treba da se odnosi na autore.

Ali je bilo omašaka i propusta učinjenih i od strane redakcije časopisa. Mi smo kritički sagledali te nedostatke i nadamo se da ih u ovom broju našeg časopisa neće biti mnogo.

Još jedno pitanje, čije rješavanje pretstavlja dužnost za redakciju našeg časopisa, jeste dostavljanje našeg časopisa svim zainteresovanim ustanovama i pojedincima u inostranstvu. Mi šaljemo svoj časopis u priličan broj arapskih zemalja i u neke zemlje Amerike, Azije i Afrike. Ali smatramo da to nije dovoljno i da nam tek pretsoje pravi naponi u tom pogledu. Časopis šaljemo uglavnom na bazi razmjene. Spremni smo da tu razmjenu ostvarimo sa što većim brojem časopisa i publikacija iz ove oblasti.

transcription internationale des textes orientaux, des textes écrits avec le moderne alphabet turc, certains types de l'alphabet latin et cyrillique. Nous tâcherons de résoudre successivement ces difficultés en collaboration avec l'entreprise qui imprime notre revue. Ces manques de la base technique peuvent expliquer certains défauts de notre revue. A côté de difficultés déjà mentionnées, nous en avons d'autres qui concernent nos collaborateurs dans le pays. Il y en a qui n'ont pas voulu tenir compte de quelques remarques que la rédaction leur a communiquées à propos de certains détails dans leurs études qu'ils nous ont fait parvenir. N'ayant pas assez de collaborateurs et dans le désir de ne pas leur fournir un prétexte de cesser de collaborer dans notre revue, nous avons jusqu'à présent respecté leur point de vue. Mais la conséquence en a été que nous avons publié, même dans le présent numéro, des études dont le traitement du problème étudié ou quelques détails de la lecture et de l'établissement du texte critique et par conséquent de la traduction d'un texte n'ont pu être accepté par la rédaction. Nous avons conservé dans nos archives la correspondance échangée avec ces collaborateurs concernant les problèmes cités. C'est pourquoi nous sommes obligés de déclarer devant l'opinion des savants que la rédaction ne prend pas la responsabilité pour les contributions de ses collaborateurs. La critique dirigée en pareils cas doit se rapporter aux auteurs.

Nous admettons que la rédaction elle-même est responsable d'un nombre de défauts et d'omissions. Nous avons jeté un coup d'oeil critique sur nos défauts et nous espérons que dans ce numéro ils seront réduits à un petit nombre.

Il reste encore une question dont la solution est un devoir de la rédaction de notre revue. C'est l'envoi de notre revue à l'étranger, à toutes les institutions intéressées ainsi qu'à tous les particuliers. Nous envoyons notre revue dans un grand nombre de pays arabes et dans quelques pays de l'Amérique, de l'Asie et de l'Afrique, mais nous croyons que ce n'est pas suffisant et qu'il nous faut faire des nouveaux efforts pour compléter la liste des adresses intéressées. Nous envoyons notre revue contre échange. Nous sommes prêts à réaliser cet échange avec un nombre plus grand de revues et de publications dans le domaine similaire.

U isto vrijeme smatramo da bi bilo vrlo korisno da se Orijentalnom institutu, odnosno redakciji našeg časopisa dostavljaju sve nove publikacije izdanja iz oblasti orijentalne filologije sa obavezom da ih naš časopis prikaže. Time bi se ostvarile čvršće veze između jugoslovenske i strane orijentalistike, a u isto vrijeme bi se obogatila rubrika našeg časopisa posvećena ocjenama i prikazima rezultata savremene orijentalistike.

RAZMJENA ČASOPISA I PUBLIKACIJA

Orijentalni institut prima u zamjenu za svoj časopis slijedeće časopise i publikacije i to

a) iz zemlje:

Anali Historijskog instituta, Dubrovnik (Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Dubrovnik)

Arhivist, organ Saveza arhivskih radnika FNRJ, Beograd (Savez arhivskih radnika, Beograd)

Arhivska građa državne arhive u Zrenjaninu (Uprava gradske državne arhive, Zrenjanin)

Arhivski preged, organ istoriskog arhiva NRS, Beograd (Redakcija istog časopisa, Beograd)

Bilten Instituta za proučavanje folklor, Sarajevo (Institut za proučavanje folklor, Sarajevo)

Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo (Zemaljski muzej, Sarajevo)

Glasnik Etnografskog instituta SAN, Beograd (Etnografski institut SAN, Beograd)

Glasnik Etnografskog muzeja, Beograd (Etnografski institut SAN, Beograd)

Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, Sarajevo (Vrhovno islamsko starješinstvo, Sarajevo)

Godišen zbornik, Skopje (Filozofski fakultet na univerzitetot, Skopje)

Godišnjak Biološkog instituta, Sarajevo (Biološki institut, Sarajevo)

Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo (Istorisko društvo BiH, Sarajevo)

Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor (Pomorski muzej, Kotor)

Historijski zbornik, Zagreb (Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb)

Informativni priručnik o Bosni i Hercegovini, Sarajevo (Ured za informacije Pretsjedništva vlade NR BiH, Sarajevo)

Istoriski časopis, Beograd (Istoriski institut SAN, Beograd)

Istoriski glasnik, Beograd (Istorisko društvo NRS, Beograd)

Istorisko-pravni zbornik, Sarajevo (Pravni fakultet, Sarajevo)

Letopis slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana)

Naše starine, godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti, Sarajevo (Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH, Sarajevo)

Nous pensons qu'il serait très utile d'envoyer à l'Institut oriental ou à la rédaction de notre revue toutes les récentes publications concernant la philologie orientale. La rédaction se charge de l'obligation d'en donner un compte rendu dans notre revue. On créera ainsi des liens plus étroits entre les orientalistes yougoslaves et leurs collègues étrangers et notre revue pourra élargir la partie de la revue consacrée à la critique et aux comptes-rendus des résultats de des études orientales contemporaine.

ÉCHANGE DES REVUES ET DES PUBLICATIONS

L'Institut oriental reçoit en échange les publications et les revues suivantes:

a) Du pays:

Naučni zbornik Matice srpske, Novi Sad (Redakcija časopisa, Novi Sad).

Osječki zbornik, Osijek (Muzeji Slavonije, Osijek)

Pregled, časopis za društvena pitanja, Sarajevo (Redakcija časopisa, Sarajevo)

Pregled, spisanie za ekonomski, pravni i drugi opštstveni prašanja, Skopje, (Redakcija časopisa, Skopje)

Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split (Konzervatorski zavod za Dalmaciju, Split)

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd (Filozofski fakultet, Seminar za istoriju jugoslavenske književnosti, Beograd)

Rad vojvođanskih muzeja, Novi Sad (Matica srpska, Novi Sad)

Slavistička revija, časopis za literarno zgodovino in jezik, Ljubljana (Redakcija časopisa, Ljubljana)

Slavenski biografski leksikon, Ljubljana (Redakcija Leksikona, Ljubljana)

Vesnik, Beograd (Vojni muzej, JNA, Beograd)

Vojno istoriski glasnik, Beograd (Vojno istoriski institut JA, Beograd)

Zbornik Filozofskog fakulteta, Beograd (Filozofski fakultet, Beograd)

Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, Zagreb (Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnost, Zagreb)

Zbornik Matice srpske, Novi Sad (Redakcija časopisa, Novi Sad)

Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd (Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd)

b) iz inostranstva:

b) De l'étranger:

Annales de la Faculté des Lettres, Le Caire, Egypte — (Université Ibrahim Pacha, Le Caire)

Annali (Nuova Serie), Napoli (L'Instituto Orientale, Napoli)

Arhiv Orientální, Praha (Orientální Ústav, Praha)

Belleten, Ankara (Türk Tarih Kurumu, Ankara)

Bulletin de l'Institut d'Egypte, Le Caire

Bulletin of the School of Oriental and African Studies, London (The School of Oriental and African Studies, London)

Der Islam, Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients, Hamburg, (Seminar für Geschichte und Kultur des Vorderen Orients der Universität Hamburg)

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi)

Islām Ansiklopedisi, Istanbul (Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Journal Asiatique, Paris (La Société Asiatique, Paris)

Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, London (The Royal Asiatic Society, London)

Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, München (Osteuropa-Institut, München)

La Pensée Bouddhique, Paris (Les Amis du Bouddhisme, Paris)

L'Ethnographie, Société d'Ethnographie de Paris (Librairie Orientaliste, Paul Geuthner, Paris)

- Meğelletu l-Meğme'i l-lmiyyi l-'arebiyyi, Dimišq
 Oriens, Leiden (E. J. Brill, Leiden)
 Revue anthropologique, Paris (L'Institut international d'anthro-
 pologie, Paris)
 Südost-Forschungen, München (Südostinstitut, München)
 Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Istanbul (Istanbul Üniversitesi
 Edebiyat Fakültesi, Istanbul)
 Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Wien (Se-
 minar für osteuropäische Geschichte und Südostforschung der Uni-
 versität Wien)
 Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Wies-
 baden)

Pored razmjene časopisa izvjesne ustanove iz zemlje i inostranstva šalju ovome institutu na bazi razmjene i druge publikacije. Tako je institut do sada primio izvjestan broj knjiga iz raznih područja nauke i to

Outre l'échange des revues, certaines institutions du pays et de l'étranger envoient à notre Institut d'autres publications. L'Institut a ainsi reçu jusqu'à présent un certain nombre de livres concernant d'autres domaines de la science:

a) iz zemlje od slijedećih ustanova:

a) Du pays:

Državna arhiva NRS, Beograd	5 knjiga/livres
Franjevačka klasična gimnazija, Visoko	7 " "
Institut za nacionalnu istoriju na makedonskiot narod, Skopje	18 " "
Istoriski institut SAN, Beograd	3 " "
Muzejsko-konzervatorsko društvo NR Make- donije, Skopje	1 " "
Muzej grada Splita, Split	6 " "
Naučno društvo NR BiH, Sarajevo	5 " "
Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd	1 " "
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana	7 " "
Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti, Sarajevo	1 " "
Zemaljski muzej, Sarajevo	3 " "

b) iz inostranstva od:

b) De l'étranger:

The Jewish National and University Library (Jevrejska narodna i universitetska biblioteka Jerusalem)	4 " "
Wizāretu l-Me'ārif, Dimišq (Sirisko ministarstvo prosvjete, Damask)	1 " "
L'Institut d'Égypte, Le Caire (Redakcija časopisa Egipatskog instituta, Kairo)	1 " "
Universitetsbiblioteket, Uppsala (Univerzitet-ska biblioteka, Upsala	3 " "
Universitetsbiblioteket, Oslo (Univerzitet-ska biblioteka, Oslo)	3 " "

POKLONI

Ovde želimo posebno istaknuti da su neke ustanove iz inostranstva darovale ovome institutu priličan broj knjiga. Tako smo primili dosada 146 knjiga iz raznih područja nauke i na raznim jezicima iz Turske, Italije, Egipta i Perzije i to od:

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Fakultet za jezik, istoriju i geografiju Univerziteta u Ankari)	48 knjiga/livres
Iz Turske preko Bibliografskog zavoda FNRJ u Beogradu	30 „ „
Türk Tarih Kurumu, Ankara (Tursko istorijsko društvo, Ankara)	12 „ „
Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, Ankara (Ministarstvo prosvjete Republike Turske, Ankara)	12 „ „
Instituto Orientale di Napoli (Orientalni institut u Napulju)	15 „ „
Dāru-l-Kutubi l-Misriyye, El-Qāhira (Egipatska biblioteka u Kairu)	14 „ „
Bibliothèque Nationale, Teheran (Narodna biblioteka, Teheran)	9 „ „

Pored spomenutih ustanova i neki autori iz inostranstva darovali su ovome institutu svoja djela:

A. Caferoglu, Istanbul	1 knjiga/livres
‘Abdu-l-ḥaqq Fāḍil, El-Qāhira	1 „ „
Emilie Farès Ibrahim, Beirūt	1 „ „
Dr. Ibrāhīm Emīn eš-Šewāribī, El-Qāhira	7 „ „
J. Kabrda, Brno	1 „ „
L. A. Mayer, Genève	1 „ „
M. Çagatay Uluçay, Istanbul	1 „ „
Raif Khouri, Beirūt	2 „ „
Vladimir Minorsky, London	2 „ „

Treba još spomenuti da smo nekoliko vrijednih knjiga primili kao poklon od:

Dr. Branislava Đurđeva, direktora Orijentalnog instituta	6 knjiga/livres
Dr. Stanka Sijelskog, liječnika iz Tuzle	7 „ „
H. Husejna Hadžirašidagića iz Doboja	5 „ „

Mi ovdje izražavamo svoju zahvalnost kako spomenutim ustanovama tako i autorima i našim prijateljima koji su nas svojim darovima zadužili.

Mi vodimo tačnu evidenciju prispjelih knjiga u našu biblioteku bilo da se radi o zamjeni ili poklonima i ubuduće ćemo ovakve priloge pojedinačno evidentirati.

Redakcija

DONS

Nous désirons souligner que certaines institutions ont fait don à notre Institut d'un grand nombre de livres. Ainsi avons-nous reçu 146 livres se rapportant aux différents domaines de la science et parus en différentes langues. Ces dons nous sont parvenus de Turquie, d'Italie, d'Egypte et de Perse des institutions suivantes:

Outre les institutions citées, quelques auteurs de l'étranger ont fait don de leurs oeuvres à l'Institut. Ce sont:

Il faut mentionner que nous avons reçu un certain nombre de livres précieux comme don de la part de:

A cette occasion, nous exprimons notre reconnaissance aux institutions citées ainsi qu'aux auteurs et aux amis qui nous ont aidés de leur libéralité.

Nous avons établi une stricte évidence de tous les livres reçus en échange et comme dons et à l'avenir nous enregistrons tous les envois pareils.

La Rédaction.